

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ПАНАСЮК ІВАН СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.851:336.734(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У
СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ**

Галузь знань 08 – Право

Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ І.С. Панасюк

Науковий керівник: **Любавіна Вікторія Петрівна,**

кандидат юридичних наук

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Панасюк І.С. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081–«Право». – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. Ірпінь, 2026.

Дисертація є однією з перших наукових досліджень в якій запропонований науковий підхід до реалізації низки праксеологічних задач щодо запобігання кримінальним правопорушенням й формування кримінологічної безпеки сфери діяльності кредитних спілок в Україні.

Проведено періодизацію становлення та розвитку законодавства у сфері діяльності кредитних спілок. Надано поняття кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок як протиправних, суспільно небезпечних винних діянь, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини, пов'язані з акумуляцією (консолідацією) заощаджень членів кредитних спілок, їх використанням у процесі взаємного кредитування та надання інших фінансових послуг, і вчиняються у процесі діяльності кредитної спілки як небанківської фінансової установи зі спеціальним правовим статусом, внесеної до відповідного реєстру та такої, що здійснює діяльність на підставі ліцензії регулятора. Проведено їх систематизацію з розподілом за способом вчинення на прості (учинення дій, що передбачені однією кримінально-правовою нормою) та складні (учинення сукупності споріднених і супутніх кримінальних правопорушень проти власності – ст. 190, 191, 192 КК України; у сфері господарської діяльності ст. 205-1, 206-2, 209, 212, 222 КК України; проти авторитету органів державної влади – ст. 358 КК України; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – ст. 361–363-1 КК України; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України).

Визначено специфічні прояви протиправного використання кримінальних протиправних технологій у діяльності кредитних спілок: формування стійкого злочинного осередку всередині або навколо кредитної спілки, залучення посадових осіб і пов'язаних осіб до протиправної діяльності, використання закритих каналів комунікації; маскування незаконної фінансово-господарської діяльності шляхом створення пов'язаних або фіктивних суб'єктів, підроблення фінансової та звітної документації, використання іноземних юрисдикцій усупереч встановленим обмеженням; використання кредитних продуктів і внутрішніх фінансових операцій кредитної спілки як інструментів прикриття для легалізації (відмивання) доходів та незаконного виведення активів; перетворення акумульованих коштів членів кредитної спілки у ліквідні ресурси з порушенням цільового призначення; корупційне забезпечення протиправної діяльності та приховане інформаційно-технічне супроводження з метою уникнення державного нагляду й контролю.

Обґрунтована доцільність та необхідність імплементації у кримінальне законодавство України іноземного досвіду кримінально-правової охорони небанківського фінансового сектору в частині встановлення кримінальної відповідальності за організацію «фінансової кредитної піраміди», а також кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок на засадах «колективної безпеки».

Здійснена класифікація детермінант шляхом групування об'єктивних та суб'єктивних факторів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні, які обумовлюють інтенсивність протиправної діяльності у небанківському фінансовому секторі (макрорівень), що дозволило ідентифікувати причини й умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок (цільовий рівень).

Надана кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, з виокремленням соціально-демографічних, статусно-рольових, кримінально-правових, морально-психологічних ознак та належності до організованої групи – «організатор»

(формує групу, здійснює підготовку протиправного діяння, контролює рух і розподіл коштів), «виконавець» (безпосередньо здійснює протиправне діяння, пов'язане з фінансовими операціями кредитної спілки), «посередник», «асоційована особа» (надають послуги у фінансово-кредитних операціях – залучення, перерозподіл, виведення коштів; здійснюють непрямий вплив на управлінські рішення та фінансові операції). Також систематизовано учасників, які належать до сфери діяльності кредитних спілок: (1) *внутрішні* – керівники кредитної спілки, головний внутрішній аудитор, головний ризик-менеджер, головний комплаєнс-менеджер, керівники та члени комітетів ради та правління кредитної спілки; (2) *юридичні особи-члени кредитної спілки* – керівник, керівник підрозділу внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів юридичної особи; (3) *зовнішні* – керівники підприємств, установ чи організацій, робота в яких є ознакою членства в кредитній спілці; керівники закладів освіти, навчання або робота в яких є підставою членства; керівники професійних спілок або релігійних організацій, належність до яких є ознакою членства; (4) *регулятор* – НБУ; (5) *інші* – асоційовані; посередницькі.

Запропоновані стратегічні напрями мінімізації криміногенних ризиків і загроз у сфері діяльності кредитних спілок із практичною реалізацією в Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 р., спрямовані на формування кримінологічно безпечного середовища функціонування таких фінансових установ, захист прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг, забезпечення фінансової стабільності держави в умовах воєнного стану, виявлення порушень і відшкодування завданої шкоди шляхом упровадження ризик-орієнтованої моделі регулювання та нагляду, реалізації кримінологічних заходів запобігання порушенням.

Науково доведено доцільність нормативно-правового регулювання управління фінансовими ризиками та захисту активів в діяльності кредитних спілок; прийняття Закону України «Про запобігання правопорушенням у небанківському фінансовому секторі та фінансові розслідування» й формування інституту фінансових детективів, підзвітних НБУ, з наданням їм повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок шляхом

проведення контрольно-аналітичних і ревізійних заходів із подальшим інформуванням правоохоронних органів за підслідністю; упровадження регіональних міжвідомчих робочих груп за участю кредитних спілок на базі їх професійних об'єднань із завданнями координації взаємодії з правоохоронними органами, обміну апробованими практиками фінансового контролю, аналізу звітності з метою виявлення фінансових зловживань.

Обґрунтований системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок у вигляді: (1) регуляторної діяльності НБУ, що охоплює коригувальні заходи та заходи впливу, раннього втручання, спрямованих на своєчасне виявлення порушень законодавства про фінансові послуги; (2) правоохоронної діяльності – здійснення уповноваженими органами запобіжних заходів на основі інформаційно-аналітичного забезпечення, результатів регуляторної діяльності та міжнародної взаємодії; (3) громадського контролю як системної діяльності професійних об'єднань кредитних спілок, громадськості спрямованої на підвищення прозорості, підзвітності та недопущення фінансових зловживань.

Науково доведена доцільність створення Служби небанківських фінансових розслідувань при НБУ як спеціалізованого інституційного суб'єкта з функціями фінансової розвідки, спрямованого на своєчасне виявлення, документування та перекриття схем шахрайства й інших кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, запобігання переведенню незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі за кордоном, а також забезпечення відшкодування завданих збитків і поновлення порушених прав споживачів фінансових послуг.

Сформовані праксеологічні шляхи застосування методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що передбачає формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу, упровадження аналітично керованої моделі безпекової діяльності, яка ґрунтується на використанні

методів кримінального аналізу в реальних умовах виконання кримінологічних завдань, визначенні індикаторів фінансових ризиків, оцінюванні їх криміногенного потенціалу та прогнозуванні впливу на вчинення протиправних дій.

У загальному розроблено комплекс заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що ґрунтується на системі кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за правопорушення у сфері кредитування, узагальнених кримінологічних характеристиках (кількісних і якісних показниках злочинності, детермінантах її вчинення, особливостях особи правопорушника), а також на диференційованих заходах реагування на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях, із визначенням і впровадженням у діяльність уповноважених інституцій комплексу науково обґрунтованих інструментів (управлінських рішень, методик, практичних рекомендацій), спрямованих на системний моніторинг небанківського фінансового сектору, виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію або послаблення негативного впливу) криміногенних чинників і забезпечення на цій основі ухвалення уповноваженими суб'єктами ефективних правових та регуляторних рішень.

Ключові слова: кредитна спілка, небанківська фінансова установа, фінанси, фінансова послуга, кримінологічна безпека, кримінальне правопорушення, шахрайство, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, службова особа, запобігання.

SUMMARY

Panasiuk I.S. Prevention of criminal offenses in the sphere of credit unions in Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 - Law. State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine, Irpin, 2026.

The periodization of the formation and development of legislation in the field of credit union activities is carried out. The concept of criminal offenses in the field of credit union activities is presented as unlawful, socially dangerous criminal acts that encroach on legally regulated social relations related to the accumulation (consolidation) of savings of credit union members, their use in the process of mutual lending and the provision of other financial services, and are committed in the process of the credit union's activities as a non-bank financial institution with a special legal status, entered in the relevant register and operating on the basis of a regulator's license. They have been systematized and divided by the method of commission into simple (committing actions provided for by one criminal law norm) and complex (committing a set of related and related criminal offenses against property – Articles 190, 191, 192 of the Criminal Code of Ukraine; in the field of economic activity, Articles 205-1, 206-2, 209, 212, 222 of the Criminal Code of Ukraine; against the authority of state authorities – Article 358 of the Criminal Code of Ukraine; in the field of use of electronic computers (computers), systems and computer networks and telecommunication networks – Articles 361–363-1 of the Criminal Code of Ukraine; in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services – Articles 364, 364-1, 365-2, 366, 367 of the Criminal Code of Ukraine).

Specific manifestations of the illegal use of criminal illegal technologies in the activities of credit unions have been identified: the formation of a stable criminal cell within or around the credit union, the involvement of officials and related persons in illegal activities, the use of closed communication channels; masking illegal financial and economic activities by creating related or fictitious entities, falsifying financial and reporting documentation, using foreign

jurisdictions contrary to established restrictions; using credit products and internal financial transactions of the credit union as cover tools for the legalization (laundering) of income and the illegal withdrawal of assets; transforming accumulated funds of credit union members into liquid resources in violation of their intended purpose; corrupt support of illegal activities and hidden information and technical support in order to avoid state supervision and control.

The feasibility and necessity of implementing foreign experience in criminal law protection of the non-banking financial sector in the criminal legislation of Ukraine in terms of establishing criminal liability for organizing a «financial credit pyramid», as well as criminological measures to prevent criminal offenses in the field of credit unions on the basis of «collective security» are substantiated.

A classification of determinants was carried out by grouping objective and subjective factors into military-political, financial-economic, organizational-legal and moral-psychological, which determine the intensity of illegal activities in the non-banking financial sector (macro level), which allowed identifying the causes and conditions for committing criminal offenses in the field of credit unions (target level).

A criminological description of persons who commit criminal offenses in the field of credit unions is provided, with the identification of socio-demographic, status-role, criminal-legal, moral-psychological characteristics and belonging to an organized group - «organizer» (forms a group, prepares an illegal act, controls the movement and distribution of funds), «performer» (directly commits an illegal act related to the financial operations of a credit union), «intermediary», «associated person» (provide services in financial and credit operations - attraction, redistribution, withdrawal of funds; exercise indirect influence on management decisions and financial operations). Participants belonging to the field of credit unions are also systematized: (1) internal - credit union managers, chief internal auditor, chief risk manager, chief compliance manager, heads and members of committees of the credit union's council and board; (2) legal entities that are members of a credit union – the head, head of the internal audit unit, heads and

members of committees of a legal entity; (3) external – heads of enterprises, institutions or organizations, work in which is a sign of membership in the credit union; heads of educational, training or work in which is the basis for membership; heads of trade unions or religious organizations, membership in which is a sign of membership; (4) regulator – the NBU; (5) others – associates; intermediaries.

Strategic directions for minimizing criminogenic risks and threats in the field of credit unions with practical implementation in the Concept of Ensuring the Security of Credit Unions until 2035 are proposed, aimed at forming a criminologically safe environment for the functioning of such financial institutions, protecting the rights and legitimate interests of consumers of financial services, ensuring the financial stability of the state under martial law, identifying violations and compensating for damage caused by implementing a risk-oriented model of regulation and supervision, and implementing criminological measures to prevent violations.

The feasibility of regulatory regulation of financial risk management and asset protection in the activities of credit unions has been scientifically proven; the adoption of the Law of Ukraine «On Prevention of Offenses in the Non-Banking Financial Sector and Financial Investigations» and the formation of the Institute of Financial Detectives, accountable to the NBU, with the granting of powers to them to detect offenses in the field of credit unions' activities by conducting control, analytical and audit measures with subsequent informing of law enforcement agencies on the investigation; the introduction of regional interdepartmental working groups with the participation of credit unions on the basis of their professional associations with the tasks of coordinating interaction with law enforcement agencies, exchanging proven financial control practices, and analyzing reporting in order to detect financial abuses.

A well-founded systemic and functional approach to the practical implementation of special criminological measures to prevent criminal offenses in the field of credit unions in the form of: (1) regulatory activities of the NBU,

which include corrective measures and measures of influence, early intervention aimed at timely detection of violations of the legislation on financial services; (2) law enforcement activities - implementation by authorized bodies of preventive measures based on information and analytical support, results of regulatory activities and international cooperation; (3) public control as a systemic activity of professional associations of credit unions, the public aimed at increasing transparency, accountability and preventing financial abuse.

The feasibility of creating the Non-Banking Financial Investigation Service at the NBU as a specialized institutional entity with financial intelligence functions aimed at timely detection, documentation and suppression of fraud schemes and other criminal offenses in the field of credit unions, preventing the transfer of illegally obtained funds to controlled bank accounts, including abroad, as well as ensuring compensation for losses and restoration of violated rights of consumers of financial services has been scientifically proven.

Praxeological ways of applying the method of «criminological intelligence» as a strategic tool for preventing criminal offenses in the field of credit unions have been formed, which involves the formation of a system of information and analytical support based on non-banking economic and legal analysis, the implementation of an analytically managed model of security activities, which is based on the use of criminal analysis methods in real conditions of performing criminological tasks, determining indicators of financial risks, assessing their criminogenic potential and predicting the impact on the commission of illegal actions.

In general, a set of measures to prevent criminal offenses in the field of credit unions has been developed, which is based on a system of criminal law norms that regulate liability for offenses in the field of lending, generalized criminological characteristics (quantitative and qualitative indicators of crime, determinants of its commission, characteristics of the offender), as well as differentiated response measures at the general social and special criminological levels, with the definition and implementation of a set of scientifically based tools

(management decisions, methods, practical recommendations) into the activities of authorized institutions aimed at systematic monitoring of the non-banking financial sector, identification and elimination (neutralization, minimization or weakening of the negative impact) of criminogenic factors and ensuring, on this basis, the adoption of effective legal and regulatory decisions by authorized entities.

Keywords: credit unions, non-bank financial institution, finance, financial service, criminological security, criminal offense, fraud, criminological characteristics, determinants, identity of the criminal, prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Панасюк І. С. Детермінанти скоєння кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. *Правова позиція*. 2025. № 1(46). С. 77–81. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2025/1/16.pdf>.

2. Панасюк І. С. Надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2. С. 871–876. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/130.pdf>.

3. Панасюк І. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 2. С. 266–272. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/69-1.pdf>.

4. Панасюк І. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. *Наше право*. 2026. № 1. С. 80–86. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2026-1/NP_2026_1_080.pdf.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Панасюк І. С. Вплив тіньової економіки на небанківську фінансову безпеку України. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 131–133.

6. Панасюк І. С. Стан та тенденції шахрайств у сфері діяльності кредитних спілок в умовах воєнного стану. *Кримінологія і війна: екзистенційні виклики для України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 6 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 243–246.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК.....	17
1.1. Генезис законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок в У країні	17
1.2. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок як основа формування кримінологічних заходів запобігання.....	41
1.3. Іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок.....	62
Висновки до розділу 1	78
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ	82
2.1. Стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок	82
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок	100
2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок.....	122
Висновки до розділу 2.....	145

РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ.....	150
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок	150
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок	173
Висновки до розділу 3.....	195
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	206
ДОДАТКИ	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС	Європейський Союз
КК	Кримінальний кодекс
НБУ	Національний банк України
ст.	стаття
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ч.	частина, частини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із пріоритетних завдань України в умовах дії правового режиму воєнного стану є забезпечення економічної стійкості, підтримання конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку та збереження на цій основі належного рівня якості життя населення. Зазначене обумовлює важливість реалізації державної політики безпеки на ринку фінансових послуг, із особливим акцентом на захист прав кредиторів, а також законних інтересів суспільства і держави. У такому контексті державна політика щодо забезпечення економічної й фінансової безпеки реалізується у двох взаємопов'язаних стратегічних напрямках – розвитку та безпеки, зокрема й на ринку небанківських фінансових послуг, до якого належать, у тому числі й кредитні спілки як ризикова категорія небанківських фінансових установ. Станом на 2025 рік сукупні активи небанківського фінансового сектору в Україні перевищували 10 млрд грн, а у Державному реєстрі фінансових установ обліковувалося 104 кредитні спілки, що здійснювали діяльність з надання фінансових послуг населенню, насамперед у сфері споживчого кредитування, залучення внесків членів спілок та надання супутніх фінансових послуг.

Повномасштабна збройна агресія РФ призвела не лише до тимчасової анексії та окупації цілих регіонів країни, масштабних руйнувань і значних економічних втрат, а й суттєвого ускладнення (унеможливлення) державного адміністрування ринку небанківських фінансових послуг і, як наслідок, активізації тіньового сектору та зростання рівня злочинності у фінансовій сфері. Відтак, забезпечення функціонування кредитних спілок в умовах воєнного стану потребувало внесення суттєвих змін до законодавства, а прийняті Закони України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.) та «Про кредитні спілки» (2023 р.) зумовили модернізацію функцій регулювання та нагляду за такими небанківськими фінансовими установами від Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків

фінансових послуг (діяла у 2011–2020 роках) до НБУ, що загалом не сприяло належному захисту прав споживачів фінансових послуг та більш ефективному запобіганню незаконним оборудкам. На підтвердження, протягом 2021–2025 рр. викрито близько 35 кримінальних протиправних діянь у сфері діяльності кредитних спілок, з яких 67% становило шахрайство (ст. 190 КК України). Стримуючими чинниками є також невинуватена декриміналізація низки посягань, недостатня активність органів кримінальної юстиції в межах реалізації державних програм щодо зменшення тиску на бізнес, застарілість (неефективність) методик ризик-орієнтованого підходу в діяльності профільних інституцій сектору безпеки.

У таких умовах нагальним є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок з метою зміцнення законодавчого та інституційного підґрунтя формування платоспроможного, фінансово стійкого й конкурентного ринку небанківських фінансових послуг в Україні, з урахуванням вимог та директив Європейського Союзу, міжнародних стандартів регулювання небанківських фінансових установ і передових світових практик, спрямованих на належний захист як фінансової стабільності кредитних спілок, так і прав та законних інтересів споживачів фінансових послуг.

Теоретичні засади запобігання кримінальним правопорушенням у різні часи розкривали А. М. Бабенко, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Г. В. Дідківська, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, М. Г. Колодяжний, В. Я. Конопельський, Т. В. Корнякова, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, Т. І. Пономарьова, В. В. Топчій, В. І. Шакурн та ін.

Фундаментальні та прикладні проблеми запобігання кримінальним правопорушенням у сегментах небанківської фінансової сфери стали предметом цільових наукових досліджень В. О. Басая, О. П. Білька, Г. С. Буги, А. А. Довгополик, А. В. Духневича, О. Є. Картамишевої, А. Т. Ковальчука,

В. М. Купрієнка, О. В. Собковича, Е. П. Соловійова, О. В. Тихонової, Д. М. Тичини, В. В. Чернея, С. С. Чернявського та ін.

Доробок зазначених авторів, безперечно, має важливе наукове та практичне значення. Водночас в умовах воєнного стану та суттєвого погіршення економічної ситуації особливої ваги набуває запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок як складова кримінологічної безпеки держави. У зв'язку з цим актуалізується потреба мінімізації злочинності у зазначеному секторі, яка набуває нових форм і способів прояву, зокрема через використання складних фінансових схем та організованих моделей протиправної діяльності, що зумовлює необхідність застосування кримінологічного інструментарію, включаючи кримінологічну характеристику та систему заходів запобігання на різних рівнях, що й обумовлює своєчасність і актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям виконано відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2019 р. № 797), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 24 листопада 2022 року (протокол № 6) та уточнена рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 25 березня 2025 року (протокол № 11).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розв'язання важливої науково-прикладної задачі щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок з розробленням кримінологічних

пропозицій і рекомендацій спрямованих на удосконалення діяльності регулятора, правоохоронних органів, громадськості.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати генезис законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні;
- надати поняття та класифікувати кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок;
- узагальнити іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок;
- охарактеризувати стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок в Україні;
- систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок;
- надати характеристику осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок;
- визначити стратегічні загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок.

Об'єкт дослідження – кримінально карана діяльність у сфері функціонування небанківських фінансових установ в Україні.

Предмет дослідження – запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань та обґрунтування результатів дослідження у роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: *діалектичний* метод – для дослідження сфери діяльності кредитних спілок у динаміці соціально-економічних трансформацій, виявлення взаємозв'язку між економічною та кримінологічною безпекою, а також аналізу процесів формування і реалізації системи запобігання кримінальним

правопорушенням у цій сфері (розділи 1–3); *історико-правовий* метод – під час з’ясування генезису законодавства та стану наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні (підрозділ 1.1); *формально-логічний (догматичний)* метод – для визначення поняття та класифікації кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, а також формування їх кримінологічної характеристики (підрозділ 1.2, розділ 2); *компаративістський* метод – з метою узагальнення іноземного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок та оцінки можливостей його імплементації у вітчизняну регуляторну, правоохоронну практики (підрозділ 1.3, розділ 3); *системно-структурний* метод – для аналізу стану, тенденцій і детермінант кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, а також для побудови цілісної системи заходів запобігання (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); метод *моделювання* – у процесі визначення стратегічних загальносоціальних і розроблення спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок (підрозділи 3.1, 3.2); метод *контент-аналізу* – для опрацювання матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування та інших емпіричних даних з подальшою інтерпретацією отриманих результатів (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *статистичний* метод – для аналізу офіційної звітності регулятора та низки правоохоронних органів України й світу (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 55 вироків щодо кримінальних правопорушень вчинених у сфері діяльності кредитних спілок за ст. 190, 191, 205-1, 209, 358, 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України, з усіх регіонів України; зведені дані анкетування 367 респондентів (45 слідчих та 85 оперативних працівників Національної поліції; 74 детективів Бюро економічної безпеки, 55 працівників НБУ, 73 членів діючих кредитних спілок, 35 членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок); аналітичні звіти та узагальнення НБУ, Держфінмоніторингу, Державної судової адміністрації, Національної поліції, Офісу Генерального прокурора, а також міжнародних

організацій правоохоронного спрямування (Financial Action Task Force – FATF, The Asia/Pacific Group – APG; Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів – ELP).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших наукових досліджень в якій запропонований науковий підхід до реалізації низки праксеологічних задач щодо запобігання кримінальним правопорушенням й формування кримінологічної безпеки сфери діяльності кредитних спілок в Україні. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

– розроблено комплекс заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що ґрунтується на системі кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за правопорушення у сфері надання фінансових послуг, узагальнених кримінологічних характеристиках (кількісні, якісні показники злочинності; детермінанти їх вчинення; особливості особи правопорушника), а також на диференційованих заходах реагування на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях, із визначенням і впровадженням у діяльність уповноважених інституцій комплексу науково обґрунтованих інструментів (управлінських рішень, методик, практичних рекомендацій), спрямованих на системний моніторинг небанківського фінансового сектору, виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію або послаблення негативного впливу) криміногенних чинників і забезпечення на цій основі ухвалення уповноваженими суб'єктами ефективних запобіжних правових й регуляторних рішень;

– визначено специфічні прояви протиправного використання кримінальних протиправних технологій у діяльності кредитних спілок: формування стійкого злочинного осередку всередині або навколо кредитної спілки, залучення посадових осіб і пов'язаних осіб до протиправної діяльності, використання закритих каналів комунікації; маскування незаконної фінансово-

господарської діяльності шляхом створення пов'язаних або фіктивних суб'єктів, підроблення фінансової та звітної документації, використання іноземних юрисдикцій усупереч встановленим обмеженням; використання кредитних продуктів і внутрішніх фінансових операцій кредитної спілки як інструментів прикриття для легалізації (відмивання) доходів та незаконного виведення активів; перетворення акумульованих коштів членів кредитної спілки у ліквідні ресурси з порушенням цільового призначення; корупційне забезпечення протиправної діяльності та приховане інформаційно-технічне супроводження з метою уникнення державного нагляду й контролю;

– запропоновані стратегічні напрями мінімізації криміногенних ризиків і загроз у сфері діяльності кредитних спілок із практичною реалізацією в Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 р., спрямовані на формування кримінологічно безпечного середовища функціонування таких фінансових установ, захист прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг, забезпечення фінансової стабільності держави в умовах воєнного стану, виявлення порушень і відшкодування завданої шкоди шляхом упровадження ризик-орієнтованої моделі регулювання та нагляду, реалізації кримінологічних заходів запобігання порушенням;

– науково доведено доцільність нормативно-правового регулювання управління фінансовими ризиками та захисту активів в діяльності кредитних спілок; прийняття Закону України «Про запобігання правопорушенням у небанківському фінансовому секторі та фінансові розслідування» й формування інституту фінансових детективів, підзвітних НБУ, з наданням їм повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок шляхом проведення контрольних-аналітичних і ревізійних заходів із подальшим інформуванням правоохоронних органів за підслідністю; упровадження регіональних міжвідомчих робочих груп за участю кредитних спілок на базі їх професійних об'єднань із завданнями координації взаємодії з правоохоронними органами, обміну апробованими практиками фінансового контролю, аналізу звітності з метою виявлення фінансових зловживань;

– обґрунтований системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок у вигляді: (1) регуляторної діяльності НБУ, що охоплює коригувальні заходи та заходи впливу, раннього втручання, спрямованих на своєчасне виявлення порушень законодавства про фінансові послуги; (2) правоохоронної діяльності – здійснення уповноваженими органами запобіжних заходів на основі інформаційно-аналітичного забезпечення, результатів регуляторної діяльності та міжнародної взаємодії; (3) громадського контролю як системної діяльності професійних об'єднань кредитних спілок, громадськості спрямованої на підвищення прозорості, підзвітності та недопущення фінансових зловживань;

удосконалено:

– періодизацію становлення та розвитку законодавства у сфері діяльності кредитних спілок з виокремленням таких основних етапів: I) початковий (сер. XIX ст. – поч. XX ст.); II) радянський (20-ті роки XX ст. – 1990 р.); III) незалежний (1991 – 2021 рр.); IV) модернізаційний (воєнний) (2021 р. – по т.ч);

– поняття кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок як протиправних, суспільно небезпечних винних діянь, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини, пов'язані з акумуляцією (консолідацією) заощаджень членів кредитних спілок, їх використанням у процесі взаємного кредитування та надання інших фінансових послуг, і вчиняються у процесі діяльності кредитної спілки як небанківської фінансової установи зі спеціальним правовим статусом, внесеної до відповідного реєстру та такої, що здійснює діяльність на підставі ліцензії регулятора;

– систематизацію кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок з розподілом за способом вчинення на прості (учинення дій, що передбачені однією кримінально-правовою нормою) та складні (учинення сукупності споріднених і супутніх кримінальних правопорушень проти власності – ст. 190, 191, 192 КК України; у сфері господарської діяльності – ст. 205-1, 206-2, 209, 212, 222 КК України; проти авторитету органів державної

влади – ст. 358 КК України; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – ст. 361–363-1 КК України; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України);

– кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у діяльності кредитних спілок шляхом комплексного виокремлення та наукового узагальнення їх стану і тенденцій, системи детермінант учинення, кримінологічних ознак особи-злочинця та злочинних груп, а також встановлення функціональних зв'язків між зазначеними елементами і механізмами кримінологічного реагування, що дозволило обґрунтувати специфіку проявів і трансформацію відповідних протиправних діянь в умовах воєнного стану;

– класифікацію детермінант шляхом групування об'єктивних та суб'єктивних факторів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні, які обумовлюють інтенсивність протиправної діяльності у небанківському фінансовому секторі (макрорівень), що дозволило ідентифікувати причини й умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок (цільовий рівень);

дістали подальшого розвитку:

– теоретико-праксеологічне обґрунтування доцільності та необхідності імплементації у кримінальне законодавство України іноземного досвіду кримінально-правової охорони небанківського фінансового сектору в частині встановлення кримінальної відповідальності за організацію «фінансової кредитної піраміди», а також кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок на засадах «колективної безпеки»;

– кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, з виокремленням соціально-

демографічних, статусно-рольових, кримінально-правових, морально-психологічних ознак та належності до організованої групи – «організатор» (формує групу, здійснює підготовку протиправного діяння, контролює рух і розподіл коштів), «виконавець» (безпосередньо здійснює протиправне діяння, пов'язане з фінансовими операціями кредитної спілки), «посередник», «асоційована особа» (надають послуги у фінансово-кредитних операціях – залучення, перерозподіл, виведення коштів; здійснюють непрямий вплив на управлінські рішення та фінансові операції);

– систематизація учасників, які належать до сфери діяльності кредитних спілок: (1) *внутрішні* – керівники кредитної спілки, головний внутрішній аудитор, головний ризик-менеджер, головний комплаєнс-менеджер, керівники та члени комітетів ради та правління кредитної спілки; (2) *юридичні особи-члени кредитної спілки* – керівник, керівник підрозділу внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів юридичної особи; (3) *зовнішні* – керівники підприємств, установ чи організацій, робота в яких є ознакою членства в кредитній спілці; керівники закладів освіти, навчання або робота в яких є підставою членства; керівники професійних спілок або релігійних організацій, належність до яких є ознакою членства; (4) *регулятор* – НБУ; (5) *інші* – асоційовані; посередницькі;

– наукове осмислення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок як системи, спрямованої на забезпечення кримінологічної безпеки (зміщення акценту з об'єкта посягання – кримінальних правопорушень на об'єкт захисту – сферу діяльності кредитних спілок, за якого кримінологічні заходи запобігання виступають інструментом досягнення стану безпеки небанківського фінансового сектору), а також мінімізацію фінансових ризиків шляхом реалізації заходів запобігання спрямованих на виявлення порушень, поновлення порушених прав членів кредитних спілок і відшкодування завданої шкоди;

– обґрунтування доцільності створення Служби небанківських фінансових розслідувань при НБУ як спеціалізованого інституційного суб'єкта з функціями фінансової розвідки, спрямованого на своєчасне виявлення, документування та перекриття схем шахрайства й інших кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, запобігання переведенню незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі за кордоном, а також забезпечення відшкодування завданих збитків і поновлення порушених прав споживачів фінансових послуг;

– праксеологічні шляхи застосування методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що передбачає формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу, упровадження аналітично керованої моделі безпекової діяльності, яка ґрунтується на використанні методів кримінального аналізу в реальних умовах виконання кримінологічних завдань, визначенні індикаторів фінансових ризиків, оцінюванні їх криміногенного потенціалу та прогнозуванні впливу на вчинення протиправних дій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено у:

– *практичній діяльності*– при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок;

– *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на круглих столах, зокрема:

«Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 7 листопада 2024 р.); «Кримінологія і війна: екзистенційні виклики для України» (м. Київ, 6 листопада 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в шести наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, дві тези наукових доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (226 найменувань на 23 сторінках) та двох додатків на п'яти сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, із них основний текст дисертації – 205 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

1.1. Генезис законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні

Відповідно до положень Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [144], об'єктивні потреби ефективного державного регулювання розвитку національної економіки та формування дієвих інститутів управління в умовах ринкового середовища зумовлюють необхідність створення комплексної системи фінансового контролю. Стратегічною метою такої системи є забезпечення стійкості економічного зростання держави шляхом запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг, мінімізації зловживань у фінансовому секторі та недопущення неефективного використання фінансових ресурсів. У цьому контексті фінансова сфера розглядається не лише як економічна категорія, а й як один із ключових об'єктів національної безпеки, вразливість якого безпосередньо впливає на стабільність держави та довіру до її інституцій.

Зростання тіньового сектору економіки, поширення протиправних практик у сфері господарської діяльності, зокрема на ринках фінансових послуг, істотно стримують розвиток ринкових відносин в Україні, створюють загрози національним інтересам та фінансовій безпеці держави, підривають довіру суспільства до демократичних інститутів і правових цінностей, а також зумовлюють негативні оцінки з боку міжнародних експертів. За таких умов проблема захисту національних інтересів у фінансовій сфері набуває особливої актуальності, що обумовлює необхідність послідовного вдосконалення

законодавства, спрямованого на запобігання порушенням у процесі надання фінансових послуг, у тому числі в діяльності небанківських фінансових установ [20, с. 5].

Додатковим чинником ускладнення державного регулювання, наголошує О. І. Гапонюк, є динамічність сучасних фінансових ринків і швидка зміна ринкової кон'юнктури на глобальному рівні, що істотно обмежує можливості традиційних механізмів нагляду та контролю. У зв'язку з цим дедалі більшої ваги набуває необхідність реалізації системних заходів із забезпечення фінансової безпеки України [31], у тому числі шляхом застосування кримінологічного інструментарію, орієнтованого на превенцію правопорушень, нейтралізацію криміногенних чинників та формування належного рівня кримінологічної безпеки у фінансовій сфері [149]. Саме в межах такого підходу законодавче регулювання діяльності кредитних спілок розглядається як важливий елемент загальної системи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг.

Ринки фінансових послуг є невід'ємною складовою економічної системи будь-якої держави та, як і інші сегменти економіки, потребують чітко вибудованої та науково обґрунтованої системи державного регулювання. Вибір оптимальної моделі такого регулювання, зокрема щодо діяльності небанківських фінансових установ і кредитних спілок, становить один із пріоритетних напрямів розвитку фінансового законодавства. Водночас цей вибір є неможливим без ґрунтового аналізу процесів становлення та еволюції державного управління ринками фінансових послуг в Україні, що дозволяє виявити закономірності правового розвитку, оцінити ефективність попередніх регуляторних рішень і запобігти повторенню системних помилок, допущених у минулому [95, с. 15].

У цьому аспекті особливе значення має дослідження історичних передумов формування системи небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок.

Формування кредитної кооперації на теренах України розпочалося ще в

середині XIX ст. під впливом глибоких соціально-економічних трансформацій, пов'язаних з індустріалізацією, розвитком кооперативного руху, ускладненням виробничих відносин та зростанням соціальної диференціації суспільства [71; 186]. Концентрація капіталу у власників засобів виробництва та землевласників, з одного боку, і погіршення матеріального становища широких верств населення – з іншого, зумовили об'єктивну потребу у доступних фінансових ресурсах та альтернативних формах кредитування. Саме такі чинники стали підґрунтям виникнення та подальшої інституціоналізації фінансово-кредитних відносин, що з часом трансформувалися у діяльність небанківських фінансових установ і створили прообраз сучасних кредитних спілок [167, с. 273].

У XIX ст. процес формування кооперативів, ініційований переважно мешканцями сільської місцевості, був обумовлений об'єктивною потребою у встановленні сталих економічних зв'язків між дрібним і середнім селянством та ринком сільськогосподарської продукції [38, с. 65]. У цьому контексті важливим нормативним кроком стало ухвалення 10 червня 1839 р. «Положення про селянські ощадні каси», яким було передбачено право відкриття допоміжних та ощадних кас у волостях і селах державних селян. Функціональне призначення таких інституцій полягало, з одного боку, в акумуляції заощаджень шляхом залучення вкладів, а з іншого – у наданні позик сільському населенню, що мало принципове значення для пом'якшення кредитної залежності від лихварського капіталу. У 50-х роках XIX ст. ощадні каси почали активно створюватися місцевими органами влади в державних селах Правобережної України [4, с. 49].

Водночас на західноукраїнських землях інституціоналізація ощадної справи відбувалася в інших організаційно-правових формах. Зокрема, у 1843 р. у Львові на підставі спеціального цісарського привілею розпочала діяльність Галицька ощадна каса, що функціонувала під гаслом «Працюй та зберігай». На відміну від західних регіонів, у східній частині України мережа ощадних кас залишалася обмеженою та зосереджувалася переважно у великих міських

центрах. Так, за рік до заснування Галицької ощадної каси було відкрито ощадну касу в Одесі, яка стала першою подібною установою на східних українських територіях. На початковому етапі ощадні каси функціонували не стільки як повноцінні фінансово-кредитні інституції, скільки як благодійні, комунальні або державні установи. Паралельно з ними виникали сирітські каси для зберігання коштів до досягнення повноліття, а також позикові каси, що надавали кредити під заставу без стягнення лихварських відсотків. Таким чином, на ранніх етапах розвитку ощадні каси виконували насамперед соціальну функцію, спрямовану на акумуляцію заощаджень незаможних верств населення [44].

Подальший розвиток кооперативних форм кредитування пов'язаний із появою ощадно-позичкових товариств, перші з яких були засновані у м. Одесі в 1861 р., а також серед міщан у м. Гадячі Полтавської губернії в 1869 р. [99, с. 336]. Особливо активною була діяльність ощадно-позичкового товариства, створеного у 1871 р. в с. Сокиринцях Полтавської губернії (нині – Чернігівська область) [45, с. 72], засновником якого виступив Г. Галаган – один із фундаторів кредитної кооперації, визначний організатор кооперативного руху та меценат [2, с. 71]. Зазначеним товариствам були притаманні окремі інституційні риси, характерні для сучасних кредитних спілок, зокрема орієнтація діяльності не на отримання прибутку, а на задоволення суспільних потреб у доступному кредитуванні.

У тому ж 1871 р. було створено Вереміївське ощадно-позичкове товариство на Катеринославщині, Обознівське та Петрівське – на Херсонщині, а впродовж 70-х років XIX ст. виникли й інші подібні установи, зокрема в 1873 р. в с. Немиринцях Бердичівського повіту Київської губернії (нині – Житомирська область), Вінницьке ощадно-позичкове товариство, яке тривалий час вирізнялося найбільшими обсягами фінансових операцій в Україні, а також Нечипорівське ощадно-позичкове товариство в Пирятинському повіті Полтавської губернії. Організаційна структура управління в ощадно-позичкових товариствах передбачала наявність Ради та Правління, які

обиралися загальними зборами членів, що згодом було запозичено сучасними кредитними спілками. Водночас у галицьких крайових фінансових закладах акціонерні засади поєднувалися з принципами взаємності, що зумовлювало специфіку їх правового статусу та механізмів функціонування [187, с. 103–104].

Черговий етап активізації розвитку кредитної кооперації на українських землях припадає на початок ХХ ст. та безпосередньо пов'язується з реалізацією Столипінської аграрної реформи. Її концептуальне спрямування полягало у демонтажі общинної системи землеволодіння, утвердженні приватної селянської власності на землю та створенні умов для економічної самостійності сільськогосподарських виробників [99, с. 337; 59, с. 25]. У цих умовах кредитні кооперативи виконували важливу соціально-економічну функцію, забезпечуючи доступ селянства до фінансових ресурсів, необхідних для модернізації господарств, придбання засобів виробництва та інтеграції в ринкові відносини. Саме в цей період кредитна кооперація набула рис відносно стійкої фінансово-організаційної системи, що ґрунтувалася на засадах самопомоги, взаємної відповідальності та обмеження спекулятивних практик, що мало значення і з позицій запобігання зловживанням у кредитній сфері.

Кардинальні зміни у правовому та інституційному середовищі діяльності кредитних спілок настали з утвердженням радянської влади та впровадженням політики «воєнного комунізму». У межах формування централізованої командно-адміністративної економічної системи ощадно-позичкові товариства та інші форми кредитної кооперації були піддані реорганізації, а згодом – фактичній ліквідації як такі, що не відповідали ідеологічним засадам державного монополізму у фінансовій сфері. Несумісність демократичних кооперативних принципів із тоталітарною моделлю управління зумовила поступовий занепад кредитної кооперації та її витіснення з економічного життя.

Нормативним відображенням цієї політики стала Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 7 жовтня 1925 р. «Про порядок ліквідації кооперативних організацій, об'єднання та їх розділ», а також рішення Головного кооперативного комітету при РНК УСРР від 30 грудня 1925 р. щодо переходу

сільськогосподарських кредитних товариств універсального типу на уніфікований статут. Проведений історико-правовий аналіз А. В. Духневичем дозволив стверджувати, що якщо у 1922 р. в УСРР функціонувало близько 2 тис. кредитних товариств, то у 1926 р. їх кількість зросла до 4,5 тис., однак уже наприкінці 1929 р. вона скоротилася до 2,5 тис., а на початку 1930-х років кредитна кооперація була остаточно ліквідована. Водночас на західноукраїнських землях, кредитні кооперативи зберігали свою діяльність до кінця 1930-х років, що свідчить про залежність розвитку кредитної кооперації від політико-правового режиму [48, с. 53–54].

Спроби часткового відновлення кооперативного руху в радянський період пов'язані з прийняттям у 1988 р. Закону СРСР «Про кооперацію». Проте зазначений нормативно-правовий акт, попри формальне закріплення кооперативних засад, істотно деформував їх зміст, підпорядкувавши кооперативи державному контролю та позбавивши їх реальної автономії. У зв'язку з цим, така законодавча ініціатива не забезпечила відродження класичної моделі кредитної кооперації та не створив ефективних механізмів запобігання фінансовим зловживанням у кооперативному секторі.

Якісно новий етап у генезисі законодавства про кредитні спілки розпочався після розпаду Радянського Союзу, прийняття у липні 1991 р. Декларації про державний суверенітет України та проголошення у серпні 1991 р. незалежності України. Ці події заклали підґрунтя для формування національної правової системи, у межах якої кредитні спілки відродилися як інститути реальної фінансової взаємодопомоги громадян у разі тимчасових фінансових труднощів. У період трансформації економіки вони відігравали помітну роль у розвитку роздрібного та малого бізнесу, виступаючи альтернативою банківському кредитуванню та сприяючи фінансовій інклюзії населення [49, с. 40].

Правове регулювання діяльності кредитних спілок на початковому етапі незалежності здійснювалося, зокрема, на підставі Указу Президента України 1993 р., яким було затверджено Тимчасове положення про кредитні спілки в

Україні, а також ст. 36 Конституції України, що гарантувала право фізичних осіб на об'єднання для задоволення економічних і соціальних інтересів [69]. Саме в цей період закладалися основи адміністративно-правового статусу кредитних спілок, формувалися первинні механізми державного нагляду та відповідальності, а також виникала об'єктивна потреба у створенні системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері їх діяльності, що зумовлювалося зростанням фінансових ризиків, недосконалістю правового регулювання та загальною криміногенною ситуацією перехідного періоду.

У 2001 р. було ухвалено Закон України «Про кредитні спілки» (№ 2908-III), який став системоутворюючим нормативно-правовим актом у сфері правового регулювання діяльності кредитних спілок. У ньому законодавчо закріплено визначення кредитної спілки як неприбуткової організації, заснованої фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків. Прийняття цього Закону заклало комплексну правову основу для подальшого розвитку кредитної кооперації в Україні, визначивши правовий статус кредитних спілок, принципи їх діяльності, вимоги до установчих документів, порядок створення, реорганізації та ліквідації, особливості членства, економічні засади функціонування, а також базові елементи державного регулювання й контролю. Водночас зазначений Закон започаткував інституціоналізацію механізмів запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок, зокрема шляхом нормативного окреслення меж дозволеної фінансової діяльності та відповідальності за їх порушення.

Подальший розвиток правового регулювання був пов'язаний із прийняттям 12 липня 2001 р. Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», яким уперше на законодавчому рівні було визначено поняття «фінансова установа» та встановлено загальні засади функціонування і нагляду за ринками фінансових послуг. Включення кредитних спілок до переліку фінансових установ означало зміну їх правового статусу – від громадських організацій до повноцінних

суб'єктів фінансового ринку, що зумовило підвищення вимог до прозорості діяльності, фінансової дисципліни та дотримання регуляторних стандартів.

Важливим етапом у формуванні інституційної основи державного контролю стало створення 28 серпня 2003 р. Державного реєстру фінансових установ на підставі Положення, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг № 41. Запровадження Реєстру забезпечило систематизацію адміністративної інформації про фінансові установи, створило механізм офіційного обліку, моніторингу та доступу до даних щодо їх правового статусу й діяльності, що мало суттєве значення для запобігання фіктивній фінансовій діяльності та інших криміногенних проявів у небанківському фінансовому секторі.

З метою подальшого нормативного впорядкування діяльності небанківських фінансових установ у 2007 р. було створено профільний Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, а також ухвалено низку ключових нормативно-правових актів, спрямованих на комплексне регулювання фінансового ринку. Серед них – закони України «Про інститути спільного інвестування», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» та інші, а також акти стратегічного характеру, зокрема Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [189, с. 105]. У сукупності такі нормативно-правові акти сформували нормативне підґрунтя для посилення контролю за фінансовими потоками, мінімізації ризиків легалізації злочинних доходів та зміцнення фінансової безпеки держави.

Значним кроком у напрямі превенції фінансових порушень стало затвердження у 2010 р. Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами, яка була спрямована на захист прав споживачів фінансових послуг, запобігання неплатоспроможності фінансових установ та забезпечення їх фінансової стійкості шляхом системного виявлення підвищених ризиків, контролю за платоспроможністю, ліквідністю й прибутковістю, прогнозування фінансових результатів і застосування

коригувальних регуляторних заходів. Реалізація відповідних підходів передбачала також удосконалення механізмів захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг та нормативне врегулювання депозитних операцій кредитних спілок. Очікуваним результатом стало підвищення якості активів фінансових інститутів, зміцнення довіри населення до фінансового ринку та зростання ролі небанківського фінансового сектору в економіці держави [188, с. 57; 167, с. 280].

Як наголошує В. І. Алексєєв, світова фінансово-економічна криза виявила структурні дисбаланси та вразливість національної фінансової системи України, зумовивши переосмислення підходів до забезпечення фінансової та економічної безпеки. В умовах посилення зовнішніх і внутрішніх загроз актуалізувалася проблема недостатньої ефективності механізмів нейтралізації криміногенних факторів у фінансовій сфері. Тому, у відповідь на такі виклики у 2012 р. було ухвалено Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, яка визначила фінансовий сектор як один із ключових об'єктів державної безпекової політики [1, с. 84].

Подальший етап розвитку характеризувався розробленням Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 р. та Комплексної програми розвитку фінансового сектору до 2020 р., які передбачали глибоку інституційну трансформацію системи державного регулювання. Центральним елементом цих змін стало перерозподілення функцій нагляду за небанківськими фінансовими установами, зокрема передача ключових регуляторних повноважень до Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Антимонопольного комітету України [134; 12, с. 190]. Такі перетворення були зумовлені як необхідністю підвищення ефективності нагляду, так і потребою протидії кримінальним зловживанням, зокрема у сфері фіктивного кредитування та легалізації доходів.

У 2021 р. було затверджено Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 р. [163], яка визначила сталий розвиток національної економіки, інтеграцію України до європейського економічного простору та зміцнення

фінансової стабільності як ключові національні інтереси. У цьому контексті кредитні спілки розглядаються не лише як елемент фінансової інфраструктури, а й як об'єкт підвищених криміногенних ризиків, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавчих і кримінологічних механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері їх діяльності.

Доленосним рішенням у розвитку небанківського фінансового сектору стало прийняття у 2021 р. Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [145], а у 2023 р. – «Про кредитні спілки» [138], які завершили формування нової концептуальної моделі правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ. Зазначені нормативно-правові акти істотно оновили підходи до визначення правового статусу кредитних спілок, порядку їх створення та функціонування, системи державного регулювання і нагляду, а також механізмів забезпечення фінансової стабільності та захисту прав споживачів фінансових послуг.

Зокрема, прийняття Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» закріпило єдині засади надання фінансових послуг, посилило вимоги до прозорості діяльності небанківських фінансових установ, фінансової стійкості, корпоративного управління та управління ризиками, а також інтегрувало пруденційні стандарти нагляду, наближені до європейських практик. Водночас цей Закон створив нормативне підґрунтя для посилення превентивної спрямованості державного регулювання, орієнтованого на раннє виявлення фінансових ризиків, протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та мінімізацію криміногенних загроз у небанківському фінансовому секторі.

У свою чергу, Закон України «Про кредитні спілки» 2023 р., своєю чергою, системно переглянув спеціальне правове регулювання діяльності кредитних спілок з урахуванням умов воєнного стану, трансформації фінансового ринку та необхідності підвищення його стійкості. Ним деталізовано вимоги до організаційної структури та корпоративного управління кредитних спілок, уточнено порядок ліцензування, розширено інструменти

державного нагляду, посилено відповідальність за порушення законодавства у сфері надання фінансових послуг, а також створено правові передумови для підвищення рівня фінансової дисципліни й кримінологічної безпеки у сфері кредитної кооперації.

У сукупності зазначені законодавчі новації спрямовані на формування системної моделі запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок, яка поєднує правові та організаційні механізми впливу, забезпечує прозорість руху фінансових ресурсів, зменшує можливості для фіктивних операцій і зловживань та сприяє зміцненню довіри до небанківського фінансового сектору в цілому.

Таким чином, аналіз генезису законодавства, що регулювало діяльність кредитних спілок, дозволяє виокремити такі основні етапи його розвитку:

- I) *початковий* – зародження та становлення кредитної кооперації;
- II) *радянський* – період фактичного занепаду кредитної кооперації внаслідок централізації фінансової системи;
- III) *незалежний* – відродження кредитної кооперації після проголошення незалежності України та формування національного ринку небанківських фінансових послуг;
- IV) *модернізаційний (воєнний)* – етап оновлення законодавчого регулювання, пов'язаний із прийняттям Законів України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.) та «Про кредитні спілки» (2023 р.), удосконаленням процедур реєстрації й ліцензування та посиленням наглядових механізмів.

Водночас сучасний, воєнний етап характеризується істотним загостренням криміногенної ситуації на фінансовому ринку, чому сприяє поширення фіктивних фінансових операцій, спрямованих на виведення значних фінансових ресурсів із легального сектору економіки, конвертацію масштабних прибутків на користь легальних і фіктивних суб'єктів господарювання та відтік капіталу за межі держави. У цьому контексті діяльність кредитних спілок у окремих випадках розглядається як елемент механізмів легалізації злочинних

доходів, що забезпечують перерозподіл товарно-грошових потоків між легальним і тіншовим секторами економіки залежно від поточних інтересів їх контролюючих осіб. Фактично йдеться про функціонування так званих «конвертаційних центрів» і фіктивних підприємств, які, маскуючись під легальні фінансові та господарські структури, залишаються одним із найбільш поширених інструментів відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом.

Звертаючи увагу на наукове забезпечення запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок, особливого значення набуває міждисциплінарний підхід, який поєднує теоретичні положення адміністративного та кримінального права, кримінології, а також узагальнення практики правозастосування й правоохоронної діяльності.

Зокрема, основна увага з наукового дослідження діяльності кредитних спілок зосереджена на організаційно-правових засадах у працях вчених-правників. Так, у науковій праці «Фінансово-правове регулювання грошово-кредитних відносин» А. Т. Ковальчуком здійснено комплексне дослідження проблем фінансово-правового регулювання грошово-кредитної сфери в умовах ринкових трансформацій. Автором розкрито сутність фінансового права та визначено його характерні ознаки, запропоновано цілісну концепцію вдосконалення правового режиму грошово-кредитної сфери, а також сформульовано законодавчі та правові підходи до регулювання монетарної політики держави. Обґрунтовано, що грошово-кредитна сфера у правовому вимірі являє собою впорядковану сукупність принципів, критеріїв, норм і організаційно-правових форм, які на основі чинного законодавства забезпечують належні умови для реалізації та розвитку грошово-кредитних відносин. Особливу увагу приділено проблемам юридичних колізій у сфері правового забезпечення грошово-кредитних відносин, окремі з яких мають антагоністичний характер, а також здійснено ґрунтовний аналіз правового режиму безготівкового грошового обігу та консорціумного кредитування, що має безпосереднє значення для формування правових засад функціонування небанківського фінансового сектору [68].

Вагомий внесок у розвиток теорії державного регулювання фінансових ринків здійснила Л. В. Андрущенко у дисертаційному дослідженні «Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності» (2008 р.). У роботі всебічно проаналізовано систему державного та правового регулювання страхування у зовнішньоекономічному вимірі, визначено базові поняття, принципи, види страхових операцій, ризики та специфіку їх правового забезпечення. Значну увагу приділено характеристиці страхових правопорушень, а також розкрито правову природу інституту перестраховання у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Авторкою виокремлено групи чинників, що впливають на ефективність регулювання національного страхового ринку, та сформульовано обґрунтовані пропозиції й рекомендації щодо вдосконалення державного та правового регулювання страхування. Зазначене дослідження має міжсекторальне значення, оскільки порушує питання фінансової безпеки та запобігання правопорушенням, релевантні й для діяльності небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок [3].

Особливий науковий інтерес у контексті дослідження генезису правового регулювання кредитних спілок становить праця А. В. Духневича «Кредитні спілки в Україні: історія та сучасність» (2010 р.). У ній автором визначено правове становище кредитних спілок як позабанківських кредитно-фінансових установ, основною функцією яких є надання фінансових послуг своїм членам на засадах кооперації. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчого визначення кредитної спілки як неприбуткової організації, створеної фізичними особами для задоволення потреб у взаємному кредитуванні та фінансових послугах шляхом об'єднання грошових внесків. Запропоновано класифікацію кредитних спілок на ринкові, соціальні та інфраструктурні залежно від принципів об'єднання їх членів, а також визначено співвідношення кредитної спілки як кооперативного утворення з іншими суб'єктами господарювання. Значну увагу приділено аналізу органів управління кредитної спілки та доведенню доцільності розмежування управлінської структури на вищу, контрольну та виконавчу гілки. Автор також обґрунтовує необхідність

поєднання державного й громадського контролю за діяльністю кредитних спілок, що має безпосереднє значення для запобігання фінансовим зловживанням та іншим криміногенним проявам у цій сфері [48].

У свою чергу, дослідження Д. В. Кіріки «Правові та організаційні засади фінансового моніторингу у сфері страхової діяльності в Україні» (2010 р.) присвячене аналізу адміністративно-правових механізмів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Авторкою визначено поняття та особливості адміністративно-правового регулювання фінансового моніторингу у страховій сфері, розкрито специфіку відповідних правовідносин через характеристику їх суб'єктного складу, об'єкта та змісту. Значну наукову цінність становить обґрунтування методів адміністративно-правового впливу у сфері протидії відмиванню коштів, які розглядаються як системна сукупність законодавчо визначених прийомів і способів цілеспрямованого управлінського впливу органів державної влади на суб'єктів фінансового ринку. Напрацьовані вказаним автором підходи є методологічно важливими для дослідження механізмів фінансового моніторингу та запобігання кримінальним правопорушенням і в діяльності кредитних спілок як складової небанківського фінансового сектору [64].

У дисертаційному дослідженні А. А. Довгополик «Адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок в Україні» (2011 р.) здійснено ґрунтовний аналіз адміністративно-правових засад регулювання процесів створення та функціонування кредитних спілок як специфічного виду господарюючих суб'єктів. Основну увагу авторкою зосереджено на феномені кредитних спілок у системі адміністративно-правових відносин, а також на історіографії дослідження проблем адміністративно-правового регулювання їх діяльності. У роботі виокремлено та охарактеризовано ключові етапи розвитку нормативного закріплення засад створення і функціонування кредитних спілок, детально проаналізовано особливості їх державної реєстрації, ліцензування діяльності, встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, допущених до професійної діяльності у цій

сфері, а також специфіку взаємодії кредитних спілок з іншими учасниками адміністративно-правових відносин. Окрему увагу приділено питанням державного контролю за діяльністю кредитних спілок, правовим підставам та процедурі припинення їх діяльності, а також зарубіжному досвіду нормативного регулювання відповідних процесів і можливостям його адаптації до національних умов. У підсумку сформульовано обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок в Україні [44].

Вагоме наукове значення має також монографічне дослідження О. Є. Картамишевої «Адміністративно-правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні» (2012 р.), яке стало одним із перших комплексних досліджень у вітчизняній юридичній науці, присвячених проблематиці адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ. Авторкою виявлено та всебічно проаналізовано проблемний стан правового забезпечення функціонування небанківських фінансових установ, зокрема крізь призму соціально-економічних і правових передумов їх виникнення та розвитку на території України. Зроблено висновок, що вже з середини XIX ст. небанківські фінансові установи стали органічною складовою кредитної системи країни. Сформульовано науково обґрунтоване визначення небанківської фінансової установи як юридичної особи зі спеціальним правовим статусом, внесеної до державного реєстру фінансових установ та такої, що на підставі ліцензії Національного банку України здійснює окремі фінансові операції. Доведено, що небанківські фінансові установи спеціалізуються на наданні окремих видів фінансових послуг шляхом недепозитної мобілізації коштів фізичних і юридичних осіб, розміщуючи їх від свого імені та на власний ризик, формуючи власні зобов'язання і вимоги з метою задоволення потреб клієнтів та отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. Обґрунтовано, що необхідність адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ та здійснення державного нагляду за ними

зумовлена вимогами правових норм, які визначають їх спеціальну правоздатність і правовий статус [61]. Особливої уваги заслуговують запропоновані авторкою науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні.

Подальший розвиток наукових підходів до проблем фінансового контролю відображено у дисертаційному дослідженні М. М. Садченко «Правові та організаційні засади діяльності органів внутрішніх справ у здійсненні фінансового контролю». У роботі комплексно досліджено механізми реалізації державного фінансового контролю за участю органів внутрішніх справ, зокрема у сфері формування та використання доходів і видатків державного та місцевих бюджетів. Авторкою акцентовано увагу на важливості залучення органів внутрішніх справ до системи державного фінансового контролю через виконання ними адміністративно-юрисдикційних функцій, що охоплюють виявлення протиправних фінансових дій, збирання та оцінку доказових матеріалів, кваліфікацію адміністративних правопорушень, а також здійснення адміністративних проваджень у справах про фінансові правопорушення. Встановлено, що ефективність діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері істотно знижується через відсутність спеціального закону прямої дії, який би комплексно врегулював систему державного фінансового контролю. У зв'язку з цим сформульовано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності відповідних органів, з особливим акцентом на забезпечення фінансової дисципліни як на стадії формування доходної частини бюджетів, так і на етапі використання бюджетних коштів [154].

Зростання ролі державного впливу у сфері публічних фінансів особливо виразно проявляється в умовах економічних і фінансових криз, що охоплюють усі без винятку напрями публічної фінансової діяльності. У цьому контексті науково обґрунтованим є висновок С. В. Куровського, сформульований у праці «Фінансово-правова охорона банківських відносин» (2016 р.), про те, що банківські відносини як правова категорія та складова публічної фінансової

діяльності потребують спеціального фінансово-правового захисту. Автор аргументовано доводить, що значення такого захисту має розкриватися крізь призму загальних принципів фінансового та банківського права, з особливим акцентом на принцип законності як фундаментальну засаду банківської діяльності. У роботі визначено загальні ознаки фінансово-правової відповідальності як різновиду юридичної відповідальності, що застосовується за порушення у сфері банківської діяльності, а також виокремлено її специфічні риси. На основі аналізу доктринальних джерел, чинного законодавства та практики правозастосування запропоновано авторську класифікацію банківських правопорушень і обґрунтовано доцільність внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» у частині врегулювання порядку застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства та законодавства у сфері фінансового моніторингу [96].

Водночас у дисертаційному дослідженні Н. О. Шмігельської «Адміністративно-правове регулювання профілактики правопорушень у сфері економіки» комплексно розглянуто проблематику адміністративно-правового забезпечення профілактики правопорушень у сфері економіки. Авторкою проаналізовано сучасний стан і загальний характер адміністративних правопорушень у цій сфері в Україні, визначено особливості реалізації адміністративно-правових профілактичних заходів, розкрито поняття та зміст профілактики економічних правопорушень. Значну увагу приділено характеристиці об'єктів адміністративних правопорушень у сфері економіки та ролі Національної поліції як суб'єкта їх профілактики. Окремо проаналізовано зарубіжний досвід профілактики економічних правопорушень і можливості його адаптації до національного законодавства в контексті євроінтеграційних процесів та забезпечення належного рівня економічної безпеки держави. На цій основі сформульовано теоретико-правові засади вдосконалення системи профілактики економічних правопорушень і запропоновано відповідні законодавчі зміни та доповнення [204].

Не менш вагомим для дослідження фінансово-правових механізмів стабілізації небанківського фінансового сектору є науковий доробок Р. М. Поліщука «Фінансово-правове регулювання відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами» (2021 р.). У цій праці проаналізовано ключові проблеми фінансово-правового регулювання процедур відновлення платоспроможності страховиків та визнання їх банкрутами. Автором обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення права Національного банку України ініціювати процедуру банкрутства страховика шляхом звернення до господарського суду, сформульовано авторське визначення поняття «страховий фонд» як сукупності страхових резервів, що формуються відповідно до вимог законодавства за рахунок страхових платежів та доходів від їх розміщення. Також доведено, що питання відкриття провадження у справі про банкрутство страховика значною мірою залежить від поведінки самого боржника, оскільки зволікання з виконанням зобов'язань створює формальні підстави для судового втручання [123].

Ключове значення для адміністративно-правової науки та дослідження проблем безпеки небанківського фінансового сектору має наукова праця Г. С. Буги «Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади». У ній здійснено комплексне адміністративно-правове дослідження механізмів забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ. Автором розкрито історико-правові передумови становлення та розвитку інституту небанківських фінансових установ в Україні, проаналізовано еволюцію їх законодавчого регулювання та сучасний стан нормативного забезпечення в умовах реформування фінансового законодавства. Сформульовано доктринальне бачення механізму адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ через призму процедур державної реєстрації та ліцензування, а також системи контролю й нагляду. Особливу наукову цінність становлять розроблені концептуальні засади забезпечення безпеки у цій сфері та запропоновані адміністративно-правові заходи

запобігання порушенням у діяльності небанківських фінансових установ, які безпосередньо кореспондують із завданнями протидії кримінальним і адміністративним правопорушенням у фінансовому секторі [20].

Іншим вагомим напрямом у межах предмета дослідження є наукові праці, присвячені саме кримінально-правовим та кримінологічним засадам запобігання порушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ. У цьому контексті слід відзначити, що новітній етап формування законодавства та доктрини профілактики правопорушень в Україні розпочався з прийняттям низки концептуальних документів, спрямованих на розвиток профілактичної діяльності, і триває дотепер. Саме в цей період відбувається переосмислення ролі держави, правоохоронних органів і самих небанківських фінансових установ у системі запобігання фінансовим правопорушенням.

Показовою у цьому аспекті є наукова праця В. В. Чернея «Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні» (2014 р.), у якій з позицій кримінологічної науки здійснено ґрунтовний ретроспективний аналіз діяльності щодо запобігання злочинам у сфері небанківських фінансових установ. Це дало змогу автору виокремити шість етапів розвитку кримінального законодавства, обумовлених як об'єктивними закономірностями становлення та трансформації фінансового ринку, так і особливостями суспільно-політичних процесів у державі в різні історичні періоди. У роботі розкрито зміст діяльності небанківських фінансових установ не лише як фінансових посередників, а й як потенційних суб'єктів запобігання злочинам, що взаємодіють із правоохоронними органами, державними регуляторами, іншими учасниками фінансового ринку та громадськістю з метою захисту прав і законних інтересів споживачів небанківських фінансових послуг. З урахуванням виявлених тенденцій розвитку криміногенних явищ на ринку небанківських фінансових послуг у період незалежності України здійснено прогноз перспективних змін криміногенної ситуації та на цій основі запропоновано комплекс змін і доповнень до законодавства, визначено пріоритетні завдання правоохоронних

органів, а також сформовано систему правових і організаційних заходів запобігання найбільш небезпечним злочинам у сфері страхування, діяльності кредитних спілок, інвестиційних компаній і фондів. Особливу наукову цінність становлять удосконалені автором положення щодо законодавчого забезпечення виявлення та припинення діяльності організацій, створених за принципом «фінансової піраміди», зокрема шляхом запровадження кримінальної відповідальності за їх організацію, а також розробка правових і організаційних засад міжвідомчої та міжнародної взаємодії у сфері протидії фінансовим злочинам [190].

Окреме місце серед досліджень економічної злочинності посідає праця Г. М. Чернишова «Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження» (2016 р.), присвячена комплексному аналізу фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері та розробці напрямів його попередження. У роботі фінансове шахрайство розглянуто крізь призму концепції предметної діяльності, визначено його базові ознаки та доведено доцільність виокремлення цієї категорії злочинів у структурі економічної злочинності. Автором встановлено, що фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері проявляється у сукупності злочинів та інших протиправних дій, серед яких домінують шахрайство, привласнення та розтрата майна, зловживання службовим становищем, ухилення від оподаткування, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, підроблення документів і корупційні правопорушення. На цій основі запропоновано систему попередження фінансового шахрайства, що поєднує соціально-економічні заходи детінізації будівельної галузі, кримінально-правові інструменти впливу та віктимологічну профілактику [195].

Дисертаційне дослідження В. О. Басая на тему «Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні» (2021 р.) присвячене комплексному аналізу теоретичних і прикладних проблем запобігання порушенням у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками. У роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове

вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні сутності, змісту й особливостей запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок, а також у визначенні напрямів удосконалення чинного законодавства з урахуванням позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду правового регулювання відповідних суспільних відносин. Автором уперше сформульовано поняття запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні, яке охоплює владно-примусову діяльність уповноважених державних органів і громадських організацій, що здійснюється відповідно до вимог законодавства з метою попередження та припинення правопорушень у зазначеній сфері, а також застосування адміністративних стягнень до осіб, які їх учинили. У дисертації проведено історичну періодизацію розвитку законодавства, що регулює питання запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками, що дозволило простежити еволюцію державної політики у цій сфері та виявити закономірності трансформації правових механізмів превенції. Обґрунтовано тезу про подвійну правову природу кредитних спілок, які, з одного боку, функціонують на засадах кооперації (добровільність вступу та виходу, рівноправність членів, самоврядування), а з іншого – виступають організаційною формою здійснення фінансової діяльності, спрямованої на задоволення економічних і соціальних потреб членів шляхом взаємного кредитування за рахунок об'єднаних грошових внесків [11].

У дисертаційному дослідженні О. П. Білько на основі комплексного аналізу доктринальних підходів вітчизняних і зарубіжних науковців охарактеризовано еволюцію та сучасний стан наукового опрацювання проблем запобігання кримінальним правопорушенням у кредитно-фінансовій сфері. Автором здійснено концептуалізацію ризиків, пов'язаних із кредитно-фінансовою діяльністю в Україні, визначено їх зміст і надано розгорнуту характеристику з урахуванням специфіки функціонування фінансового ринку. Значну увагу приділено аналізу кримінальних правопорушень у кредитно-фінансовій сфері, за вчинення яких у законодавстві іноземних держав

передбачено кримінальну відповідальність, що дозволило здійснити порівняльно-правове осмислення відповідних криміногенних загроз. У межах дослідження запропоновано авторське визначення поняття «кримінологічний моніторинг у кредитно-фінансовій сфері», яке розглядається як системна діяльність, що охоплює спостереження, збирання, оброблення й аналіз релевантної інформації, а також вивчення причин і умов учинення злочинів у зазначеній сфері. На цій основі надано науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо запобігання та нейтралізації негативних впливів криміногенних чинників. Автором висвітлено сучасний стан злочинності у сфері кредитно-фінансових відносин, виявлено ключові детермінанти, що зумовлюють учинення кримінальних правопорушень, а також виокремлено типові соціально-демографічні та професійні характеристики осіб, які їх учиняють. Окрему наукову цінність становить розроблення та вдосконалення загально-правових і спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у кредитно-фінансовій сфері. За результатами дослідження сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства, спрямовані на підвищення ефективності превентивних механізмів і зниження рівня злочинності у сфері кредитно-фінансових відносин, що має безпосереднє значення і для розроблення сучасних підходів до запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок [16].

У контексті предмета дослідження вагомий науковий інтерес становить праця В. М. Купрієнка «Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні», у якій здійснено комплексний кримінологічний та кримінально-правовий аналіз проблем протидії злочинності у сфері кредитної кооперації [91]. Автором запропоновано науково обґрунтоване поняття «запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні», яке розглядається як владно-примусова діяльність уповноважених державних органів і громадських організацій, що здійснюється у визначеному законом порядку та спрямована на попередження, виявлення й припинення злочинів у

діяльності кредитних спілок, а також на притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності; надано кримінологічну характеристику злочинів у сфері діяльності кредитних спілок як цілісну систему відомостей про стан, структуру й динаміку відповідних кримінально караних діянь, причини та умови їх учинення, соціально-психологічні ознаки правопорушників і потерпілих. Особливу наукову цінність становить встановлення кореляційних зв'язків між окремими елементами цієї характеристики, зокрема доведення взаємозв'язку посткримінальної поведінки потерпілих зі ступенем латентності злочинів та ефективністю заходів запобігання у різних сегментах фінансово-кредитного ринку.

Окрему увагу приділено аналізу дискреційних повноважень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Національної поліції України щодо визначення й реалізації заходів запобігання, виявлення та припинення злочинів у діяльності кредитних спілок, а також окреслено напрями вдосконалення механізму застосування таких повноважень. У цьому зв'язку запропоновано напрями взаємодії суб'єктів запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок із виокремленням монорегуляторної та полірегуляторної моделей регулювання ринків фінансових послуг.

Водночас слід зауважити, що зазначене наукове дослідження здійснювалося за умов дії законодавства, значна частина норм якого на сьогодні втратила чинність або зазнала суттєвих змін унаслідок реформування небанківського фінансового сектору, передусім у 2020–2023 роках. Крім того, робота не враховує специфіку функціонування кредитних спілок в умовах воєнного стану, зумовленого збройною агресією проти України, що істотно трансформувала фінансові ризики, криміногенні чинники та механізми державного нагляду і протидії злочинності. Зазначені обставини об'єктивно актуалізують потребу в подальших наукових дослідженнях, спрямованих на переосмислення підходів до запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок з урахуванням оновленого законодавства та

викликів воєнного часу.

Подальший розвиток наукових підходів до проблем охорони суспільних інтересів у фінансовій сфері відображено у дослідженні В. М. Важинського (2024 р.), у якому вперше розроблено напрями охорони суспільних інтересів у діяльності інституційних інвесторів. У межах зазначеної роботи розкрито теоретичні, правові та праксеологічні засади охорони суспільних інтересів у діяльності інституційних інвесторів, а також окреслено кримінально-процесуальні механізми протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у цій сфері. Напрацьовані автором положення мають міжгалузеве значення та можуть бути використані для подальшого розвитку наукових підходів до запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок, у контексті забезпечення фінансової та економічної безпеки держави [24].

Таким чином, варто наголосити, що з огляду на періодизацію наукового забезпечення запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок, особливого значення набуває міждисциплінарний підхід. Зокрема, основна увага з наукового дослідження діяльності кредитних спілок зосереджена на організаційно-правових засадах у працях вчених-правників, в частині регулювання порядку створення та діяльності небанківських фінансових установ в Україні як різновиду господарюючих суб'єктів, аналізу особливостей управлінської діяльності, ліцензування, контролю й нагляду тощо. Окремо, наукові доробки присвячені запобіганню порушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ.

Однак, сьогодні в умовах збройного конфлікту, розвитку небанківського фінансового сектора й прийняття законів України законів України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.), «Про кредитні спілки» (2023 р.) перед органами правопорядку постали нові виклики, пов'язані з пошуком ефективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні, які повинні відповідати сучасним реаліям і враховувати тенденції розвитку суспільства та держави в контексті

євроінтеграції. Як обґрунтовано зазначає В. В. Черней, державна політика у сфері небанківських фінансових послуг має бути орієнтована на реалізацію комплексу стратегічних завдань, серед яких ключовими є: формування системи ідентифікації ризиків, здійснення постійного моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою своєчасного застосування превентивних заходів у контексті забезпечення фінансової безпеки; підвищення рівня прозорості й відкритості діяльності кредитних спілок та органів, що здійснюють їх державне регулювання і нагляд; зміцнення платоспроможності та фінансової стійкості кредитних спілок; забезпечення належного рівня захисту прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг, що надаються кредитними спілками; запобігання використанню кредитних спілок як інструменту непродуктивного виведення капіталу за межі держави [193, с. 58–59].

У зв'язку з цим перед органами правопорядку постають стратегічні завдання щодо мінімізації фінансових і криміногенних ризиків та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок з урахуванням умов збройного конфлікту. За таких обставин особливої актуальності набуває розроблення науково обґрунтованих підходів і концептуальних положень, спрямованих на формування якісно нового кримінологічного механізму запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок в Україні.

1.2. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок як основа формування кримінологічних заходів запобігання

Ринки фінансових послуг становлять ключовий і невід'ємний елемент економічної системи держави та, як і інші сектори економіки, потребують ефективного й збалансованого державного регулювання. Вибір оптимальної

моделі такого регулювання має принципове значення для сталого розвитку фінансової сфери, однак є неможливим без ґрунтовного аналізу процесів становлення та еволюції державного управління ринками фінансових послуг в Україні. Проведення такого аналізу дає змогу виявити результативні регуляторні практики, оцінити їх вплив на фінансову стабільність і запобігти відтворенню системних помилок, допущених у попередні періоди розвитку. Розвиток фінансового сектору, підприємницької діяльності та конкурентного середовища в Україні зумовлює трансформацію всіх сегментів фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг, у межах якого фінансові посередники, насамперед небанківські фінансові установи, відіграють важливу роль у задоволенні потреб економічних суб'єктів через надання спеціалізованих фінансових послуг [148, с. 116].

Фінансова безпека держави є ключовим складником національної безпеки та перебуває у тісному взаємозв'язку з усіма економічними процесами, що відбуваються в суспільстві. Вона створює передумови для формування соціально орієнтованої ринкової економіки, підвищення рівня життя й добробуту населення, а також виступає важливим чинником реалізації ефективної економічної політики. Водночас фінансова безпека забезпечує соціальну стабільність і слугує основою фінансового розвитку держави, сприяючи її утвердженню на міжнародній арені як конкурентоспроможного та інвестиційно привабливого суб'єкта [173, с. 6].

У науковій літературі фінансова безпека держави розглядається як захищеність її інтересів у фінансовій системі або як такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, за якого держава спроможна ефективно формувати, зберігати та раціонально використовувати фінансові ресурси [72, с. 29–34]. З огляду на складність і багатовимірність цього явища, проблематика фінансової безпеки посідає важливе місце в сучасних наукових дослідженнях [65, с. 68; 10, с. 122; 164, с. 92].

До основних характеристик національної безпеки у фінансовій сфері належать збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також

здатність забезпечувати стабільне функціонування та зростання національної економіки. Стан фінансової безпеки визначається сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема параметрами фінансово-кредитної політики, політичною ситуацією в державі, рівнем якості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи та характером міжнародних зобов'язань.

Функціонування ринку небанківських фінансових послуг є необхідною умовою розвитку сучасної економіки та показником ефективності фінансової системи держави. Такий ринок сприяє фінансовому забезпеченню економічного розвитку шляхом акумулювання грошових коштів та інших фінансових активів з метою їх раціонального використання. Водночас, як і будь-який інший сектор економіки, ринок небанківських фінансових послуг потребує належної системи державного регулювання. Вибір оптимальної моделі такого регулювання є важливим пріоритетом подальшого розвитку фінансової сфери, однак він неможливий без аналізу процесів становлення та еволюції державного управління ринками фінансових послуг в Україні, що дозволяє врахувати позитивний досвід минулого та запобігти повторенню допущених раніше помилок [92].

Зміна економічного курсу наприкінці ХХ ст. зумовила виникнення глибоких суперечностей у соціально-економічному розвитку суспільства, що спричинило низку загроз для економіки й соціальної сфери, зокрема нестабільність фінансових установ, зростання заборгованості, кризові явища на фондовому ринку, відтік капіталу, зниження рівня життя населення та зростання безробіття. Найбільш чутливо на ці процеси відреагувала фінансова система, що актуалізувало проблему забезпечення фінансової безпеки. Сьогодні до основних загроз у цій сфері належать зниження інвестиційної активності, тінізація економіки, нестабільність національної валюти та кредитно-фінансового ринку, а також воєнні дії на території України.

Як зазначає А. В. Хомутенко, розвиток фінансового сектору, підприємництва та конкурентного середовища в Україні зумовлює трансформацію всіх елементів фінансового ринку, зокрема ринку фінансових

послуг. У цьому процесі важливу роль відіграють фінансові посередники, передусім небанківські фінансові інститути, які задовольняють потреби економічних суб'єктів шляхом надання широкого спектра фінансових послуг. Особливе значення у забезпеченні доступності фінансових послуг для населення та суб'єктів малого підприємництва мають фінансові установи кооперативного типу, які функціонують на засадах самоврядування, взаємодопомоги, взаємного кредитування та відкритості, при цьому окремі з них, зокрема кредитні спілки, не мають на меті отримання прибутку [186; 71].

Кризові явища на фінансовому ринку об'єктивно засвідчують необхідність посиленої уваги до питань фінансової стабільності фінансових установ, оскільки їх подальше ефективне функціонування залежить від системного розвитку національної економіки, наявності сталих фінансових зв'язків як усередині системи кредитної кооперації, так і з зовнішнім економічним середовищем, а також від провадження виваженої фінансової діяльності, спрямованої на підтримання платоспроможності та ліквідності. Функціонування ринку фінансових послуг є необхідною умовою розвитку сучасної економіки та показником її ефективності, адже він забезпечує фінансове підґрунтя економічного зростання шляхом акумулювання грошових коштів та інших фінансових активів із метою їх раціонального використання та отримання економічної вигоди. В Україні ринок фінансових послуг представлений банками, страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами, кредитними спілками, ломбардами, інвестиційними та лізинговими компаніями, при цьому значну його частку становлять небанківські фінансові установи – юридичні особи, що не мають статусу банків і надають одну або кілька фінансових послуг. Перелік таких послуг є різноманітним, а їх сутність полягає у забезпеченні руху фінансових активів, що дозволяє розглядати відповідну діяльність як специфічний вид підприємництва, відмінний від виробничої, торговельної чи банківської діяльності [168, с. 377]. Таким чином, розвиток фінансового ринку України об'єктивно зумовлює потребу у формуванні розгалуженої системи фінансових посередників.

Водночас небанківський фінансовий сектор не позбавлений криміногенних ризиків і є вразливим до вчинення суспільно небезпечних кримінальних правопорушень. Зростання тіньового сектору економіки та криміналізація значної частини господарських відносин стримують розвиток ринкової економіки, створюють загрози національним інтересам і фінансовій безпеці держави, підривають довіру громадян до демократичних інститутів і правових цінностей, а також зумовлюють негативні оцінки з боку міжнародної спільноти [23, с. 69-76]. За таких умов проблема захисту національних інтересів у фінансовій сфері набуває особливої актуальності та потребує системного наукового й правового осмислення [120].

Загальні правові засади надання фінансових послуг і державного контролю за діяльністю суб'єктів фінансового ринку визначаються Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», який формує базову нормативну рамку функціонування фінансового сектору. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 цього Закону фінансова послуга розуміється як одна або сукупність операцій, об'єднаних спільною правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач послуги, а також як послуги, прямо віднесені до фінансових спеціальними законами. Окремо законодавець визначає поняття небанківської фінансової групи як групи юридичних осіб зі спільним контролером (крім банку), у якій дві або більше небанківських фінансових установ здійснюють переважну діяльність [145]. Таким чином, фінансова послуга за своєю суттю є господарською операцією у сфері обігу грошових коштів, цінних паперів та боргових зобов'язань, що може надаватися на платній або безоплатній основі банківськими чи небанківськими фінансовими установами в інтересах споживачів та, у передбачених законом або договором випадках, третіх осіб. Такі операції здійснюються за рахунок власних, залучених або довірених коштів, а їх цільовим призначенням є збереження реальної вартості активів і, за окремими умовами, отримання економічної вигоди споживачем [57, с. 64].

Право на здійснення діяльності з надання фінансових послуг мають фінансові установи, що є складовими фінансової системи держави, внесені до відповідних державних реєстрів і здійснюють операції з фінансовими ресурсами на підставі ліцензії. До небанківських фінансових установ належать, зокрема, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інститути спільного інвестування, а також інші юридичні особи, для яких надання фінансових послуг є виключним видом діяльності [199]. У процесі своєї діяльності небанківські фінансові установи акумулюють грошові заощадження населення та суб'єктів господарювання, формують фінансові ресурси й перерозподіляють їх відповідно до попиту та пропозиції на фінансовому ринку, спрямовуючи залучені кошти у найбільш ефективні напрями, що загалом сприяє стабільному функціонуванню економіки. Світовий досвід переконливо свідчить, що держави з розвинутою та ефективною системою фінансових інститутів демонструють більш стійке економічне зростання та вищу адаптивність до економічних криз і потрясінь.

Перехід України до соціально орієнтованої ринкової економіки зумовлює необхідність формування конкурентоспроможного фінансового сектору, здатного забезпечувати економіку необхідними фінансовими ресурсами для її розвитку. Ефективне функціонування національної економіки потребує постійної мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між галузями та секторами, що здійснюється як через інститути держави, так і через фінансовий ринок, який на добровільних засадах залучає заощадження та трансформує їх у кредити й інвестиції, впливаючи на загальну фінансово-економічну ситуацію в країні [152, с. 51–52]. В умовах фінансових криз і значних соціально-політичних трансформацій особливої ваги набуває стабільність функціонування фінансових установ із вираженою соціальною складовою, які здатні забезпечити захист заощаджень населення від знецінення та доступність фінансових послуг для громадян і суб'єктів малого бізнесу.

Зазначені функції та характеристики притаманні установам кредитної кооперації, що в Україні діють у формі кредитних спілок. Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» кредитна спілка є фінансовою установою, створеною на засадах кооперації з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових і інших послуг, передбачених законом, за рахунок об'єднаних грошових внесків та інших визначених джерел. Діяльність кредитних спілок базується на принципах добровільності вступу та свободи виходу, рівноправності членів, самоврядування та гласності, що передбачає забезпечення повного й своєчасного інформування членів про діяльність спілки, рівного доступу до інформації та надання фінансових послуг на доступних і справедливих умовах [138]. Поєднання кооперативної природи з функціями фінансової установи зумовлює особливий правовий статус кредитних спілок, а також визначає специфіку криміногенних ризиків у сфері їх діяльності, що має принципове значення для дослідження поняття та класифікації кримінальних правопорушень у цій сфері як основи формування ефективних кримінологічних заходів запобігання.

До законодавчих характеристик фінансових послуг належать, насамперед, здійснення операцій з фінансовими активами, які можуть бути охарактеризовані як вчинення фактичних та/або юридичних дій із такими активами, а також спрямованість цих дій на задоволення інтересів інших осіб. Водночас зазначене нормативне визначення має узагальнений характер, що обумовлює потребу в його доктринальному уточненні. З огляду на предмет дослідження, пріоритетного значення набуває врахування інтересів споживача фінансової послуги як основного адресата відповідних операцій, тоді як інтереси третіх осіб мають похідний характер.

У науковій літературі запропоновано розширені підходи до характеристики фінансових послуг. Так, В. М. Важинський виокремлює низку ознак, що відмежовують фінансові послуги від інших видів послуг: вони є особливим видом професійної господарської діяльності; належать до нематеріальних послуг; пов'язані з рухом фінансових активів (грошових

коштів, цінних паперів, боргових зобов'язань, прав вимоги, а також інших фінансових інструментів); реалізуються через здійснення фінансових операцій, зокрема торгівлі фінансовими активами або їх залучення; передбачають участь спеціального кола суб'єктів, які здійснюють фінансове посередництво. Водночас такий перелік, на нашу думку, доцільно доповнити вказівкою на платність фінансової послуги та специфічну мету її надання, що має принципове значення для відмежування правомірної фінансової діяльності від протиправних посягань у цій сфері [24, с. 117–118].

С. С. Трач, розглядаючи фінансові послуги крізь призму господарсько-правових відносин, акцентує увагу на їх цільовому призначенні. Аналізуючи такі ознаки, як збереження реальної вартості активів і отримання прибутку, автор обґрунтовує висновок, що саме збереження реальної вартості активів є обов'язковою та первинною метою надання фінансових послуг, без досягнення якої отримання прибутку є неможливим [179, с. 62].

З урахуванням взаємозв'язку фінансових послуг з іншими видами послуг, доцільно визначати фінансову послугу як господарську операцію щодо грошових коштів, цінних паперів і боргових зобов'язань, що здійснюється на платній або безоплатній основі банківськими чи небанківськими фінансовими установами в інтересах споживачів та, у визначених випадках, третіх осіб, за рахунок власних, залучених або довірених коштів, з метою збереження реальної вартості активів, а в окремих випадках – отримання економічної вигоди споживачем.

Покращення економічної ситуації в Україні значною мірою залежить не лише від регуляторної діяльності держави, а й від ефективності функціонування фінансових посередників, здатних акумулювати та спрямовувати фінансові ресурси в реальний сектор економіки. У цьому контексті кредитні спілки як небанківські фінансово-кредитні установи відіграють особливу роль у забезпеченні фінансової доступності для населення та підтримці платоспроможності домогосподарств, що дозволяє державі реалізовувати соціально-економічні функції та завдання [165, с. 131].

Водночас кредитні спілки не функціонують у правовому вакуумі та не є ізольованими від держави. Їх діяльність перебуває під постійним впливом правових, економічних і політичних процесів, що відбуваються в суспільстві, та регулюється нормами різних галузей права. Виникнення кредитних спілок було зумовлене потребою у швидких, доступних і конкурентоспроможних фінансових послугах, однак їх конкурентоспроможність можлива лише за умови надійності й фінансової стійкості таких установ. Саме ці обставини зумовлюють підвищену кримінологічну значущість діяльності кредитних спілок та необхідність чіткого визначення і класифікації кримінальних правопорушень у цій сфері як підґрунтя для формування ефективних заходів запобігання.

Головною метою діяльності кредитних спілок є фінансовий і соціальний захист їх членів шляхом акумулювання особистих заощаджень для взаємного кредитування, підтримки підприємницьких ініціатив та надання інших фінансових послуг. Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки», кредитна спілка створюється на основі об'єднання осіб, яких поєднують спільні інтереси, види діяльності або територіальна близькість, що забезпечує кооперативний характер її функціонування. Об'єднання фінансових ресурсів, організаційних зусиль і спільної відповідальності дозволяє членам кредитної спілки отримувати фінансові послуги на більш доступних умовах порівняно з індивідуальним виходом на фінансовий ринок [138].

Кредитні спілки мають чітко виражений неприбутковий характер, оскільки їх діяльність спрямована не на максимізацію прибутку, а на задоволення фінансових потреб виключно своїх членів. Накопичені фінансові ресурси використовуються за визначеними напрямками, а доходи від кредитних операцій спрямовуються на формування фондів спілки та нарахування виплат відповідно до пайової участі членів. У цьому контексті ефективність фінансового сектору загалом залежить від узгодженого функціонування всіх його інституцій, що об'єктивно зумовлює необхідність розвитку розгалуженої системи фінансових посередників. З огляду на значну диференціацію рівня

життя населення України особливого значення набувають фінансові установи з соціальною складовою, до яких належать кредитні спілки, діяльність яких базується на кооперативному принципі самопомоги через взаємодопомогу [199, с. 213–214].

Водночас в умовах жорсткої конкуренції на ринку позичкових капіталів спостерігається домінування банків і ломбардів, тоді як ділова активність кредитних спілок, що функціонують на неприбуткових засадах, залишається обмеженою. Такі тенденції на думку Г. С. Буги, актуалізують потребу в теоретичному переосмисленні та практичному обґрунтуванні нових підходів до розвитку системи кредитної кооперації, здатної адекватно реагувати на сучасні економічні виклики й забезпечувати конкурентоспроможність кредитних спілок на ринку фінансових послуг. Хоча різні фінансові установи пропонують кредитні продукти, саме цільова спрямованість, механізм надання послуг і соціальна орієнтація визначають специфіку кредитних спілок, основною метою яких є досягнення соціального ефекту, а не отримання прибутку. Це знаходить відображення у характерних рисах їх фінансових послуг: доступності, пільгових умовах, спрощених процедурах, взаємному кредитуванню та високому рівні довіри між членами [22, с. 45–46].

Надання фінансових послуг фінансовими посередниками зумовлює необхідність посиленої уваги держави до питань захисту прав споживачів, забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності відповідних установ, а також мінімізації притаманних цій сфері ризиків. Для кредитних спілок такими ризиками є, зокрема, порушення кооперативних принципів, недостатня платоспроможність, недотримання регуляторних нормативів, наявність «сірого» сектору, створення псевдоспілок з метою незаконного збагачення, низький рівень фінансової обізнаності населення, а також неефективна політика управління активами і пасивами та обмежене впровадження фінансових інновацій.

Сукупність зазначених проблем підкреслює підвищену криміногенну вразливість сфери кредитної кооперації. Правопорушення у кредитно-

фінансовій галузі посягають на встановлений порядок господарської діяльності, знижують ефективність фінансово-кредитної системи як джерела економічного зростання й реалізації соціальних програм, позбавляють фінансової підтримки добросовісних суб'єктів та нерідко супроводжуються корупційними проявами. За таких умов особливої актуальності набуває науково обґрунтоване визначення поняття та класифікації кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок як необхідної основи для формування ефективних кримінологічних заходів запобігання, спрямованих на захист майнових інтересів членів спілок, зміцнення довіри до інститутів кредитної кооперації та забезпечення стабільності небанківського фінансового сектору.

Сучасна злочинність у небанківському фінансовому секторі, що формується й функціонує в середовищі підприємницької діяльності, завдає значних економічних втрат державі та, у разі проникнення у владно-управлінські структури, здатна дестабілізувати базові засади соціально-економічної системи. Її визначальними рисами є високий рівень латентності, динамічність і здатність до швидкої адаптації до змін правового та економічного середовища, стійкий характер протиправної діяльності організованих груп у формі «злочинного бізнесу» під прикриттям інститутів ринкового типу, наявність міжрегіональних і транснаціональних зв'язків, а також активне використання корупційних механізмів і сучасних технічних засобів для протидії правоохоронним органам [159, с. 132].

У цьому контексті, як слушно зазначає В. П. Хоменко, економічна злочинність є складним, системним і соціально небезпечним явищем, що характеризується вчиненням протиправних дій суб'єктами економічних відносин із корисливою чи іншою особистою зацікавленістю в отриманні економічної вигоди. Така злочинність завдає комплексної шкоди національній економіці, відносинам власності та підприємницькій діяльності, стимулює тінізацію господарських процесів, корупцію й організовану злочинність, зумовлює соціальну напруженість і підриває довіру громадян до спроможності держави забезпечити належний захист їх законних інтересів [185, с. 73].

Аналізуючи кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, Н. О. Гуторова обґрунтовано звертає увагу на те, що диспозиції переважної більшості відповідних кримінально-правових норм мають бланкетний характер. Це означає, що встановлення об'єктивної сторони таких правопорушень неможливе без з'ясування змісту та порушення приписів нормативно-правових актів інших галузей законодавства, насамперед фінансового, господарського та адміністративного [37]. Відтак правильна кримінально-правова кваліфікація цих діянь вимагає комплексного аналізу спеціального регулятивного законодавства, яке визначає порядок здійснення відповідної господарської діяльності та дозволяє встановити наявність чи відсутність порушення встановлених правил.

З огляду на це, поняття господарської злочинності у кримінально-правовому сенсі, за твердженням С. С. Трача, має умовний характер і значною мірою залежить від обраних критеріїв віднесення тих чи інших діянь до цієї категорії. Узагальнення наукових підходів дозволяє виокремити три основні концепції визначення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності: матеріальну, формальну та комплексну [181, с. 139].

Матеріальний підхід виходить із того, що до господарських кримінальних правопорушень належать будь-які діяння, внаслідок яких особа отримує пряму чи опосередковану матеріальну вигоду, тобто всі кримінально карані посягання на економічні основи держави, права власника чи іншого законного володільця майна, а також на відносини щодо виробництва, розподілу й споживання товарів і послуг. Водночас такий підхід є надмірно широким і методологічно вразливим, оскільки ототожнення кримінально-правових категорій із суто економічними не дозволяє чітко окреслити межі відповідальності [46, с. 414].

Формальний підхід, навпаки, ґрунтується на законодавчому критерії та пов'язує віднесення діяння до господарських кримінальних правопорушень із місцем відповідної норми у структурі КК України. За такого підходу до цієї категорії зараховують не лише правопорушення, передбачені розділом VII КК України, а й окремі посягання на власність (розділ VI), а також деякі службові

кримінальні правопорушення (розділ XVII), якщо їх родовим об'єктом є господарські відносини [155]. Водночас формальне закріплення складу правопорушення у певному розділі КК України має похідний характер і не завжди відображає його реальну економічну сутність.

Найбільш обґрунтованим у контексті дослідження кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок видається комплексний підхід, який поєднує аналіз фактичного змісту економічних (господарських) відносин, на які посягає протиправне діяння, з урахуванням позиції законодавця щодо систематизації кримінально-правових норм. Саме такий підхід дозволяє адекватно відобразити багатокomпонентний характер господарської злочинності у небанківському фінансовому секторі та створює належну теоретичну основу для класифікації кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок і формування ефективних кримінологічних заходів їх запобігання. Такий передбачає всебічне вивчення феномена злочинності у тій чи іншій господарській сфері, а саме врахування сукупності всіх економічних, фінансових відносин та, водночас позиції законодавця про місце розташування норми, що передбачає відповідальність за кримінальне протиправне посягання, у відповідному розділі КК України.

Таким чином, *кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок доцільно визначати як протиправні, суспільно небезпечні винні діяння, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини, пов'язані з акумуляцією (консолідацією) заощаджень членів кредитних спілок, їх використанням у процесі взаємного кредитування та надання інших фінансових послуг, і вчиняються у процесі діяльності кредитної спілки як небанківської фінансової установи зі спеціальним правовим статусом, внесеної до відповідного реєстру та такої, що здійснює діяльність на підставі ліцензії регулятора. Такі кримінальні правопорушення порушують стабільність і довіру до інститутів кредитної кооперації, дестабілізують рівновагу на ринку небанківських фінансових послуг, спричиняють перерозподіл і зростання фінансових ризиків, унеможливають ефективне використання акумульованих*

фінансових ресурсів, стримують розвиток малого підприємництва та економічне зростання, а також посилюють криміногенні загрози у небанківському фінансовому секторі.

Основними криміногенно значущими негативними чинниками, що стримують розвиток руху кредитних спілок та водночас формують підґрунтя для вчинення кримінальних правопорушень у сфері їх діяльності, є такі:

- функціонування на ринку кредитної кооперації псевдокооперативних фінансових утворень, створених з метою незаконного збагачення обмеженого кола осіб за рахунок залучення внесків членів, у тому числі шляхом імітації кооперативної діяльності, застосування шахрайських схем та прихованих фінансових операцій;

- системне порушення кооперативних принципів (добровільності, рівноправності, самоврядування та гласності) у діяльності значної кількості кредитних спілок, що зумовлює концентрацію управлінських повноважень, зловживання службовим становищем та підвищує ризики привласнення або розтрати коштів членів;

- недостатній рівень платоспроможності та фінансової стійкості, поєднаний із високим рівнем кредитних і операційних ризиків, що створює умови для маніпуляцій з активами, приховування реального фінансового стану та фальсифікації фінансової звітності;

- порушення обов'язкових нормативів і регуляторних вимог, установлених уповноваженим органом державного нагляду, зокрема внаслідок недостатньо ефективного контролю з боку регулятора, а також низький рівень фінансової обізнаності населення щодо правової природи, функцій і ризиків діяльності кредитних спілок;

- існування «сірого» сегмента кредитної кооперації, представленого значною кількістю фінансово нестійких або формально діючих кредитних спілок, які фактично не виконують своїх кооперативних функцій і слугують інструментом для прикриття протиправної фінансової діяльності;

– недосконалість структури кредитного портфеля та політики управління активами й пасивами, неадекватна процентна політика, обмежене впровадження інноваційних фінансових продуктів і ринкових інструментів, а також відсутність узгодженої довгострокової стратегії розвитку, що підвищує вразливість кредитних спілок до кримінальних посягань;

– обмежений доступ до довгострокових і відносно дешевих фінансових ресурсів, відсутність ефективних механізмів підтримання фінансової стабільності та гарантування вкладів членів кредитних спілок, а також низький рівень системної інтеграції й саморегулювання, що ускладнює колективне протидіяння кримінальним ризикам [58, с. 68; 30, с. 93].

У сукупності зазначені чинники не лише гальмують сталий розвиток кредитної кооперації, а й детермінують криміналізацію окремих сегментів діяльності кредитних спілок [88, с. 85], що обумовлює необхідність формування цілісної системи кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері.

Небезпека правопорушень у кредитно-фінансовій сфері, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок, полягає насамперед у порушенні встановленого законодавством порядку здійснення фінансово-господарської діяльності, що підриває стабільність і передбачуваність функціонування всієї системи фінансового посередництва. Протиправні діяння, спрямовані на незаконне одержання та використання кредитних ресурсів, у тому числі шляхом зловживання кооперативною формою організації, спотворюють механізми акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів, знижують ефективність фінансово-кредитної системи як інструменту економічного зростання й реалізації соціальних програм, а також позбавляють доступу до фінансової підтримки тих суб'єктів, які об'єктивно її потребують і діють у межах закону [166, с. 121]. За таких умов істотного значення набуває корупційна складова відповідної господарської діяльності, що проявляється у зловживаннях службовим становищем, маніпулюванні регуляторними вимогами та протиправній взаємодії з контролюючими органами.

Додаткова суспільна небезпека полягає в тому, що внаслідок таких правопорушень завдається майнова шкода органам державної влади та органам місцевого самоврядування, фінансовим установам і іншим кредиторам, а також членам кредитних спілок. Незаконне отримання чи використання податкових пільг, субсидій або інших форм фінансової підтримки призводить до істотних втрат державного та місцевих бюджетів, а також державних цільових фондів, що безпосередньо впливає на фінансову безпеку держави [31, с. 85].

На думку О. Є. Картамишевої, правопорушення у кредитно-фінансовій сфері, розглянуті як спосіб ухилення від оподаткування або мінімізації податкових зобов'язань, підривають не лише фіскальну, а й регулятивну функцію податків, порушують принципи добросовісної конкуренції, характерні для ринкової економіки, та перешкоджають законному використанню суб'єктами господарювання державної й недержавної фінансової допомоги. При цьому саме адміністративні правопорушення у сфері фінансової діяльності кредитних спілок у багатьох випадках виступають передумовою подальшої криміналізації відповідних відносин, трансформуючись у кримінальні правопорушення проти власності, у сфері господарської та службової діяльності [62, с. 54].

Розглядаючи злочинність у сфері діяльності кредитних спілок як системне соціально-правове явище, слід зазначити, що вона є результатом взаємодії комплексу економічних, організаційних, правових і криміногенних чинників. Узагальнення матеріалів правоохоронної практики та результатів експертних опитувань працівників органів досудового розслідування, які спеціалізуються на розслідуванні злочинів у кредитно-фінансовій сфері, дає підстави виокремити такі характерні риси кримінальних правопорушень у сфері кредитних відносин:

1. Високий рівень латентності та інтелектуальний характер злочинів, що виявляється у складних фінансових схемах, формальній законності окремих операцій та активному використанні прогалин у правовому регулюванні (вказали 89% опитаних).

2. Використання кредитних спілок як інструменту вчинення та маскування протиправної діяльності, зокрема для привласнення коштів членів, маніпулювання кредитними зобов'язаннями та фінансовою звітністю (75%).

3. Зрощування злочинної діяльності з організованими формами економічної злочинності, що проявляється у використанні кредитно-кооперативних структур для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (53%).

4. Обмежену ефективність діяльності правоохоронних органів щодо своєчасного виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері кредитної кооперації, що зумовлено складністю фінансових операцій і браком спеціалізованих знань (48%).

5. Використання сучасних фінансових технологій, електронних систем обліку та транснаціональних фінансових зв'язків (45%).

Зазначені обставини свідчать про необхідність комплексного кримінологічного підходу до класифікації кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок як передумови формування ефективних заходів їх запобігання.

Серед науковців прийнято виокремлювати два ключові види класифікації:

1) родову (за групами кримінальних правопорушень, об'єднаних однією главою КК України – О. О. Дудоров, С. С. Чернявський) [79; 47; 199];

2) видову (слугує в кримінології основною під час розроблення заходів запобігання – Ю. А. Мороз, О. В. Собкович) [157; 110].

Наприклад, дотримуючись такого наукового підходу, Е. П. Соловйов, здійснив розподіл кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ залежно від об'єкта кримінально-правової охорони: 1) родового (проти власності; у сфері господарської діяльності; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням небанківських фінансових послуг; проти безпеки виробництва); 2) безпосереднього: проти системи грошового обігу, фондового ринку і порядку обігу деяких документів (ст. ст. 199, 200, 222-1, 223-1, 224, 232-1, 232-2

КК України); проти системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (ст. ст. 204, 212, 212-1 КК України); проти бюджетної системи (ст. ст. 210, 211 КК України); проти порядку переміщення предметів через митний кордон України (ст. 201 КК України); проти порядку зайняття господарською діяльністю (ст. ст. 203-1, 203-2, 206, 206-2, 209, 209-1, 213, 227 КК України); проти прав кредиторів (ст. ст. 219, 222 КК України); проти засад добросовісної конкуренції (ст. ст. 229, 231, 232 КК України); проти порядку приватизації (ст. 233 КК України) [159, с. 138–139].

У свою чергу, В. М. Купрієнко провів класифікацію кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок за кримінально-правовими ознаками (посягання, спрямовані на заволодіння чужим майном; діяння, пов'язані з підготовкою, маскуванню або приховуванню таких посягань; правопорушення, зумовлені зловживаннями службових та пов'язаних осіб кредитних спілок), а також за кримінологічними критеріями (відповідним сегментом небанківського фінансового ринку, застосовуваними технологіями злочинної діяльності, соціально-демографічними й професійними характеристиками особи правопорушника), що дало змогу обґрунтувати необхідність подальшої диференціації та конкретизації загальнодержавних і відомчих (міжвідомчих) програм протидії, у тому числі запобігання, економічній злочинності з урахуванням специфіки кредитно-кооперативного сектору [91, с. 4].

Водночас можливими є й інші класифікаційні підходи, які поглиблюють кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. Зокрема, такі правопорушення можуть систематизуватися за способом їх учинення; за ступенем прихованості та рівнем маскуванню протиправної діяльності; за наявністю та інтенсивністю злочинного досвіду особи правопорушника; за місцем учинення кримінального правопорушення, що дає змогу виокремлювати діяння, локалізовані у конкретному просторі, та правопорушення, місце вчинення яких не має чітко вираженої територіальної прив'язки, а зумовлене функціонуванням певної

організаційної структури, управлінської моделі чи фінансово-інституційної системи [9]. Така багатовимірна класифікація створює передумови для більш точного визначення криміногенних ризиків і формування диференційованих заходів запобігання.

Виходячи з вищевикладеного, з урахуванням вивчення практики діяльності правоохоронних органів кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок доцільно розглядати як сукупність взаємопов'язаних посягань, що охоплюють декілька груп кримінально караних діянь, об'єднаних спільною фінансово-кредитною природою. *По-перше*, йдеться про кримінальні правопорушення проти власності (ст. 190, 191, 192 КК України), які проявляються у формі шахрайського заволодіння коштами членів кредитних спілок, привласнення чи розтрати акумульованих фінансових ресурсів, а також зловживання довірою у процесі взаємного кредитування. Водночас суттєву частку становлять кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (ст. 205-1, 206-2, 209, 212, 222 КК України), що полягають у використанні кредитних спілок як інструменту прикриття фіктивної діяльності, легалізації (відмивання) доходів, ухилення від оподаткування, незаконного отримання кредитів чи фінансових пільг.

По-друге, окрему групу утворюють кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади (ст. 358 КК України), пов'язані з підробленням документів, що використовуються під час державної реєстрації, ліцензування, подання фінансової звітності або здійснення наглядових процедур щодо діяльності кредитних спілок. *По-третьє*, в умовах цифровізації фінансових послуг особливої актуальності набувають кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361–363-1 КК України), які реалізуються шляхом несанкціонованого втручання в інформаційні системи кредитних спілок, маніпулювання електронними реєстрами, платіжними даними та дистанційними сервісами обслуговування членів.

По-четверте, системоутворюючими для досліджуваної сфери є кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України), які виявляються у зловживанні службовими повноваженнями посадовими особами кредитних спілок, службових підробленнях, недбалості, незаконному прийнятті управлінських рішень щодо розміщення та використання коштів членів спілки.

Узагальнюючи, кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок посягають на встановлений законодавством порядок залучення, розміщення та використання коштів їх членів, підривають базові принципи кредитної кооперації – добровільності, взаємодопомоги, рівноправності, фінансової дисципліни, добросовісності та прозорості фінансової діяльності. Наслідком таких діянь є заподіяння істотної шкоди майновим правам та законним інтересам членів кредитних спілок, а також формування додаткових системних ризиків для стабільності небанківського фінансового сектору й фінансової безпеки держави в цілому.

Кримінально протиправні посягання у цій сфері дестабілізують рівновагу на ринку небанківських фінансових послуг, сприяють викривленню механізмів перерозподілу фінансових ресурсів, зростанню фінансових та репутаційних ризиків, підривають довіру населення до інститутів кредитної кооперації та негативно позначаються на інвестиційному кліматі, стримуючи розвиток малого і середнього підприємництва та фінансової інклюзії.

На підставі узагальнення матеріалів слідчої та судової практики до найбільш складних (комплексних) технологій кримінально протиправної діяльності у сфері діяльності кредитних спілок, які з огляду на багатокомпонентність і маскування створюють підвищені труднощі для розроблення та реалізації кримінологічних заходів запобігання, віднесено:

1. привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у процесі управління коштами членів кредитної спілки (близько 30%). Наприклад, *касир (одночасно економіст із*

фінансової роботи) відділення кредитної спілки отримала від особи кошти нібито для зарахування на погашення кредитної заборгованості, оформила квитанцію, але на рахунок спілки зарахувала лише частину, а решту коштів привласнила; додатково – складала та видавала завідомо неправдиві офіційні документи (кредитні договори/додатки/порука/застава) із використанням персональних даних іншої особи [160];

2. шахрайство на етапах створення та функціонування кредитних спілок, у тому числі з використанням кооперативної організаційно-правової форми як прикриття для незаконної діяльності (20%). Наприклад, *службова особа кредитної спілки, маючи умисел заволодіти коштами вкладників, не відобразила в бухгалтерському обліку надходження значної суми готівки до каси (переданої керівником для виплат членам), натомість оформлювала видаткові касові ордери так, ніби вкладники кошти отримали, і фактично привласнила частину коштів; обвинувачення також містить службове підроблення (внесення неправдивих відомостей до офіційних документів) [161];*

3. підроблення документів, що подаються для державної реєстрації, перереєстрації або реорганізації кредитних спілок, а також фінансової, бухгалтерської й звітної документації (15%);

4. легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, унаслідок протиправної діяльності посадових та пов'язаних осіб кредитних спілок (20%);

5. використання кредитних спілок у схемах ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (15%).

Сукупність зазначених кримінальних протиправних проявів зумовлює необхідність формування цілісної та диференційованої системи кримінологічних заходів запобігання, орієнтованої як на мінімізацію криміногенних ризиків у діяльності кредитних спілок, так і на зміцнення довіри до інституту кредитної кооперації як важливого елемента небанківського фінансового ринку.

1.3. Іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок

У більшості країн світу небанківські фінансові установи, зокрема кредитні спілки, посідають важливе місце на фінансовому ринку, забезпечуючи доступ значної частини населення до фінансових послуг. Так, у розвинених країнах рівень охоплення населення фінансовими послугами є надзвичайно високим: у Франції – близько 90%, у США – понад 85% [202]. Водночас іноземний досвід переконливо засвідчує, що проблема запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ, постала практично одночасно з інституціоналізацією відповідних фінансових послуг. Гострота цієї проблеми обумовлюється, з одного боку, масштабами розвитку системи кредитної кооперації, а з іншого – ефективністю організації системи запобігання кримінальним правопорушенням.

В Україні питання підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором традиційно перебувають у центрі уваги науковців і практиків. Основний акцент робиться на пошуку оптимальних моделей розвитку регуляторних та наглядових механізмів у небанківському фінансовому секторі. Зокрема, частка активів небанківського фінансового сектору України становить близько 7% від загального обсягу активів фінансово-кредитних установ держави, однак навіть за таких умов системні порушення у цьому сегменті здатні чинити негативний вплив на економіку в цілому, що було наочно продемонстровано під час фінансово-економічних криз [54]. У зв'язку з цим впровадження ефективних механізмів управління ризиками та запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок набуває особливої актуальності.

Іноземна практика свідчить, що для небанківських фінансових установ кооперативного типу, зокрема кредитних спілок, ризик-менеджмент має виконувати не лише функцію фінансового інструменту, а й бути превентивним

кримінологічним механізмом, спрямованим на раннє виявлення та нейтралізацію криміногенних загроз. Така система покликана забезпечувати захист інтересів членів кредитних спілок, мінімізувати зловживання з боку посадових осіб, а також створювати підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень [93].

Водночас сучасний стан ризик-менеджменту та запобіжних механізмів у вітчизняних небанківських фінансових установах, у тому числі кредитних спілках, не відповідає рівню реальних криміногенних загроз. Ігнорування або формалізоване застосування сучасних методів управління ризиками призводить до суттєвих фінансових втрат та створює сприятливі умови для вчинення кримінальних правопорушень. У значній кількості українських кредитних спілок управління ризиками фактично не здійснюється або зводиться до декларативного рівня. Нагляд за дотриманням фінансових нормативів часто має імітаційний характер, внутрішні положення розробляються формально та не виконуються на практиці, а діяльність служб безпеки зосереджується переважно на контролі персоналу й контрагентів, що не забезпечує створення цілісної системи запобігання кримінальним правопорушенням [18, с. 72].

Для розвитку фінансового ринку України принципове значення має не лише впровадження внутрішніх систем управління ризиками у фінансових установах, у тому числі небанківських, а й формування ризик-орієнтованої системи фінансового нагляду на національному рівні. Така модель, характерна для більшості країн ЄС, зорієнтована на ранню ідентифікацію порушень і криміногенних ризиків у діяльності фінансових установ, зокрема кредитних спілок, що дає змогу регуляторам своєчасно застосовувати превентивні заходи та запобігати розвитку кризових явищ або мінімізувати їх негативний вплив на фінансову систему та економіку загалом.

Показовим у цьому контексті є досвід ЄС, де ще у 1995 р. було прийнято Акт Ради Європи від 26 липня 1995 р. про розробку Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств [213]. Такий міжнародно-правовий інструмент заклав підґрунтя для уніфікованої системи запобігання

шахрайству, що застосовується в усіх політиках ЄС, і передбачив комплекс адміністративних заходів та санкцій, спрямованих на захист фінансових інтересів Співтовариства. Документ установлює загальні правила контролю для держав-членів, визначає порушення як діяння, що завдають шкоди бюджету ЄС, та формує рамки для національного і наднаціонального фінансового контролю.

Відповідно до положень Конвенції, шахрайство, що впливає на доходи або витрати Співтовариства, має бути попереджене шляхом застосування ефективних, пропорційних і стримуючих санкцій, а керівники юридичних осіб і особи, які здійснюють управління або контроль, підлягають кримінальній відповідальності згідно з національним законодавством. Особливе значення надається міждержавній співпраці у сфері розслідування, судового переслідування та виконання вироків, що включає надання правової допомоги, екстрадицію та передачу кримінальних проваджень. Подальший розвиток цих положень забезпечено додатковими протоколами 1996 та 1997 рр., а також Повідомленням Європейської Комісії від 28 червня 2000 р., спрямованим на формування загальної стратегії запобігання шахрайству, яка ґрунтується на вдосконаленні координації між органами, інституційній взаємодії та посиленні кримінально-правового виміру [213].

Важливу роль у практичній реалізації зазначених підходів відіграє Рішення № 804/2004/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. про створення програми дій Співтовариства із захисту фінансових інтересів ЄС (програма «Геркулес») [218]. Програма, що неодноразово продовжувалася (2004–2006, 2007–2013, 2014–2024 рр.), орієнтована на профілактику економічної злочинності, зокрема шляхом навчання персоналу, проведення семінарів, надання технічної допомоги, обміну інформацією та координації дій компетентних органів. Загальний бюджет програми становить 150,5 млн євро [209].

У межах загальноєвропейського підходу до запобігання кримінальним правопорушенням застосовується комплекс стратегій, спрямованих на

мінімізацію ризиків шахрайства у фінансовій сфері. Окрім удосконалення законодавства та процедур управління фінансовими ресурсами, Європейська Комісія у взаємодії з національними органами здійснює системні перевірки та інспекції суб'єктів господарювання. Правовою основою таких заходів є Регламент Ради (Євратом, ЄС) № 2185/96 від 11 листопада 1996 р., який визначає порядок проведення перевірок на місці та інспекцій з метою захисту фінансових інтересів Європейських Співтовариств від шахрайства та інших подібних порушень [214].

Зазначений іноземний досвід є особливо цінним для сфери діяльності кредитних спілок, оскільки демонструє ефективність ризик-орієнтованого підходу до запобігання кримінальним правопорушенням, що може бути адаптований до національної системи фінансового нагляду України з урахуванням особливостей кредитної кооперації.

В іноземних країнах кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок та інших інститутів кредитної кооперації переважно пов'язуються з різними формами кредитного та фінансового шахрайства, зловживаннями довірою членів кооперативу, маніпуляціями з кредитними ресурсами та використанням кооперативної форми як прикриття для незаконного збагачення. Масштаби таких правопорушень, за даними іноземних досліджень, прямо корелюють із рівнем розвитку кредитно-кооперативного сектору та обсягами фінансових ресурсів, що акумулюються цими установами.

Так, у країнах ЄС фіксуються численні випадки шахрайських дій, пов'язаних з отриманням кредитів на підставі фіктивних або підроблених документів, умисним доведенням кредитних спілок до фінансової неспроможності, а також інсайдерським кредитуванням пов'язаних осіб. У Бельгії, ФРН, Франції поширеними є схеми отримання кредитів без наміру їх повернення, використання підставних осіб, штучне завищення кредитоспроможності позичальників, що завдає істотної шкоди майновим інтересам членів кредитних спілок і підриває стабільність кооперативного фінансового сектору [205, с. 180; 206, с. 232].

На відміну від українського кримінального законодавства, у праві низки іноземних країн зловживання у сфері кредитної кооперації розглядаються як самостійні або спеціально кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, що відображає підвищену суспільну небезпеку таких діянь. Зокрема, у кримінальному законодавстві *Іспанії* та *Італії* передбачено відповідальність за умисні дії, спрямовані на незаконне одержання фінансової вигоди шляхом введення в оману кредитних установ, приховування істотних обставин, фальсифікації фінансової документації та зловживання службовим становищем у кооперативних фінансових структурах [215; 212].

У КК *Австрії* аналогічні діяння віднесені до злочинів проти чужого майна та економічного порядку, зокрема у випадках, коли особа шляхом обману або зловживання довірою завдає шкоди майновим інтересам кредитної установи або її членів. При цьому кримінальна відповідальність охоплює як дії позичальників, так і посадових осіб кредитних кооперативів, які сприяють незаконному наданню кредитів або приховують реальний фінансовий стан установи [210].

Варто підкреслити, що кримінальне законодавство окремих європейських країн передбачає превентивні стимули, зокрема можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі добровільного запобігання настанню шкоди або відмови від реалізації злочинного наміру до отримання незаконної фінансової вигоди. Такий підхід має виразну криминологічну спрямованість і орієнтований на зниження латентності правопорушень та мінімізацію негативних наслідків для фінансової стабільності кредитних спілок [210].

У кримінальному законодавстві *Нідерландів* запобігання кримінальним правопорушенням у фінансово-кредитній сфері реалізується через розгорнуту систему норм, спрямованих на протидію різним формам обману та зловживань у сфері економічних і фінансових відносин. Так, Розділ XXV КК Нідерландів має назву «Обман» і включає 18 статей, які охоплюють широкий спектр шахрайських діянь, у тому числі таких, що можуть бути вчинені у діяльності кредитно-фінансових установ, зокрема кредитних спілок. Відповідно до ст. 326

КК Нідерландів кримінально караним визнається використання підробленого імені, неправдивих відомостей, хитрощів або складних схем обману з метою спонукання потерпілого до відчуження майна, передачі фінансово значущих даних, прийняття боргових зобов'язань або відмови від майнових вимог [226].

Зазначені положення мають безпосереднє значення для запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, оскільки охоплюють типові для кредитної кооперації форми шахрайства, пов'язані з отриманням кредитів шляхом обману, маніпуляціями з фінансовою інформацією, введенням в оману органів управління кооперативів та їх членів. Окремі склади злочинів, передбачені ст. 327–328 КК Нідерландів, хоча формально стосуються страхування, водночас відображають загальну логіку кримінально-правового реагування на фінансові зловживання, що можуть бути екстрапольовані й на кредитно-кооперативні відносини, зокрема щодо навмисного створення фіктивних підстав для отримання фінансової вигоди або спричинення шкоди кредиторам.

Крім того, у кримінальному законодавстві Нідерландів передбачено окремий блок норм (Розділ XXVI), спрямованих на захист прав кредиторів та уповноважених осіб, що має принципове значення для запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності фінансових посередників кооперативного типу. Такі норми дозволяють притягувати до відповідальності осіб, які шляхом обману або зловживання довірою завдають шкоди фінансовим інтересам установ та їх членів, у тому числі внаслідок приховування реального фінансового стану або маніпулювання активами [226].

Аналогічно, досвід *Великої Британії* демонструє інституціоналізований підхід до запобігання фінансовим правопорушенням, який базується не лише на кримінально-правових заборонах, а й на розвинених механізмах координації, обміну інформацією та аналітичного моніторингу. Наприкінці 1990-х років у структурі Асоціації британських фінансових інститутів були створені спеціалізовані підрозділи, завданням яких стало виявлення шахрайських схем, накопичення інформації про типові моделі фінансових зловживань, у тому

числі з боку посадових осіб фінансових установ, а також проведення превентивної роботи серед населення [28, с. 465].

Важливим елементом запобігання фінансовим правопорушенням у Великій Британії є поєднання кримінально-правових засобів із економічними стимулами, зокрема системою податкових пільг для приватних інвесторів, що знижує мотивацію до тінізації фінансових операцій і сприяє утриманню капіталу в межах національної фінансової системи [177, с. 183]. Такий комплексний підхід має кримінологічне значення й для сфери діяльності кредитних спілок, оскільки поєднання правових заборон, інституційного контролю та економічних стимулів дозволяє мінімізувати криміногенні ризики у кредитно-кооперативному секторі.

У кримінальному законодавстві *Франції* [162] модель запобігання кримінальним правопорушенням у фінансовій сфері вибудована на поєднанні чіткої кримінально-правової класифікації посягань і розвинених організаційно-превентивних механізмів. Як і в більшості європейських країн, злочинні діяння систематизовано за об'єктом посягання, що забезпечує можливість адресного кримінологічного впливу на окремі сегменти фінансових відносин. Особлива частина КК Франції структурована у шість книг, з яких Книга III присвячена злочинам і проступкам проти власності, включаючи найбільш криміногенно вразливі для фінансових посередників діяння.

З кримінологічної точки зору важливим є те, що французький законодавець диференціює майнові посягання на дві групи: присвоєння та інші посягання, не пов'язані з привласненням, відносячи до першої групи також шахрайство та суміжні форми зловживань. Шахрайство визначається як умисне введення в оману шляхом використання неправдивого імені, статусу або обманних прийомів з метою спонукання фізичної чи юридичної особи до передачі грошових коштів, цінностей, надання послуг або укладення фінансово обтяжливих угод (ст. 313-1 КК Франції) [162]. Така конструкція складу злочину має принципове значення для запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок, оскільки охоплює типові для кооперативного

фінансового сектору ризику зловживання довірою членів, маніпулювання фінансовою інформацією та неправомірного заволодіння спільними коштами.

Кримінологічну спрямованість має і закріплення відповідальності юридичних осіб за шахрайство, що дозволяє застосовувати санкції не лише до фізичних осіб, а й до фінансових інституцій як організаційних суб'єктів ризику. Значні штрафні санкції та додаткові заходи впливу виконують функцію загальної та спеціальної превенції, стримуючи формування інституційних моделей фінансових зловживань. Аналогічну превентивну роль відіграє й криміналізація зловживання довірою (ст. 314-1 КК Франції) [162], що безпосередньо спрямована на захист від неправомірного використання переданих у розпорядження фінансових активів.

Водночас ефективність французької моделі запобігання фінансовим правопорушенням забезпечується не лише нормами кримінального права, а й розвиненою системою інституційної профілактики. Розслідування фінансових шахрайств здійснюється спеціалізованими структурами, сформованими за участю колишніх працівників правоохоронних органів, що підвищує якість аналітичної оцінки фінансових ризиків і дозволяє виявляти латентні схеми зловживань. На період розслідування виплата компенсацій блокується, що усуває економічну зацікавленість у штучному створенні підстав для фінансових вимог.

Ключовим елементом кримінологічної моделі запобігання є колективна безпека фінансового сектору, яка реалізується через об'єднання зусиль усіх учасників ринку, створення централізованих баз даних, уніфікацію стандартів поведінки та обмін інформацією про виявлені правопорушення. Такий підхід істотно знижує рівень повторюваності фінансових зловживань і має безпосередню прикладну цінність для сфери діяльності кредитних спілок, де кооперативна природа потребує підвищеного рівня взаємного контролю [202, с. 339].

Практика провідних європейських фінансових компаній демонструє, що запобігання фінансовим правопорушенням ґрунтується на поєднанні

аналітичного моніторингу, селективного контролю ризикових операцій, виявлення повторюваних поведінкових патернів та інформаційного впливу на учасників фінансових відносин. Публічність викриття шахрайських схем і суспільне осудження таких діянь виконують додаткову віктимологічну та загальносоціальну превентивну функцію, що, за даними практики, дозволило знизити рівень фінансового шахрайства у Франції приблизно на 20% [107, с. 122].

Загалом іноземний досвід Франції та інших країн Європи свідчить, що ефективно запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності фінансових інститутів, у тому числі кредитних спілок, можливе лише за умови інтеграції кримінально-правових, організаційних, інформаційно-аналітичних та економічних інструментів у єдину кримінологічну модель превенції.

Далі доцільно звернутися до досвіду *Німеччини*, у якій кримінально-правова та інституційна модель запобігання фінансовим правопорушенням характеризується високим рівнем системності й превентивної спрямованості. У КК ФРН шахрайство становить розгалужену групу кримінально караних діянь і криміналізоване в межах розділу 22 «Шахрайство та зловживання довірою» (§§ 263–266b) Особливої частини [75]. Шахрайство визначається як умисні дії, спрямовані на одержання для себе або третіх осіб протиправної майнової вигоди шляхом заподіяння шкоди майну іншої особи через введення її в оману, зокрема шляхом подання неправдивих відомостей як істинних, спотворення або приховування істотних фактів [156]. Така законодавча конструкція має істотне кримінологічне значення для фінансово-кредитної сфери, оскільки охоплює типові механізми зловживання довірою, характерні і для діяльності кооперативних фінансових інститутів, зокрема кредитних спілок.

Поряд з основним складом шахрайства (§ 263), КК ФРН передбачає низку його спеціальних різновидів, у тому числі зловживання, пов'язані зі страхуванням (§ 265), які криміналізують обман з метою одержання завищених страхових виплат [75]. У межах концепції посиленого запобігання законодавець виокремлює особливо тяжкі випадки шахрайства, зокрема фальсифікацію

страхового випадку шляхом підпалу, знищення або затоплення майна значної вартості (§ 263), за що передбачено суворі санкції у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до десяти років. Водночас менш небезпечні форми страхових зловживань (пошкодження, приховування або передача застрахованого майна) тягнуть кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі до трьох років або штрафу (§ 265) [75]. Така диференціація відповідальності виконує важливу превентивну функцію, дозволяючи адресно реагувати на різні рівні криміногенного ризику у фінансовій сфері.

Інституційним підґрунтям запобігання фінансовим правопорушенням у Німеччині стало створення на основі Закону про формування інтегрованої системи фінансового нагляду (FinDAG, 2002 р.) єдиного регулятора – Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin), який здійснює консолідований нагляд за фінансовими установами, у тому числі страховими організаціями [20]. Запровадження інтегрованого нагляду має суттєве кримінологічне значення, оскільки дозволяє своєчасно виявляти системні порушення, латентні зловживання та ризикові моделі поведінки фінансових посередників, що є релевантним і для сфери діяльності кредитних спілок.

Польська модель запобігання фінансовим правопорушенням також вирізняється чіткою кримінально-правовою регламентацією майнового обману та його сучасних форм. КК Польщі, не використовуючи безпосередньо терміни «шахрайство» чи «обман», у Главі XXXV «Злочини проти майна» формулює універсальну конструкцію відповідальності за майнове введення в оману з метою отримання вигоди або завдання шкоди (§ 1 ст. 286), що охоплює широкий спектр фінансових зловживань [224]. Окремо криміналізовано комп'ютерне шахрайство (§ 1 ст. 287), що має особливу актуальність у контексті цифровізації фінансових послуг та використання електронних систем обліку й управління активами.

Водночас у КК *Польщі* шахрайські дії у сфері страхування віднесені до злочинів проти господарського обігу (ст. 298) та визначаються як умисне спричинення події, що слугує підставою для отримання страхової компенсації,

за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років [52, с. 202-207]. Такий підхід демонструє прагнення законодавця інтегрувати кримінально-правові засоби у ширшу систему економічної та фінансової безпеки, що є концептуально значущим для формування кримінологічних моделей запобігання правопорушенням у діяльності кредитних спілок.

Досвід Республіки *Болгарія* свідчить про послідовне кримінально-правове закріплення механізмів запобігання майновому обману у фінансовій сфері. Так, у КК Республіки Болгарія у Розділі IV «Обман» Глави п'ятої «Злочини проти власності» передбачено низку складів кримінальних правопорушень, які охоплюють ключові криміногенні моделі зловживання довірою. Зокрема, ст. 209 КК Болгарії криміналізує введення в оману або підтримання помилки з метою отримання майнової вигоди, а також використання помилки, недосвідченості чи непоінформованості потерпілого, що має важливе значення для запобігання зловживанням у сфері надання фінансових послуг кооперативного типу [216]. Ст. 212 КК Болгарії встановлює відповідальність за незаконне заволодіння рухомим майном шляхом використання недостовірних, підроблених або фальсифікованих документів, що безпосередньо кореспондує з ризиками фальсифікації фінансової та реєстраційної документації у діяльності фінансових посередників [216]. Окрему превентивну функцію виконує ст. 213 КК Болгарії, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження власного застрахованого майна з метою обману, що демонструє кримінологічний підхід до нейтралізації мотивованих зловживань у фінансово-кредитній сфері. Інші форми економічного та фінансового обману системно врегульовані у Главі шостій «Злочини проти господарства» та Главі сьомій «Злочини проти фінансової системи» [216].

Кримінальне законодавство країн *Балтії*, які є членами Європейського Союзу, також вибудоване за моделлю комплексного запобігання майновим і фінансовим зловживанням. У КК Латвійської Республіки шахрайство віднесено до злочинів проти власності (ст. ст. 177, 178, 180, 181 гл. XVIII Особливої

частини), а кредитне шахрайство виокремлено у самостійні склади з диференціацією відповідальності залежно від способу та суб'єктного складу діяння [77]. Такий підхід має кримінологічне значення для фінансових установ кооперативного типу, оскільки дозволяє чітко ідентифікувати ризикові поведінкові моделі як з боку власників активів, так і з боку пов'язаних осіб.

У КК Литовської Республіки шахрайство віднесено до злочинів і кримінальних проступків проти власності, майнових прав та інтересів (ст. ст. 182, 186, гл. XXVIII) [78], що свідчить про орієнтацію законодавця на захист економічних інтересів у широкому розумінні, включно з фінансовими правами учасників кредитно-фінансових відносин. Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки класифікує шахрайство як винні діяння проти майна (ст. ст. 209–213), при цьому предметом посягання визнаються не лише майно та майнові права, а й майнова вигода, пільги, інвестиції та страхові виплати [76]. Окрему кримінологічну увагу привертає конструкція шахрайства, вчиненого «шляхом звернення до громадськості» (ч. 2 ст. 209 Податкового кодексу Естонії), яка відображає прагнення законодавця врахувати масовий характер фінансових зловживань та високий рівень їх латентності.

Загалом аналіз кримінального законодавства Болгарії та країн Балтії дозволяє зробити висновок, що іноземні правопорядки формують превентивно орієнтовану кримінологічну модель запобігання фінансовим правопорушенням, яка поєднує: чітку типізацію форм майнового обману; диференціацію відповідальності залежно від способу та наслідків діяння; розширене розуміння предмета посягання (майно, майнові права, фінансова вигода); а також урахування масового й організованого характеру зловживань. Такий підхід є методологічно значущим для розроблення ефективних кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні.

Значна увага проблемі вчинення кримінальних правопорушень у фінансовій сфері, зокрема у сфері страхування, приділяється у США. За оцінками американських експертів, сукупні втрати від правопорушень у сфері

страхування сягають близько 100 млрд доларів США на рік, при цьому до 10% усіх страхових претензій мають шахрайський характер [63, с. 160]. Такий високий рівень поширеності страхового шахрайства зумовлений, передусім, масовістю та обов'язковістю страхування у багатьох сферах суспільного життя (медичне страхування, страхування працівників від нещасних випадків, автострахування), що істотно розширює криміногенні можливості зловживань.

Американське кримінальне право розглядає шахрайство як різновид ширшої категорії розкрадань поряд із крадіжкою та привласненням, водночас окремі його форми криміналізовані як самостійні склади злочинів (зокрема, обман кредиторів). Характерною рисою правового підходу США є те, що практично будь-які обманні дії, спрямовані на незаконне заволодіння майном або майновими правами, визнаються шахрайством. У Примірному кримінальному кодексі США відповідні склади зосереджені у розділах «Розкрадання і споріднені з ним посягання» та «Підроблення документів і обманні прийоми». Так, ст. 223.3 передбачає відповідальність за розкрадання шляхом обману, що полягає в умисному заволодінні чужим майном шляхом створення або підтримання хибного уявлення щодо фактів, намірів чи правового статусу майна. При цьому законодавець чітко наголошує, що сам по собі факт невиконання обіцянки не є достатньою підставою для висновку про обман щодо намірів особи [153].

Особливого кримінологічного значення набуває розширене розуміння предмета посягання: під «майном» охоплюються не лише матеріальні речі, а й нематеріальні активи, договірні права, вимоги, енергетичні ресурси, послуги та інші економічні блага. Обман як спосіб учинення кримінального правопорушення передбачений також у ст. 223.7 Примірного КК США (розкрадання послуг), де криміналізується незаконне користування платними послугами шляхом обману, погроз або використання фальшивих засобів доступу. Крім того, кримінально-правове регулювання охоплює зловживання довірою (ст. 223.8) та зловживання довіреним майном, у тому числі таким, що належить державі або фінансовим установам (ст. 224.13) [153].

Запобігання шахрайству в США має системний і багаторівневий характер та реалізується на законодавчому рівні. Майже всі штати (47) визнають шахрайство злочином; у 37 штатах воно віднесене до тяжких кримінальних правопорушень, у 42 штатах функціонують спеціалізовані бюро з запобігання шахрайству. У 26 штатах діють спеціальні закони, присвячені окремим видам шахрайства. Вагомою методологічною основою для законодавства штатів став Модельний закон про шахрайство від 02.03.1995 р. [221, с. 8; 223].

Особливу цінність з погляду кримінологічної імплементації становить інституційна модель запобігання фінансовим правопорушенням у США. На федеральному рівні функціонує Національне бюро з протидії злочинам (National Insurance Crime Bureau), а на рівні штатів діють спеціалізовані органи з широкими повноваженнями щодо виявлення, розслідування та документування шахрайських схем. У низці штатів (Південна Кароліна, Невада, Пенсильванія) такі підрозділи інтегровані у структури Генерального Аторнея, що надає їм статус повноцінних правоохоронних органів. Їх діяльність регламентується спеціальними законами, які визначають компетенцію, процедури розслідування та наділяють слідчих розширеними оперативно-розшуковими повноваженнями, включно із правом затримання [225].

Вартим уваги є досвід *Канади* у формуванні комплексної системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності фінансових кооперативів, зокрема кредитних спілок. У цій країні кредитні спілки (creditunions) посідають вагоме місце у фінансовій системі, обслуговуючи значну частину населення, передусім домогосподарства та малий бізнес, що об'єктивно зумовлює підвищені ризики зловживань, шахрайства та інших кримінально протиправних проявів у процесі залучення, управління та використання коштів членів кооперативів.

Ключовою особливістю канадської моделі є інституціоналізований підхід до запобігання фінансовим правопорушенням, який базується на координації діяльності самих кредитних спілок, їх галузевих об'єднань, регуляторних органів та правоохоронних структур. Значну роль у цьому процесі відіграють

національні та провінційні асоціації кредитних спілок (зокрема Credit Union Central of Canada та регіональні федерації), які розробляють стандарти належного корпоративного управління, внутрішнього контролю, фінансового моніторингу та комплаєнсу, спрямовані на мінімізацію криміногенних ризиків у діяльності кооперативних фінансових установ [211].

У межах зазначеної моделі особлива увага приділяється ранньому виявленню індикаторів потенційних правопорушень («червоних прапорців»), пов'язаних із шахрайськими операціями, зловживаннями службових осіб, маніпуляціями з фінансовою звітністю, незаконним кредитуванням пов'язаних осіб або використанням кредитних спілок як елементів схем легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Для цього впроваджуються стандартизовані процедури перевірки клієнтів і членів спілок, аналізу фінансових операцій, оцінки кредитних ризиків та внутрішнього аудиту [220].

Характерною рисою канадського підходу є активне залучення персоналу кредитних спілок до процесів запобігання правопорушенням шляхом спеціалізованого навчання, підвищення фінансово-правової грамотності та формування культури нетерпимості до зловживань. Працівникам надаються методичні рекомендації щодо фіксації підозрілих операцій, документування можливих правопорушень і взаємодії з відповідними наглядовими та правоохоронними органами.

Окремим елементом системи запобігання є використання механізмів конфіденційного повідомлення (whistleblowing) про можливі порушення у діяльності кредитних спілок. Такі механізми забезпечують можливість анонімного інформування про факти шахрайства, зловживання довірою, конфлікт інтересів або інші протиправні дії, що сприяє зниженню латентності фінансової злочинності та підвищенню ефективності внутрішнього контролю.

Важливим компонентом канадської моделі є тісна міжінституційна взаємодія між кредитними спілками, фінансовими регуляторами та спеціалізованими підрозділами, які здійснюють аналітичну обробку інформації про фінансові правопорушення. Така взаємодія дозволяє не лише оперативно

реагувати на виявлені кримінальні загрози, а й формувати довгострокові превентивні стратегії, спрямовані на усунення системних детермінант злочинності у сфері кредитної кооперації.

Таким чином, проведений аналіз іноземного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок свідчить про відсутність уніфікованої моделі регулювання небанківського фінансового сектору та водночас про наявність стійких загальних підходів, що формуються з урахуванням рівня розвитку національної системи кредитування й характеру криміногенних ризиків. У більшості країн, кредитні спілки функціонують або як інтегрований елемент банківської системи, або як самостійні суб'єкти небанківського фінансового сектору, для яких запроваджуються спеціальні режими нагляду, гарантування та підвищені пруденційні вимоги, спрямовані на мінімізацію зловживань під час надання фінансових послуг.

Іноземна практика переконливо доводить, що ключовим об'єктом кримінально-правового та кримінологічного реагування у цій сфері є «кредитне шахрайство», яке в ряді країн розглядається як самостійне кримінальне правопорушення. Такий підхід дозволяє не лише підвищити визначеність кримінально-правової оцінки протиправних діянь, а й сформувати ефективні превентивні механізми, орієнтовані на раннє виявлення та нейтралізацію злочинних схем у діяльності кредитних спілок.

Особливу кримінологічну цінність становить модель «колективної безпеки», що реалізується у низці країн шляхом централізованого обміну інформацією між кредитними установами, функціонування спільних кредитних та аналітичних бюро, уніфікації стандартів внутрішнього контролю, комплаєнсу й ризик-менеджменту, а також інституційної взаємодії з правоохоронними органами. Саме поєднання регуляторного нагляду, внутрішнього контролю та фінансового моніторингу з кримінологічно орієнтованими заходами запобігання визнається найбільш ефективним.

Для України, з огляду на інтеграцію до міжнародного фінансового простору та функціонування кредитних спілок в умовах воєнного стану,

імплементация зазначених підходів має особливе значення. Зростання фінансових ризиків, латентності злочинності та соціальної вразливості небанківських фінансових установ актуалізує потребу в удосконаленні кримінально-правових і кримінологічних механізмів запобігання. Адаптація іноземного досвіду, зокрема криміналізація організації фінансових кредитних пірамід і впровадження системи колективної безпеки у діяльності кредитних спілок, є необхідною передумовою зміцнення фінансової безпеки, захисту прав членів кредитних спілок та забезпечення стабільності небанківського фінансового сектору загалом.

Висновки до розділу 1

1. Кредитні спілки за своїм правовим статусом і нормативним закріпленням засад створення та функціонування є неприбутковими організаціями, віднесеними до фінансових установ, для яких встановлено спеціальний порядок державної реєстрації, ліцензування, регулювання діяльності та контролю. Генезис розвитку законодавства у сфері діяльності кредитних спілок свідчить, що формування кредитної системи на українських землях розпочалося у другій половині XIX ст., тоді як становлення України як незалежної демократичної держави з 1991 р. зумовило інституційне оформлення та поступальний розвиток ринку кредитування. Водночас, попри відносно інтенсивну динаміку становлення кредитного ринку в період незалежності, зазначений сегмент небанківського фінансового сектору не набув статусу ключового й ефективного механізму фінансового забезпечення реального сектору економіки, що значною мірою пов'язано з поширенням кримінальних протиправних зловживань в умовах реформування небанківського фінансового сектору економіки країни та умов воєнного стану. У зв'язку з цим перед органами правопорядку постають стратегічні завдання мінімізації ризиків і формування якісно нового кримінологічного механізму

запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок.

2.3 огляду на періодизацію наукового забезпечення запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок, особливого значення набуває міждисциплінарний підхід, який поєднує теоретичні положення адміністративного та кримінального права, кримінології, а також узагальнення практики правозастосування й правоохоронної діяльності. Зокрема, основна увага з наукового дослідження діяльності кредитних спілок зосереджена на організаційно-правових засадах у працях вчених-правників, зокрема в частині регулювання порядку створення та діяльності небанківських фінансових установ в Україні як різновиду господарюючих суб'єктів, аналізу особливостей управлінської діяльності, ліцензування, контролю й нагляду (Л. В. Андрущенко, Г. С. Буга, А. А. Довгополик, А. В. Духневич, Д. В. Кіріка, О. Є. Картамишева, А. Т. Ковальчук, С. В. Куровський, Р. М. Поліщук, М. М. Садченко, Н. О. Шмігельська та ін.). Окремо, наукові доробки присвячені запобіганню порушенням у сфері діяльності небанківських фінансових (В. В. Черней) й окремих сегментів (В. О. Басай, О. П. Білько, В. М. Купрієнко). Такий підхід дозволяє систематизувати наукові напрацювання, необхідні для розуміння закономірностей небанківської фінансової діяльності та формування праксеологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням на у сфері діяльності кредитних спілок. У той же час, сьогодні в умовах збройного конфлікту, розвитку небанківського фінансового сектора й прийняття законів України законів України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.), «Про кредитні спілки» (2023 р.) перед органами правопорядку постали нові виклики, пов'язані з пошуком ефективних кримінологічних заходів запобігання, які повинні відповідати сучасним реаліям і враховувати тенденції розвитку суспільства та держави в контексті євроінтеграції.

3. Кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок як складова злочинності у небанківському фінансовому секторі України становлять однорідну сукупність суспільно небезпечних винних діянь,

пов'язаних із наданням фінансових послуг кредитними спілками з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та інших фінансових операціях, що здійснюються за рахунок об'єднаних грошових внесків. За безпосереднім об'єктом – посягання на встановлений порядок грошового обігу та фінансових операцій, права кредиторів, засади добросовісної господарської діяльності, а також належний порядок документального забезпечення та інформаційної безпеки діяльності кредитних спілок. Спорідненими (супутніми) визнано кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності посадових осіб і пов'язаних осіб кредитних спілок, що характеризуються високим рівнем латентності та обумовлені нечіткою регламентацією повноважень, зловживанням службовим становищем і використанням прогалин у внутрішніх процедурах управління та контролю.

4. У межах способу вчинення виокремлено кримінальні правопорушення проти власності (ст. 190, 191, 192 КК України); у сфері господарської діяльності (ст. 205-1, 206-2, 209, 212, 222 КК України); проти авторитету органів державної влади (ст. 358 КК України); у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361–363-1 КК України); у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України). кримінальні правопорушення проти власності, у сфері господарської діяльності та у сфері службової діяльності, пов'язані з наданням фінансових послуг кредитними спілками. Такі правопорушення посягають на встановлений законодавством порядок залучення, розміщення та використання коштів членів кредитних спілок, порушують принципи кооперації, фінансової дисципліни, добросовісності та прозорості фінансової діяльності, а також завдають шкоди майновим правам членів кредитних спілок і стабільності фінансового ринку в цілому.

5. У світовій практиці відсутня уніфікована модель регулювання небанківського фінансового сектору, а відтак кожна країна формує власну систему правового й інституційного впливу, адаптуючи загально визнані

міжнародні стандарти до особливостей національної правової системи. За умови домінування банків як основного інституційного суб'єкта фінансової системи небанківська фінансова установа, зокрема кредитна спілка, розглядається як спеціалізований фінансовий посередник, що здійснює кредитування, надає фінансові та інші послуги. У таких країнах як Австрія, Іспанія, Італія, Нідерланди, ФРН, Франція, кредитні спілки інтегровані до національних банківських систем, тоді як у Англії, США та Канаді законодавчо виокремлюються як самостійні суб'єкти небанківського фінансового сектору, для яких запроваджуються спеціальні режими нагляду, гарантування та підвищені пруденційні вимоги до надання фінансових послуг.

З урахуванням поступової інтеграції України до міжнародного фінансового простору, аналіз іноземного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням (Болгарія, Іспанія, Нідерланди, ФРН, Польща, Франція, США, Канада) засвідчує доцільність посилення кримінально-правових і кримінологічних механізмів реагування на «кредитне шахрайство», зокрема шляхом криміналізації організації «фінансових кредитних пірамід» та впровадження моделі «колективної безпеки» у діяльності кредитних спілок.

6. Наголошено, що ефективні кримінологічні заходи запобігання можливі лише за умови інституційного поєднання регуляторного нагляду, внутрішнього контролю, фінансового моніторингу та ризик-орієнтованого управління з урахуванням специфіки надання фінансових послуг кредитними спілками. Особливої актуальності такі підходи набувають в умовах воєнного стану, коли зростають фінансові ризики, рівень латентної злочинності та вразливість соціально орієнтованих небанківських фінансових установ. У цьому контексті адаптація іноземних моделей запобігання до українських реалій має розглядатися як необхідна передумова забезпечення стійкості кредитної кооперації, захисту прав членів кредитних спілок і зміцнення фінансової безпеки небанківського фінансового сектору загалом.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

2.1. Стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок

Сфера діяльності кредитних спілок як складова небанківського фінансового сектору України відіграє важливу соціально-економічну роль, забезпечуючи доступ населення до фінансових послуг, насамперед у сегменті споживчого та мікрокредитування, а також залучення заощаджень членів спілок. Водночас специфіка організаційно-правової форми кредитних спілок, обмеженість їх фінансових ресурсів, локальний характер діяльності, а також підвищена довірчість фінансових відносин між членами таких установ об'єктивно зумовлюють наявність підвищених криміногенних ризиків у цій сфері.

В умовах воєнного стану, трансформації регуляторного середовища та посилення ризик-орієнтованого нагляду з боку НБУ проблематика кримінальних правопорушень у діяльності кредитних спілок набуває особливої актуальності. Зростання соціально-економічної вразливості населення, підвищений попит на фінансові послуги, а також скорочення кількості діючих кредитних спілок на тлі посилення ліцензійних і наглядових вимог створюють нові умови для трансформації протиправних практик, ускладнюють їх виявлення та сприяють зростанню латентності злочинності.

З огляду на це дослідження стану та тенденцій кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок потребує комплексного підходу, що поєднує аналіз офіційної кримінальної статистики, матеріалів

правоохоронних і контролюючих органів, а також регуляторних показників діяльності небанківських фінансових установ. Такий підхід дає змогу не лише охарактеризувати кількісні та якісні параметри відповідної злочинності, але й виявити її структурні особливості, динаміку, регіональні диспропорції та основні детермінанти, що формують сучасний криміногенний стан у сфері діяльності кредитних спілок.

У цьому контексті аналіз стану та тенденцій кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок потребує звернення до базових положень кримінологічної теорії, насамперед щодо розуміння сутності злочинності, її структурних і динамічних характеристик, а також методологічних засад формування кримінологічної характеристики окремих видів протиправної поведінки. Саме кримінологічний підхід дозволяє забезпечити комплексність дослідження, поєднуючи статистичні, соціальні, правові та інституційні параметри, що є необхідним для адекватної оцінки криміногенних процесів у сфері небанківських фінансових послуг.

Кримінологія застосовує специфічний міждисциплінарний підхід до збору даних для наукових досліджень, що в сучасних умовах дозволяє зрозуміти, описати, пояснити, прогнозувати та запобігти протиправній поведінці, яка часто проявляється у вигляді кримінальних правопорушень. Кримінальна діяльність впливає на майже всі аспекти життя суспільства та його сталий розвиток. Як окрема юридична наука, кримінологія узагальнює досягнення багатьох інших дисциплін.

На думку В. І. Шакуна, злочинність являє собою сукупність проявів небезпечної та протиправної поведінки, яка заборонена під загрозою кримінального покарання. За допомогою кримінального закону виділяються різноманітні акти людської поведінки, що відбуваються в певній державі чи регіоні протягом визначеного часу і оцінюються як злочинні, що дозволяє окреслити загальне поняття злочинності та визначити її основні характеристики. Для більш детального розуміння цих характеристик важливим є дослідження еволюції злочинності та її географічного розподілу [200, с. 158].

Представники харківської кримінологічної школи визначають термін «злочинність» як сукупність кримінальних правопорушень одного або кількох видів, які мають масовий характер і закономірно повторюються в країні або в окремому регіоні протягом певного часу [6; 116].

На сьогодні в кримінологічній літературі існує усталена позиція, відповідно до якої кримінологічна характеристика розглядається як узагальнене відображення стану злочинності та кримінологічно значущих явищ і процесів, пов'язаних із нею. Це комплексне поняття охоплює поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення кримінальних правопорушень, їх мотивацію, а також просторово-часові параметри й особливості особистості злочинців.

Так, О. М. Джужа підкреслює, що кримінологічна характеристика є сукупністю певних даних про конкретний злочин або їх групу, які використовуються для протидії цим злочинам, і водночас становить одну з ключових складових системи запобігання кримінальним правопорушенням [146; 86]. А. П. Закалюк розглядає кримінологічну характеристику як сукупність достатньої інформації про конкретне кримінальне правопорушення або певний їх вид, необхідної для попередження нових злочинів, що передбачає виявлення системи ознак, закономірностей, факторів і наслідків злочинної поведінки, а також характеристик особистості злочинця [53].

В. С. Батиргарєєва, своєю чергою, наголошує, що кримінологічна характеристика має ґрунтуватися виключно на тих кількісних і якісних параметрах злочинності, які об'єктивно існують на момент дослідження, без урахування активного впливу держави, суспільства чи інших суб'єктів на ці параметри. Йдеться про фіксацію суттєвих рис і властивостей злочинності, особистості злочинця та потерпілого, а також причин і умов злочинних проявів. Отже, кримінологічну характеристику доцільно розглядати як аналітичну категорію, що обмежується фіксацією та систематизацією вихідних даних про злочинність, тоді як діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням

повинна виступати самостійним напрямом наукового дослідження і не включатися безпосередньо до змісту цієї дефініції [13, с. 7].

За позицією Д. М. Тичини, зміст кримінологічної характеристики розкривається через визначення сукупності взаємопов'язаних ознак, які формують її структуру: кримінологічно значущих характеристик правопорушення; даних, що комплексно пояснюють відповідну криміногенну ситуацію; а також ознак, які визначають специфіку діяльності із запобігання злочинності певного виду [174, с. 78]. Водночас О. М. Джужа та Є. М. Моїсєєв у стислому словнику кримінологічних термінів під кримінологічною характеристикою розуміють опис закономірностей, факторів, наслідків злочинності чи її окремих проявів, а також типових рис особистості злочинця [42, с. 24].

Таким чином, у науковій доктрині простежується двоаспектне розуміння кримінологічної характеристики — у вузькому та розширеному значеннях. У вузькому сенсі вона охоплює кількісні й якісні параметри злочинності, насамперед її рівень, структуру та динаміку, тобто систематизований масив емпіричних даних про окремих злочин або їх сукупність, що використовується для протидії відповідним протиправним явищам. У ширшому розумінні кримінологічна характеристика передбачає також виявлення причинно-детермінантних зв'язків, типових моделей поведінки правопорушників і соціальних умов, що зумовлюють відтворення злочинності. Відтак її зміст безпосередньо залежить від визначення кола кримінологічно значущих ознак, які включаються до структури дослідження [146, с. 81].

У цьому контексті формування дієвої системи протидії злочинності в Україні є неможливим без ґрунтовного аналізу достовірних даних про її сучасний стан і тенденції розвитку. Актуальність такого завдання зумовлюється щонайменше двома взаємопов'язаними групами чинників.

Перша група пов'язана з наявністю негативних тенденцій злочинності, що простежуються з початку 1990-х років і до сьогодні, а також із наростаючим дисбалансом між динамікою криміногенних процесів і можливостями

правоохоронної системи. Зазначене обумовлено як об'єктивними соціально-економічними трансформаціями, так і прорахунками у сфері організаційного, нормативного та ресурсного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Наслідком цього є високий рівень латентності злочинності, безкарність значної частини правопорушників і загальна недостатня ефективність механізмів кримінально-правової реакції.

Друга група чинників пов'язана з необхідністю розроблення оновленої концепції протидії злочинності, яка враховувала б реальний рівень криміналізації суспільних відносин, ресурсні можливості держави та суспільства, а також помилки попередніх концептуальних моделей у частині нормативного, інституційного й практичного забезпечення боротьби зі злочинністю. Отже, системне вивчення та кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства виступає необхідною передумовою належного кримінологічного забезпечення державної політики у сфері протидії злочинності [14, с. 209].

На схвалення й підтримку заслуговує позиція вітчизняних учених, які визначають, що злочинність характеризується кількісними та якісними показниками, зокрема рівнем, коефіцієнтом, «ціною», структурою, географією та динамікою [85, с. 44–45]. Стосовно категорії стану як складового елемента кримінологічної характеристики, Б. М. Головкін пропонує розглядати її як сукупність ознак і суттєвих властивостей злочинності, що відображають кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх учинили, у межах певної території за визначений період часу [34, с. 51]. Такий підхід акцентує увагу на кількісних параметрах явища та дозволяє зафіксувати його фактичну інтенсивність.

Разом із тим у подальших наукових дискусіях зазначене визначення зазнало критичного осмислення, оскільки за своїм змістом воно фактично співпадає з категорією рівня злочинності, що також відображає кількісні показники кримінальних правопорушень і правопорушників. У зв'язку з цим виникає питання щодо доцільності використання терміна «стан» у

статистичному аналізу, якщо його зміст не має чіткої відмежованості від інших базових показників кримінологічної характеристики.

Водночас у сучасних наукових дослідженнях дедалі частіше обґрунтовується необхідність розширення інструментарію оцінювання злочинності шляхом запровадження поряд із традиційними показниками (рівень, структура, динаміка) також показника обсягу заподіяної шкоди. Ідеться не лише про матеріальні збитки, завдані потерпілим, а й про сукупні витрати держави на функціонування системи кримінальної юстиції, включаючи розслідування, судовий розгляд, виконання покарань та заходи запобігання злочинності [87]. Такий підхід дозволив би перейти від формального підрахунку кількості правопорушень до комплексної оцінки їх соціально-економічних наслідків.

Однак слід констатувати, що на сьогодні відсутня уніфікована та науково обґрунтована методика розрахунку обсягу заподіяної злочинністю шкоди, що ускладнює практичне застосування цього показника у кримінологічному аналізі. Розроблення відповідного методичного інструментарію є перспективним напрямом подальших досліджень і важливою умовою підвищення аналітичної точності кримінологічних оцінок.

Під поняттям «рівень злочинності» зазвичай розуміється «...визначена в абсолютних числах загальна кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх учинили, вчинених на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу» [53, с. 156]. Структура злочинності «...має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх учинення у конкретних умовах простору (території) та часу за визначальних ознак злочинних діянь і осіб, які їх учиняють» [53, с. 161]. Динаміка злочинності є показником, «...що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів та інших ознак злочинності протягом певного часу. Показниками динаміки злочинності зазвичай є темпи та характер зміни її кількісних значень (збільшення або зменшення) порівняно з даними періоду, взятого для порівняння» [53, с. 169].

Отже, дослідження стану та тенденцій кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок передбачає розкриття рівня, структури, динаміки та географії таких кримінальних правопорушень.

Для початку варто розглянути сам ринок небанківських фінансових послуг та участь у ньому кредитних спілок. Зокрема, варто наголосити, що повномасштабна збройна агресія, розпочата російською федерацією проти України на початку 2022 року, призвела не лише до тимчасової анексії та окупації окремих територій і регіонів держави, масштабних руйнувань та значних економічних втрат, але й до істотного ускладнення безпекової ситуації у небанківському фінансовому секторі. Як наслідок, нестабільність макроекономічної ситуації та кризовий стан економіки зумовили активізацію тіньового сектору й стрімке зростання рівня окремих видів злочинності у фінансовій сфері. Зростання тіньової економіки та криміналізація практично всіх сфер господарської діяльності стримують розвиток ринкових відносин в Україні, створюючи загрози національним інтересам і національній безпеці держави, підривають довіру громадян до демократичних інститутів і цінностей, спричиняючи зростання соціальної напруженості, а також формують підстави для критичних оцінок з боку міжнародних експертів і партнерів України.

Забезпечення функціонування економіки держави в умовах воєнного стану об'єктивно потребувало внесення суттєвих змін до законодавства у сфері фінансових послуг. У цьому контексті набрання чинності з 01 січня 2024 року новим Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [145] було спрямоване на реформування системи регулювання небанківського фінансового сектору, зокрема шляхом передачі повноважень із регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами від Національної комісії, що здійснювала державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, до НБУ та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Водночас зазначені інституційні трансформації не призвели до очікуваного покращення інвестиційної привабливості небанківського фінансового сектору, не забезпечили належного рівня прозорості його функціонування, а також не

сприяли ефективному захисту споживачів фінансових послуг і протидії незаконним практикам на фінансовому ринку в умовах воєнного стану.

За даними міжнародних організацій, рівень тіньової економіки в Україні на сучасному етапі становить близько 50% [150]. Водночас, попри те, що упродовж 2015–2024 років у середньому за рік викривалося близько 40 тис. економічних кримінальних правопорушень, серед яких переважали злочини проти власності (52%), у сфері господарської діяльності (25%) та пов'язані з ними зловживання службових осіб (23%), перманентно зростає питома вага тяжких і особливо тяжких злочинів, а також кількість потерпілих, яким завдано значної матеріальної шкоди. У загальній структурі економічної злочинності частка виявлених кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ упродовж аналізованого періоду залишається мінімальною (близько 3%), а динаміка задокументованих організованих груп і злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 30%, тоді як кількість кримінальних правопорушень, закінчених направленням обвинувального акта до суду, – на 19%. Такі показники фактично свідчать про суттєве послаблення оперативно-розшукових позицій у протидії злочинності у фінансовій сфері. Негативною є також динаміка щодо викритих угруповань із міжрегіональними (–23%) та транскордонними (–18%) кредитно-фінансовими зв'язками.

Подальшому загостренню криміногенної ситуації на фінансовому ринку сприяє наявність потужної фіктивної складової, спрямованої на незаконне виведення значних фінансових ресурсів із легального сектору економіки, конвертацію мільярдних прибутків на користь як легальних, так і фіктивних суб'єктів господарської діяльності, а також відтік капіталу за межі країни. Діяльність фіктивних небанківських фінансових установ виступає одним із ключових елементів механізму легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, забезпечуючи перерозподіл товарно-грошових потоків між легальним і тіньовим секторами економіки залежно від поточних інтересів їх фактичних власників. У цьому контексті доцільно також виокремлювати

діяльність так званих «конвертаційних центрів» та фіктивних підприємств, що функціонують під прикриттям легальних господарських структур і є одним із найбільш поширених інструментів відмивання «брудних» коштів [25].

Вагомими криміногенними чинниками залишаються декриміналізація окремих видів зазначених посягань у 2011 році, обмеження активності органів кримінальної юстиції в межах реалізації державної політики зі зменшення тиску на бізнес, а також відсутність належним чином розроблених і впроваджених методик ризик-орієнтованого підходу у діяльності органів сектору безпеки. У сукупності значні масштаби криміналізації та корумпованості економічних відносин формують системну загрозу національним інтересам і національній безпеці України [183, с. 15].

У таких умовах кредитні спілки залишаються структурно вразливим сегментом небанківського фінансового сектору, який функціонує в умовах воєнного стану, підвищених соціально-економічних ризиків та трансформації регуляторного середовища. У межах реалізації функцій державного регулювання та нагляду НБУ перезавантажив модель нагляду за небанківськими фінансовими установами, впровадивши ризик-орієнтований підхід, який охоплює кредитні спілки як суб'єктів підвищеного наглядового інтересу з огляду на обмеженість їх капіталізації, локальний характер діяльності та значну залежність від якості внутрішнього управління. Особлива увага приділялася питанням фінансової стійкості, управління кредитними ризиками, прозорості операцій із пов'язаними особами та дотримання вимог фінансового моніторингу.

За даними НБУ, станом на 31 грудня 2024 р. в Державному реєстрі фінансових установ обліковувалося 104 кредитні спілки, що підтверджує збереження їх ролі як окремого сегмента небанківського фінансового ринку України. Водночас показники свідчать про відсутність приросту нових суб'єктів у зазначеному сегменті, оскільки протягом 2024 р. жодної кредитної спілки не було включено до Реєстру (0). Така ситуація об'єктивно відображає посилення регуляторних вимог НБУ до створення та функціонування

кредитних спілок, зокрема у частині дотримання вимог до капіталу, корпоративного управління та систем внутрішнього контролю.

Натомість упродовж 2024 р. з Реєстру було виключено 29 кредитних спілок, із яких: – 2 кредитні спілки – у межах застосування заходів впливу, що вказує на встановлення регулятором істотних порушень законодавства у сфері фінансових послуг; – 27 кредитних спілок – за власною заявою за спеціальним порядком, запровадженим на період дії воєнного стану, що свідчить про фінансову неспроможність або неможливість подальшого здійснення діяльності в умовах підвищених економічних і безпекових ризиків [151].

У частині ліцензування діяльності кредитних спілок таблиця фіксує повну відсутність нових ліцензій, оскільки у 2024 р. НБУ не було видано жодної ліцензії кредитним спілкам (0). Такий показник підтверджує перехід НБУ від екстенсивної моделі розвитку небанківського фінансового сектору до моделі якісного відбору та регуляторного «очищення» ринку, що має безпосереднє значення для кримінологічної оцінки цього сегмента.

Сукупність наведених кількісних показників дозволяє констатувати, що діяльність кредитних спілок у 2024 р. відбувалася в умовах жорсткої регуляторної селекції, яка проявлялася у скороченні чисельності суб'єктів при повній відсутності нових входжень на ринок. З кримінологічної точки зору це створює подвійний ефект: з одного боку, зменшується кількість потенційно ризикових фінансових установ, з іншого – підвищується латентність кримінальних правопорушень, оскільки частина проблемних кредитних спілок припиняє діяльність у позапроцесуальний спосіб, без трансформації виявлених порушень у кримінальні провадження.

Отже, ринок кредитних спілок перебуває у фазі скорочення та інституційної трансформації, що відбувається під впливом посиленого регуляторного контролю з боку НБУ та об'єктивних викликів воєнного стану. Зазначені кількісні параметри є важливою емпіричною основою для кримінологічного аналізу детермінант злочинності, латентності правопорушень

та ефективності превентивної функції фінансового нагляду у сфері діяльності кредитних спілок.

Результати наглядової діяльності свідчать, що кредитні спілки системно залучені до масиву проблем, характерних для всього небанківського фінансового сектору, зокрема у частині врегулювання простроченої заборгованості, дотримання стандартів захисту прав споживачів фінансових послуг та реагування на ознаки шахрайства. У 2024 році до НБУ надійшло понад 2600 звернень щодо небанківських фінансових установ, значна частина яких стосувалася простроченої заборгованості, кредитних канікул у період воєнного стану та підозр у шахрайських діях, що опосередковано відображає наявність системних ризиків і у сфері діяльності кредитних спілок

Водночас, за оцінкою НБУ, офіційно зафіксований рівень правопорушень у діяльності кредитних спілок не відображає реального масштабу криміналізації цього сегмента, що зумовлено високим рівнем латентності, що пов'язано з обмеженою кількістю інспекційних заходів у прифронтових регіонах, недостатньою внутрішньою комплаєнс-спроможністю окремих спілок, а також практикою врегулювання конфліктів із членами кредитних спілок у позапроцесуальному порядку, без звернення до правоохоронних органів. Як слушно відзначає В. М. Купрієнко, така ситуація частково зумовлена відсутністю єдиного системного статистичного обліку кримінальних правопорушень у цій сфері, а також у фінансовій сфері загалом, наявними недоліками у структурі та організації діяльності органів, що здійснюють нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ, упущеннями в управлінській діяльності правозастосовних органів, слабким відомчим і позавідомчим контролем, а також недостатньо активною роботою контрольно-ревізійних служб і правоохоронних органів [94, с. 133].

Додатковим криміногенним чинником виступає локалізований характер діяльності кредитних спілок, що сприяє неформальним зв'язкам між керівництвом, позичальниками та контролюючими суб'єктами [151].

Нормативні зміни 2024 р., зокрема оновлення порядку реорганізації та ліквідації кредитних спілок, запровадження нових вимог до авторизації небанківських надавачів фінансових послуг і розширення інструментарію заходів впливу з боку НБУ, спрямовані на мінімізацію криміногенних ризиків, однак їх практична ефективність значною мірою залежить від узгодженості регуляторної та правоохоронної діяльності

У цілому аналіз звітних матеріалів дозволяє дійти висновку, що кредитні спілки в Україні перебувають у стані інституційної трансформації, яка супроводжується як посиленням регуляторного впливу, так і загостренням кримінологічних викликів, зумовлених воєнним станом, соціальною вразливістю членів спілок, зростанням попиту на споживче кредитування та обмеженістю внутрішніх механізмів протидії зловживанням. За цих умов питання запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок набуває пріоритетного значення, що обґрунтовує необхідність комплексного кримінологічного аналізу цього сегмента небанківського фінансового ринку в межах дисертаційного дослідження.

За допомогою контент-аналізу офіційних звітів НБУ, матеріалів правоохоронних органів (Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України), а також узагальнення результатів наукових досліджень вітчизняних учених-кримінологів, публікацій у засобах масової інформації та матеріалів журналістських розслідувань, здійснено спробу комплексно виокремити основні кількісні й якісні показники злочинності у сфері діяльності кредитних спілок. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє не лише відобразити формалізовані статистичні дані, але й урахувати латентні криміногенні процеси, що не завжди знаходять своє відображення в офіційній кримінальній звітності, особливо в умовах воєнного стану та трансформації регуляторного середовища небанківського фінансового сектору.

Проведений аналіз свідчить, що протягом 2021–2025 років у сфері діяльності кредитних спілок у середньому за рік викривалося близько 35

кримінальних правопорушень, що характеризує зазначений сегмент як порівняно малочисельний за офіційними показниками, проте потенційно високоризиковий з огляду на характер і наслідки вчинюваних посягань. У структурі виявлених кримінальних правопорушень домінуюче місце посідає шахрайство (ст. 190 КК України), частка якого в середньому становила близько 67%, з чітко вираженою динамікою: 2021 р. – 26 фактів, 2022 р. – 21, 2023 р. – 24, 2024 р. – 27, 2025 р. – 30. Зазначені показники свідчать про мінімізацію злочинної активності у 2022 році, що пояснюється як початковим шоком фінансової системи в умовах повномасштабної війни, так і обмеженими можливостями документування правопорушень, з подальшим поступовим зростанням кількості викритих посягань у 2023–2025 роках.

Частка кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок у загальній структурі економічної злочинності залишалася відносно незначною, однак демонструвала стабільну тенденцію до зростання: 0,8% у 2021 р., 0,6% у 2022 р., 0,9% у 2023 р., 1,2% у 2024 р. та 1,6% у 2025 р. Така динаміка вказує не стільки на реальне зростання злочинності, скільки на поступове відновлення контрольних і правоохоронних функцій держави, а також на актуалізацію кримінально-правового реагування на протиправні діяння у сфері діяльності кредитних спілок.

Водночас кількісні показники супроводжуються якісним ускладненням злочинності: перманентно зростає питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів, а також кількість потерпілих, яким завдано шкоди у великих та особливо великих розмірах. За узагальненими даними, сума завданих збитків у діяльності кредитних спілок становила близько 40 млн грн, тоді як резерви покриття збитків формувалися лише на рівні близько 11%, що свідчить про обмеженість компенсаторних механізмів, високий рівень фінансових ризиків і підвищену вразливість вкладників та членів кредитних спілок, особливо в умовах соціально-економічної нестабільності.

Попри зазначені тенденції, у загальній структурі економічної злочинності частка виявлених кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних

спілок залишається порівняно незначною, що значною мірою зумовлено високим рівнем латентності таких посягань. Це підтверджується й іншими індикаторами: кількість викритих злочинних груп, що діяли у небанківському фінансовому секторі, скоротилася на 41%, а кількість кримінальних правопорушень, закінчених направленням обвинувального акта до суду, – на 29%. Такі показники не можуть розцінюватися як позитивна динаміка, оскільки фактично відображають прихований характер протиправної діяльності, а також послаблення можливостей правоохоронних органів щодо виявлення та документування складних фінансових злочинних схем.

Особливої уваги заслуговує аналіз процесуальних результатів кримінального переслідування. Упродовж 2021–2025 років повідомлення про підозру у сфері діяльності кредитних спілок було вручено 443 особам, з яких: 2021 р. – 92, 2022 р. – 61, 2023 р. – 84, 2024 р. – 97, 2025 р. – 109 осіб. Зазначена динаміка чітко корелює з тенденціями відновлення слідчої та прокурорської активності після початкового етапу воєнного стану. У той же період до суду направлено 54 кримінальні провадження, з яких: 11 у 2021 р. (–7%), 8 у 2022 р. (–27%), 10 у 2023 р. (+25%), 12 у 2024 р. (+20%) та 13 у 2025 р. (+8%). Із загальної кількості направлених проваджень 47 завершено складанням обвинувального акта, тоді як 19 – з клопотанням про звільнення осіб від кримінальної відповідальності, що свідчить про активне застосування процесуальних компромісів та альтернативних форм реагування. Водночас 38 проваджень (71%) кваліфіковано як злочини, а 16 (29%) – як кримінальні проступки, що вказує на високий рівень суспільної небезпечності більшості посягань у цій сфері.

Структурний аналіз злочинності у сфері діяльності кредитних спілок підтверджує домінування шахрайства (ст. 190 КК України), яке вчиняється як посадовими особами кредитних спілок, так і позичальниками, вкладниками, афілійованими особами та фінансовими посередниками, нерідко із використанням фіктивних документів, підставних осіб, маніпуляцій внутрішніми процедурами фінансового контролю, а також зловживань при

прийнятті управлінських рішень.

Варто наголосити, що упродовж 2019–2021 років кількість зареєстрованих випадків шахрайства зменшилася з 32358 до 23 847, що становить зниження на 23,6%. Однак уже у 2022 р., на відміну від більшості інших кримінальних правопорушень проти власності, зафіксовано різке зростання кількості шахрайств до 32 086 фактів, що відповідає приросту на 34,5% [136; 141; 74]. Надалі ця тенденція набула ще більш загрозливого характеру: у 2024 р. кількість шахрайств збільшилася одразу у 2,6 раза та сягнула 82609 фактів, що свідчить про якісно новий етап криміналізації майнової та фінансової сфери [73].

Відповідні зміни чітко простежуються і в структурі злочинності проти власності. Якщо у 2019–2021 роках частка шахрайств серед усіх посягань проти власності зростає з 12,6% до 15,0%, то вже у 2022 р. вона становила 28,4%, а у 2024 р. досягла 46,2%. У 2024 р. – 53547 фактів (64,8%) були кваліфіковані як злочини, тоді як 29062 (35,2%) – як кримінальні проступки [73], що свідчить про переважання суспільно небезпечних форм шахрайства, пов'язаних із заподіянням істотної матеріальної шкоди, використанням складних способів обману, зловживанням довірою та застосуванням сучасних технологій. Таким чином, шахрайство стало найпоширенішим видом кримінальних правопорушень проти власності та водночас загально найбільш масовим кримінальним правопорушенням у країні, що істотно змінює традиційні уявлення про структуру злочинності та її кримінологічні пріоритети.

Не виключенням стала й сфера діяльності кредитних спілок, зокрема частка шахрайств, пов'язаних із діяльністю кредитних спілок, демонструє тенденцію до зростання (+18-20% кожного року), хоча формально залишається порівняно невисокою. Це дозволяє зробити висновок про високий рівень латентності таких діянь, оскільки значна частина зловживань маскується під цивільно-правові спори, внутрішні фінансові порушення або врегульовується у позапроцесуальному порядку без звернення до органів кримінальної юстиції.

За своїм кримінологічним змістом шахрайства у сфері діяльності

кредитних спілок мають переважно організований та багатоепізодний характер, пов'язаний із зловживанням довірою членів кредитних спілок, маніпулюванням умовами кредитування, використанням фіктивних або підставних осіб, підроблених документів, а також із незаконним заволодінням коштами шляхом приховування реального фінансового стану установи. Значна частина таких посягань вчиняється за участю або за сприяння посадових осіб кредитних спілок, що істотно підвищує їх суспільну небезпечність і ускладнює викриття.

Зростання кількості шахрайств у діяльності кредитних спілок упродовж останніх років відбувається на тлі погіршення матеріального становища населення, втрати доходів, вимушеного переміщення, перебування значної частини громадян у стані психологічного стресу та підвищеної потреби у фінансовій підтримці. У таких умовах кредитні спілки, орієнтовані на локальні спільноти та соціально вразливі категорії населення, стають об'єктом підвищеної злочинної уваги, а також інструментом реалізації шахрайських схем, спрямованих на незаконне залучення внесків і отримання кредитних коштів.

Додатковим криміногенним чинником є поява нових форм шахрайства у діяльності кредитних спілок після початку повномасштабної війни, зокрема схем, пов'язаних із наданням пільгових кредитів внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям або членам їх сімей; маніпулюванням державними програмами підтримки; залученням коштів під виглядом антикризового або «воєнного» кредитування. Такі посягання нерідко поєднуються з обманом, зловживанням довірою та подальшим привласненням залучених фінансових ресурсів.

Найбільш криміналізованими сегментами діяльності кредитних спілок є споживче та мікрокредитування, операції із залучення внесків членів кредитних спілок, а також маніпуляції з простроченою заборгованістю, які сукупно формують понад 70% фінансових операцій і близько 90% проблемних виплат та списань.

Зменшення кількості офіційно виявлених кримінальних правопорушень

значною мірою пояснюється високим рівнем латентності, який, за експертними оцінками, сягає близько 72%. Серед основних чинників латентності виокремлюються:

недбалість або особиста зацікавленість керівництва та працівників кредитних спілок (24%);

загальна криміналізація окремих сегментів небанківського фінансового ринку (19%);

прагнення врегулювати виявлені зловживання у досудовому порядку без звернення до правоохоронних органів (20%);

обмежена ефективність діяльності правоохоронних органів (16%);

відсутність налагодженої взаємодії між НБУ та правоохоронними органами (12%);

спрощені процедури кредитування та недостатній рівень фінансового моніторингу (9%).

Умови воєнного стану істотно посилили дію зазначених чинників, сприяючи спрощенню контрольних процедур і зростанню вразливості членів кредитних спілок.

Регіональний аналіз свідчить, що найбільша кількість кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок зосереджена у регіонах з високим фінансово-економічним потенціалом, а саме: м. Київ (35%), Дніпропетровська область (15%), Львівська область (14%) та Одеська область (12%), що об'єктивно корелює з концентрацією фінансових потоків, щільністю мережі фінансових установ та інтенсивністю кредитних операцій.

У сукупності наведені показники підтверджують, що злочинність у сфері діяльності кредитних спілок має високий рівень латентності, зростаючу якісну складність і значний суспільно небезпечний потенціал, що об'єктивно зумовлює необхідність розроблення системних, спеціально-кримінологічних заходів запобігання, орієнтованих на зниження фінансових ризиків, посилення захисту членів кредитних спілок та підвищення ефективності державного реагування в умовах воєнного стану.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що встановлені у межах дослідження кількісні та якісні характеристики кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок засвідчують наявність стійких негативних тенденцій, які свідчать про послаблення кримінологічних позицій держави у небанківському фінансовому секторі та об'єктивно визначають пріоритетність запобігання кримінально протиправним діянням у цій сфері. Незначна частка виявлених кримінальних правопорушень у загальній структурі економічної злочинності за одночасного зростання питомої ваги тяжких і особливо тяжких злочинів, значних матеріальних збитків та високого рівня латентності підтверджує прихований і системний характер протиправних посягань у діяльності кредитних спілок.

Встановлено, що шахрайство як домінуючий вид кримінальних правопорушень у діяльності кредитних спілок набуває нових форм і способів вчинення, що зумовлено трансформацією фінансових відносин, спрощенням процедур кредитування, активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а також підвищеною соціально-економічною вразливістю населення в умовах воєнного стану. Посилення цифровізації фінансових послуг, обмеженість внутрішніх механізмів контролю та недостатня узгодженість дій регулятора і правоохоронних органів створюють сприятливі умови для реалізації латентних і багатоепізодних злочинних схем.

За таких умов кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок характеризуються тенденцією до якісного ускладнення, адаптації до нових регуляторних вимог і використання формально легальних фінансових інструментів для приховування злочинної діяльності, що об'єктивно зумовлює необхідність переосмислення підходів до кримінологічного аналізу та запобігання відповідним посяганням, із урахуванням трансформації ризиків, зростання ролі цифрових технологій, кадрового дефіциту у фінансовому секторі та підвищених очікувань членів кредитних спілок щодо доступності й безпеки фінансових послуг.

Отже, сучасний стан і тенденції кримінальних правопорушень у сфері

діяльності кредитних спілок вимагають формування системи спеціально-кримінологічних заходів запобігання, спрямованих на посилення регуляторного та правоохоронного реагування, удосконалення внутрішнього фінансового контролю, зниження рівня латентності злочинності та підвищення захисту прав і законних інтересів членів кредитних спілок в умовах воєнного стану та подальшої цифрової трансформації небанківського фінансового ринку.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок

Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок була б неповною без з'ясування детермінантів, що зумовлюють їх виникнення, відтворення та трансформацію в сучасних соціально-економічних і правових умовах. Саме встановлення причинно-умовних зв'язків між особливостями функціонування небанківського фінансового сектору, поведінкою його суб'єктів та кримінально протиправними проявами дозволяє перейти від констатації стану злочинності до науково обґрунтованого пояснення її природи та механізмів формування.

Сфера діяльності кредитних спілок в Україні функціонує в умовах поєднання численних економічних, правових, інституційних і соціальних викликів, серед яких особливе значення мають воєнно-політична нестабільність, трансформація законодавчого регулювання небанківського фінансового сектору, інфляційні процеси, зниження платоспроможності населення, а також недостатній рівень фінансової та правової культури учасників кооперативних фінансових правовідносин. Сукупний вплив зазначених чинників істотно ускладнює забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок та створює сприятливе середовище для виникнення й відтворення кримінально протиправних проявів. Більше того, проблема детермінації кримінальних правопорушень набуває особливої актуальності з

огляду на кооперативну природу цих фінансових установ, підвищений рівень довіри між їх членами, обмеженість внутрішніх ресурсів контролю, а також істотні зміни умов функціонування небанківського фінансового сектору в період воєнного стану. Поєднання економічної нестабільності, трансформації регуляторного середовища, цифровізації фінансових послуг і зростання соціальної вразливості населення формує складний комплекс факторів, що впливають як на криміногенну ситуацію загалом, так і на специфіку протиправних посягань у діяльності кредитних спілок зокрема [119].

Варто відзначити, що однією з ключових проблем функціонування кредитних спілок залишається обмежений рівень їх фінансової стійкості та капіталізації, що зумовлено як специфікою кооперативної моделі діяльності, так і відсутністю уніфікованої методологічної бази управління капіталом, ліквідністю та кредитними ризиками. Така негативна тенденція істотно ускладнює раннє виявлення кризових явищ, прийняття ефективних управлінських рішень щодо формування фінансових ресурсів і мінімізації ризиків, а також підвищує ймовірність зловживань у процесі залучення та використання коштів членів кредитних спілок. Додатковим чинником криміногенного впливу виступає посилення конкуренції на фінансових ринках, зумовлене процесами глобалізації та цифровізації, що створює додатковий тиск на небанківські фінансові установи й стимулює пошук ризикованих або протиправних способів утримання фінансової спроможності.

Характерною кримінально-правовою ознакою більшості посягань у зазначеній сфері є корислива мотивація, що проявляється в усвідомленому прагненні до незаконного отримання майнової вигоди шляхом зловживання довірою членів кредитних спілок, маніпулювання фінансовими ресурсами або використання прогалін у правовому регулюванні. У цьому сенсі кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок логічно вписуються в загальну структуру корисливої економічної злочинності про яку наголошував О. Г. Кальман [60, с. 41–42] та яка сьогодні спрямована на фінансову безпеку та майнові інтереси учасників фінансових правовідносин.

Фінансові правовідносини у сфері діяльності кредитних спілок виникають між різними суб'єктами: між членами кредитної спілки; між кредитною спілкою та її органами управління; між кредитною спілкою й іншими суб'єктами господарювання; між державою та кредитною спілкою у процесі здійснення нагляду, оподаткування та фінансового моніторингу; між кредитними спілками та фізичними особами під час надання фінансових послуг. Така багаторівнева система фінансових відносин зумовлює складність механізмів їх правового регулювання та водночас формує множинність криміногенних точок, у межах яких можуть виникати та реалізовуватися протиправні посягання.

З'ясування детермінант, що формують кримінальні загрози фінансовій безпеці у сфері діяльності кредитних спілок, має не лише прикладне, а й принципове методологічне значення для визначення напрямів кримінологічної політики країни.

Як обґрунтовано зазначає Б. М. Головкін, у кримінологічній теорії дослідження детермінант злочинності традиційно посідає центральне місце у пізнанні кримінальних явищ [35], оскільки саме детермінанти відображають сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що перебувають у тісному взаємозв'язку та обумовлюють виникнення, розвиток і відтворення кримінально протиправної поведінки [34, с. 229]. Такий підхід є особливо значущим для аналізу злочинності у фінансовій сфері, зокрема у діяльності кредитних спілок, де кримінальні правопорушення часто маскуються під легальні фінансово-господарські операції та зумовлюються комплексом економічних, організаційних і поведінкових факторів.

У свою чергу, О. М. Джужа наголошує, що у науковій літературі термін «детермінанти злочинності» здебільшого використовується для позначення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, при цьому під причинами пропонується розуміти процеси й явища, які безпосередньо породжують злочинність як свій закономірний наслідок [84, с. 79]. Така інтерпретація має принципове значення для кримінологічного аналізу

протиправних посягань у сфері діяльності кредитних спілок, оскільки дозволяє відокремити первинні джерела криміногенного впливу від супутніх умов, що лише полегшують реалізацію злочинного наміру.

Розвиваючи зазначений підхід, Н. М. Ярмиш обґрунтовує, що причинність як наукова категорія призначена для відображення винятково причинно-наслідкових зв'язків, а отже має вужче змістовне наповнення, ніж категорія детермінації загалом [208, с. 35]. У цьому контексті фактор доцільно розглядати як окрему причину або групу причин, що стимулюють певний соціальний процес і впливають на його інтенсивність, спрямованість або конкретні прояви. Водночас з позицій результату й наслідків причина може виступати як елемент ширшої системи детермінації, тобто як детермінанта. Таким чином, причини й умови утворюють структурні складові процесу детермінації, який, крім них, обов'язково включає й злочинний наслідок [80, с. 95].

У кримінологічній літературі обґрунтовано відзначається, що причини злочинності мають комплексний соціально-психологічний характер, впливають на формування протиправної поведінки та носять системний характер, оскільки виникають унаслідок взаємодії різних підсистем і елементів соціального життя, що перебувають у певній ієрархічній залежності [97, с. 105–106]. У цьому сенсі причини вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок охоплюють, з одного боку, антисоціальну спрямованість особистості окремих суб'єктів фінансових відносин, а з іншого – конкретні обставини фінансово-економічної, організаційної чи правової ситуації, що склалися на момент вчинення протиправного діяння.

Причини кримінальних правопорушень перебувають у нерозривному зв'язку з умовами, які їм сприяють. Водночас, на відміну від причин, умови самі по собі не породжують кримінальне правопорушення, а лише супроводжують дію причин у просторі й часі, впливаючи на їх реалізацію та створюючи сприятливе середовище для настання злочинного результату. У цьому зв'язку важливо розмежовувати умови, що безпосередньо сприяють

злочинності, та умови, які впливають на зміну її кількісних показників, зокрема внаслідок криміналізації або декриміналізації окремих діянь, змін у правозастосовній практиці чи трансформації системи фінансового нагляду [50].

До основних елементів, що впливають на злочинність у фінансовій сфері, зокрема у діяльності кредитних спілок, належать економічна, політична, правова та побутова психологія, які формуються на різних рівнях суспільної свідомості та безпосередньо впливають на поведінкові установки учасників фінансових правовідносин. Важливо враховувати, що причинно-наслідкові зв'язки між соціальними явищами мають генетичний характер, тобто одне явище закономірно породжує інше. Тому у процесі кримінологічного аналізу необхідно чітко встановлювати, яке явище виступає причиною, а яке – наслідком [146, с. 67].

У системі суспільних відносин водночас існують криміногенні та антикриміногенні явища, які перебувають у діалектичній взаємодії. Вони по-різному впливають на суспільну свідомість та оцінюються індивідами залежно від їхніх ціннісних орієнтацій, світогляду та соціального досвіду. Криміногенні процеси можуть сприяти формуванню антисуспільної поведінки у певній частини осіб, особливо тих, які вже мають схильність до протиправних дій, тоді як антикриміногенні механізми виконують стримувальну функцію, знижуючи ризики злочинності та сприяючи утвердженню позитивних соціальних цінностей [17].

Отже, варто підтримати С. І. Нежурбиду в тому, що кримінологічна детермінація виступає одним із ключових інструментів запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки передбачає системний аналіз причин і умов, що сприяють їх учиненню, з метою своєчасного виявлення та усунення криміногенних чинників. Такий підхід не лише сприяє встановленню об'єктивної істини у кримінальних провадженнях, але й має вагомий соціально-профілактичний ефект, запобігаючи повторенню аналогічних протиправних діянь у майбутньому. У цьому контексті кримінологічний аналіз детермінант злочинності у сфері діяльності кредитних спілок є необхідною передумовою

підвищення ефективності державної політики, якості правозастосовної практики та рівня довіри суспільства до правової системи.

Як слушно зазначає В. І. Тимошенко, злочинність зумовлюється різномірною сукупністю причин, які доцільно класифікувати залежно від їх сутності, природи та механізму впливу на протиправну поведінку. У межах такого підходу виокремлюються соціальні, економічні, психологічні, ідеологічні, політичні, культурно-виховні та організаційно-управлінські фактори, що відображають різні аспекти суспільних відносин і впливають на формування криміногенного середовища. Зазначені фактори не існують ізольовано, а перебувають у складній взаємодії, утворюючи багаторівневу систему детермінації злочинності.

За природою виникнення причини злочинності поділяються на індивідуальні (антропологічні), які пов'язані з особистісними характеристиками правопорушника, його ціннісними орієнтаціями, установками та поведінковими стереотипами; фізичні, що охоплюють вплив природно-кліматичних і середовищних умов; а також соціально-економічні, які відображають вплив рівня матеріального забезпечення, соціальної нерівності, державної політики, доступу до ресурсів та можливостей реалізації законних прав і інтересів. Така класифікація дозволяє розкрити багатofакторний характер злочинності як соціального явища.

З урахуванням зв'язку з волею та свідомістю суб'єкта причини злочинності доцільно поділяти на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні причини існують незалежно від індивідуальної волі окремих осіб і охоплюють загальний стан економіки, соціально-історичні умови, рівень розвитку інститутів держави та суспільства. Суб'єктивні ж причини зумовлюються діяльністю людей, їхніми помилками, прорахунками, морально-психологічними деформаціями та особливостями правосвідомості. Саме взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників формує криміногенний потенціал суспільства та окремої особистості, що, у підсумку, зумовлює виникнення злочинної поведінки [170, с. 273].

У дещо іншій площині проблему причинності злочинності розглядає С. І. Нежурбіда, який відносить до причинного комплексу соціально-економічні, політичні та соціально-психологічні фактори. Учений підкреслює, що частина з них має об'єктивний характер і не залежить від волі та свідомості людей (зокрема вплив природного середовища чи макросоціальних процесів), тоді як інші є суб'єктивними та перебувають у прямій залежності від індивідуальної поведінки, ціннісних орієнтацій і рішень конкретної особи [113].

У кримінологічній теорії також поширеним є поділ причин кримінальних правопорушень на зовнішні та внутрішні. Зовнішні причини охоплюють сукупність соціальних, економічних і культурних обставин, що впливають на формування антигромадських поглядів, установок і звичок особи, зокрема несприятливе соціальне середовище, економічну нестабільність, дефіцит належного виховання або доступу до якісної освіти. Внутрішні причини пов'язані з індивідуально-психологічними характеристиками особистості, такими як емоційна нестійкість, знижений рівень моральних обмежень, деформація ціннісних орієнтацій або схильність до девіантної поведінки [169].

Зазначені чинники, як правило, впливають на процес формування особистості правопорушника задовго до вчинення конкретного кримінального правопорушення і не завжди мають прямий зв'язок із характером майбутнього кримінального правопорушення. Водночас саме їх сукупна дія створює передумови для виникнення злочинного наміру та його подальшої реалізації. Отже, ефективна профілактика злочинності потребує комплексного врахування як зовнішніх соціальних умов, так і внутрішніх особистісних особливостей, що детермінують кримінально протиправну поведінку та визначають її інтенсивність і форми прояву.

Варто наголосити, що ефективність державного регулювання у сфері діяльності кредитних спілок значною мірою залежить від формування збалансованої системи фінансової кооперації, побудованої на поєднанні принципів самоврядування, фінансової стійкості, пруденційного нагляду та захисту прав і законних інтересів членів кредитних спілок, що прямо

передбачено законодавством України та нормативно-правовими актами НБУ. Водночас у діяльності кредитних спілок протягом останніх років фіксується сукупність системних проблем (понад 60%) [151], які формують криміногенні передумови та виступають детермінантами вчинення кримінальних правопорушень.

Проведений аналіз процесів, що відбуваються на ринку кредитної кооперації України, дозволяє виокремити низку негативних тенденцій, які безпосередньо впливають на криміногенну ситуацію у сфері діяльності кредитних спілок, зокрема:

- активне зростання обсягів споживчого та мікрокредитування за спрощеними процедурами оцінки платоспроможності позичальників (близько 48%);
- зниження вимог до забезпечення зобов'язань і кредитної дисципліни з метою розширення членської бази (41%);
- дисбаланс кредитного портфеля, зокрема концентрація високоризикових кредитів із підвищеною ймовірністю дефолту (36%);
- зниження фактичної фінансової стійкості окремих кредитних спілок попри формальне зростання обсягів залучених коштів (33%);
- обмеження фінансового потенціалу розвитку, що негативно позначається на системах внутрішнього контролю, фінансового моніторингу та управління ризиками (29%).

Зниження загального рівня економічної стабільності, високі темпи інфляції та тривалий строк повернення вкладених коштів, які в умовах воєнного стану суттєво знецінюються, зумовлюють пошук альтернативних і формально привабливих каналів розміщення капіталу (понад 45%), серед яких кредитні спілки нерідко сприймаються як доступний фінансовий інструмент. Це стимулює як перетік капіталу з низькорентабельних секторів економіки (близько 27%), так і використання кредитних спілок для реалізації ризикових або протиправних фінансових схем, особливо за умов недостатнього нагляду (31%).

За умови належної диверсифікації кредитного портфеля, ефективного внутрішнього контролю та дотримання нормативів платоспроможності кредитні спілки могли б бути відносно стійкими до кризових явищ. Однак на практиці відсутність ефективних механізмів гарантування виконання зобов'язань перед членами кредитних спілок (понад 52%), а також фрагментарність підходів до управління ризиками (38%) істотно підвищують криміногенні ризики у цій сфері.

Попри зовнішньо задекларовані позитивні показники, ринок кредитних спілок стикається з низкою глибинних проблем, що мають безпосереднє кримінологічне значення. По-перше, серйозним викликом залишається забезпечення реальної фінансової стійкості кредитних спілок (44%), оскільки наявні методики оцінювання фінансового стану не завжди дозволяють своєчасно виявляти ознаки кризових або протиправних процесів. По-друге, попри закріплення функцій нагляду за Національним банком України, ризик-орієнтований нагляд фактично реалізується лише частково (близько 34%), що не повною мірою враховує специфіку кооперативної моделі.

По-третє, відсутність повноцінної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок (понад 58%) знижує рівень довіри та створює передумови для зловживань із залученими коштами. По-четверте, недостатня обов'язковість і деталізація правил формування резервів та управління активами (39%) ускладнює контроль за фінансовими потоками. По-п'яте, податкове навантаження та відсутність стимулів до капіталізації (35%) призводять до формального виконання нормативів, завищення операційних витрат і ігнорування довгострокової фінансової стабільності.

У сукупності зазначені чинники формують детермінаційний комплекс кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок на макрорівні, у якому економічні, організаційно-правові та управлінські детермінанти взаємодіють і взаємопідсилюються, що обґрунтовує необхідність посилення кримінологічного аналізу та впровадження системних заходів запобігання кримінально протиправним посяганням у небанківському

фінансовому секторі.

Більше того, умови воєнного стану суттєво загострили системні проблеми, що існували у сфері діяльності кредитних спілок ще на етапі становлення небанківського фінансового сектору, та істотно вплинув на їх фінансову стійкість і здатність виконувати зобов'язання перед членами. Значна кількість кредитних спілок опинилася у збитковому або кризовому фінансовому стані, що актуалізувало необхідність удосконалення підходів до регулювання їх діяльності, у тому числі щодо прозорості фінансових операцій, капіталізації, управління ризиками та дотримання вимог фінансового моніторингу в умовах воєнного стану. Одночасно адаптація діяльності кредитних спілок до кризових умов супроводжується впровадженням нових управлінських і організаційних рішень, що, з одного боку, спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування, а з іншого – створюють додаткові криміногенні ризики, пов'язані з використанням сучасних цифрових технологій і спрощених фінансових процедур.

Таким чином, у межах інтегрованого детермінаційного комплексу кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок доцільно виокремити низку ключових факторів (цільовий рівень).

(1) *Воєнно-політичні*. Упродовж 2022–2025 рр. домінуючим чинником впливу на безпекову, фінансово-економічну та криміногенну ситуацію в Україні залишалася масштабна збройна агресія РФ і запровадження у зв'язку з цим правового режиму воєнного стану. Такий фактор справив комплексний негативний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема й на небанківський фінансовий сектор і діяльність кредитних спілок. До його наслідків належать: погіршення загальної фінансово-економічної ситуації; значні людські втрати серед військовослужбовців і цивільного населення; руйнування та пошкодження промислових, аграрних, інфраструктурних і соціальних об'єктів; скорочення обсягів виробництва порівняно з довоєнним періодом; нестабільна динаміка ВВП; зменшення та неритмічність надходження міжнародної фінансової допомоги; зростання прихованого

безробіття; хронічний бюджетний дефіцит; зниження обсягів зовнішньої торгівлі; падіння рівня матеріального забезпечення населення; масова внутрішня й зовнішня міграція. Сукупність зазначених обставин формує загальний криміногенний фон, який безпосередньо впливає на функціонування кредитних спілок [90, с. 97].

Варто відзначити, що такий фактор починаючи з 2014 р. послідовно загострював наявні дисбаланси у небанківському фінансовому секторі, а в умовах повномасштабної війни такі процеси набули критичного характеру, зокрема: зросла частка проблемних кредитів, знизилася платоспроможність членів кредитних спілок, ускладнилося формування резервів і виконання нормативів фінансової стійкості, що створило сприятливе середовище для зловживань, маніпулювання фінансовими ресурсами та вчинення кримінальних правопорушень із значними матеріальними наслідками. При цьому соціальна функція кредитних спілок як інститутів фінансової взаємодопомоги в умовах війни посилює рівень довіри з боку населення, що одночасно підвищує їх уразливість до корисливо мотивованих посягань [98, с. 182].

Відтак, сьогодні кредитні спілки України функціонують в умовах різкого скорочення попиту на фінансові послуги, що зумовлено зниженням платоспроможності населення, пріоритетизацією базових потреб і обмеженими можливостями для заощаджень. Водночас значна частина фінансових ризиків, пов'язаних із воєнними діями, не має належного правового або фінансового покриття, що ускладнює врегулювання заборгованості та створює передумови для конфліктів між кредитними спілками і їх членами, а також для протиправного використання фінансових механізмів.

Окремої уваги заслуговує вплив регуляторних рішень НБУ, спрямованих на посилення вимог до прозорості структури власності, фінансового стану, ліцензування та корпоративного управління кредитних спілок. Хоча ці заходи об'єктивно спрямовані на стабілізацію небанківського фінансового сектору, на практиці вони створюють додаткове фінансове та організаційне навантаження, особливо для малих і середніх кредитних спілок. Зростання витрат на персонал,

комплаєнс і внутрішній контроль у поєднанні з низькою рентабельністю діяльності знижує економічну мотивацію власників і управлінців до розвитку таких установ, а в окремих випадках – стимулює пошук неформальних або протиправних шляхів підтримання фінансової спроможності.

Водночас слід відзначити, що окремі кредитні спілки в умовах воєнного стану демонструють високий рівень соціальної відповідальності, здійснюючи реструктуризацію заборгованості, надаючи фінансову підтримку військовослужбовцям і постраждалим від війни особам, навіть за відсутності прямого нормативного обов'язку. Такі практики свідчать про наявність антикриміногенних факторів, однак їх вплив є обмеженим і не здатний повною мірою нейтралізувати загальний криміногенний потенціал, сформований воєнно-політичними детермінантами.

(2) *Фінансово-економічні.* Такі фактори посідають чільне місце у структурі детермінаційного комплексу кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, оскільки безпосередньо впливають на формування економічних мотивацій протиправної поведінки, рівень фінансових ризиків і стійкість небанківських фінансових установ. В умовах воєнного стану фінансово-економічні детермінанти зазнали істотної трансформації, що зумовило якісне ускладнення криміногенних процесів у сфері кредитної кооперації.

Насамперед до таких детермінантів належить загальне погіршення макроекономічної ситуації, яке проявляється у зниженні платоспроможності населення, зростанні інфляційних процесів, девальвації національної валюти та скороченні реальних доходів домогосподарств [70]. Для кредитних спілок це означає зростання частки проблемної заборгованості, зниження якості кредитного портфеля та ускладнення формування резервів, що об'єктивно підвищує ризик зловживань у сфері кредитування, реструктуризації боргів і маніпулювання фінансовою звітністю.

Вагомим фінансово-економічним чинником є також структурна вразливість кооперативної моделі діяльності кредитних спілок, яка передбачає

залучення фінансових ресурсів переважно від власних членів і обмежені можливості диверсифікації джерел капіталу. В умовах економічної нестабільності це призводить до дефіциту ліквідності, залежності від короткострокових внесків та зростання спокуси використання коштів членів кредитних спілок у ризикових або формально незаконних фінансових операціях з метою підтримання платоспроможності.

Суттєвим криміногенним фактором виступає дисбаланс між темпами зростання кредитних операцій та реальними можливостями управління кредитними ризиками. Розширення практики споживчого та мікрокредитування, зокрема за спрощеними процедурами оцінки кредитоспроможності, у поєднанні з недостатнім рівнем фінансової аналітики й внутрішнього контролю створює сприятливі умови для зловживань як з боку посадових осіб кредитних спілок, так і з боку позичальників, включно з використанням фіктивних документів, підставних осіб та схем умисного неповернення кредитів.

Окреме місце у структурі фінансово-економічних детермінант посідає високий рівень тінізації економіки, що в умовах війни набув додаткового імпульсу. Кредитні спілки можуть використовуватися як елемент механізму легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, зокрема через формально законні операції із залучення внесків, видачі та погашення кредитів, переоформлення заборгованості або списання проблемних активів. Відсутність достатньо жорстких фінансових фільтрів і ризик-орієнтованих процедур фінансового моніторингу підвищує ймовірність реалізації таких схем [111].

Не менш значущою, на думку Ю. А. Мороз, є нерівномірність податкового та регуляторного навантаження, яка в умовах економічної кризи знижує мотивацію до легальної фінансової діяльності та стимулює пошук альтернативних, у тому числі протиправних, способів оптимізації витрат. Формальне виконання нормативів, маніпулювання фінансовими показниками, приховування реального фінансового стану кредитної спілки стають інструментами адаптації до жорстких економічних умов, але водночас

формують криміногенні ризики [109, с. 403].

У сукупності зазначені фінансово-економічні детермінанти формують стійке підґрунтя для корисливих кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, зумовлюючи трансформацію традиційних схем злочинної діяльності та появу нових форм протиправного використання фінансових ресурсів у кризових соціально-економічних умовах.

(3) *Організаційно-правові*. Криміногенні процеси у фінансовій сфері набули одних із найбільш суспільно небезпечних форм з огляду на системоутворювальну роль фінансів у механізмі господарювання та відтворення економічних відносин. Концентрація значних грошових ресурсів, висока оборотність фінансових потоків і складність фінансових інструментів роблять такий сегмент особливо привабливим для протиправної діяльності. Контроль або вплив на фінансовий ринок створює для організованої злочинності можливість експансії в інші ланки економічної системи, зокрема через легалізацію доходів, конвертаційні механізми, корупційне «прикриття» та інституційну інтеграцію у легальний бізнес [193, с. 192].

Варто наголосити, що у перехідний період незалежності організована злочинність зазнала істотних трансформацій, зумовлених переходом до ринкової економіки, переділом власності та впливом глобальних економічних процесів. Це сприяло підвищенню професіоналізму злочинних угруповань, чіткішому поділу їх на кримінально-насильницькі та економічно спрямовані сегменти, модернізації ресурсного забезпечення та методів маскування. Суттєвий тиск на правопорядок створила інтеграція організованих груп у легальний бізнес, що змістило їхню діяльність у напрям фінансової вигоди та контролю над економічними потоками [182; 105]. У такій логіці небанківський фінансовий сектор, включно з кредитними спілками, може виступати як інструмент: (а) акумулювання ресурсів; (б) перерозподілу коштів через формально легальні транзакції; (в) прикриття незаконних операцій; (г) формування залежностей через кредитні механізми.

Організаційні чинники становлять окрему, але надзвичайно вагому

категорію детермінаційного комплексу, що впливає на формування ризику у сфері діяльності кредитних спілок [95; 67]. Незважаючи на те, що Закон України «Про кредитні спілки» (2023 р.) та відповідні нормативно-правові акти НБУ створюють правове підґрунтя для діяльності кредитних спілок як небанківських фінансових установ, деякі прогалини в регуляторній архітектурі та організації взаємодії суб'єктів ринку сприяють посиленню криміногенних загроз.

По-перше, відсутність нормативно врегульованих механізмів ефективної взаємодії кредитних спілок із НБУ, органами правопорядку та професійними об'єднаннями суттєво ускладнює реалізацію пруденційного нагляду й інформаційного обміну. Законодавство передбачає загальні вимоги до співпраці з регулятором і правоохоронними органами, проте не деталізує процедури оперативного обміну інформацією, порядок реагування на ознаки злочинної поведінки або алгоритми координації дій у кризових ситуаціях. Така нормативна неопрацьованість створює прогалини, які можуть бути використані для приховування ризикових операцій, порушень внутрішніх процедур чи маніпуляцій із фінансовими даними, що, у свою чергу, підвищує ймовірність вчинення кримінальних протиправних діянь.

По-друге, дефіцит спеціалізованої системи підготовки кадрів у сфері управління кредитними ризиками та комплаєнсу послаблює потенціал самих кредитних спілок щодо своєчасного виявлення та реагування на внутрішні ризики, у тому числі кримінальні. У межах чинного регулювання не закріплено обов'язкових критеріїв професійної підготовки та сертифікації для посадових осіб, які відповідають за управління кредитними ризиками, внутрішній контроль, протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або забезпечення комплаєнсу. Як наслідок, у внутрішніх структурах кредитних спілок достатня кількість фахівців зі спеціалізованою підготовкою, здатних виявляти ознаки кримінально значущої поведінки, відсутня (що експертно оцінюється приблизно у 42–48% випадків при аналізі кадрового забезпечення) [89, с. 1067]. Це знижує здатність установ протистояти як фінансовим, так і

кримінальним ризикам.

По-третє, відсутність централізованої інформаційної бази, що об'єднує дані про осіб і факти правопорушень на ринку фінансових послуг, створює значні обмеження для здійснення міжструктурного аналізу ризиків як на рівні державних інституцій, так і на рівні кредитних спілок. Існуючі інформаційні ресурси розпорочені між окремими реєстрами, що ускладнює інтеграцію відомостей про порушення законодавства, операційні аномалії чи судові рішення, що пов'язані з протиправною діяльністю у сфері фінансових послуг. Така фрагментарність даних ускладнює виявлення патернів повторюваних схем зловживань, своєчасну аналітичну оцінку ризиків та впровадження превентивних заходів.

По-четверте, недостатня конкретизація правових вимог щодо внутрішніх процедур управління ризиками, контролю за виконанням нормативних вимог та механізмів реагування на ознаки фінансових порушень у діяльності кредитних спілок створює нормативно-правові прогалини. Відповідні положення законодавства і регуляторні акти НБУ містять загальні принципи, але не передбачають детальних стандартів внутрішнього аудиту, моніторингу операційної діяльності чи спеціальних вимог до процедур реагування на ризикові дії, що могли б мінімізувати потенціал реалізації криміногенних схем.

Усі зазначені організаційні прогалини у комплексі підсилюють супутні криміногенні чинники, оскільки зменшують здатність кредитних спілок та їхніх контролюючих інституцій до ефективного попередження та виявлення протиправних дій, що обумовлює необхідність подальшого унормування правового поля, удосконалення процедур взаємодії з регулятором і правоохоронними органами, впровадження стандартів підготовки фахівців, а також формування централізованої аналітичної платформи для обміну даними про кримінальні ризики на небанківському фінансовому ринку.

Корупційна складова у фінансовому секторі має виражені специфічні риси та здатна відтворювати кризовий стан суспільства, підриваючи політичні, економічні, правові та моральні реформи. У контексті діяльності кредитних

спілок корупційні механізми проявляються не лише у «класичних» формах взаємодії бізнесу з контрольно-наглядовим державним сектором, але й у внутрішньоінституційних практиках, де поєднуються управлінські повноваження, доступ до фінансових ресурсів і слабкість внутрішнього контролю. Тому, до найбільш типових організаційно-корупційних практик у сфері кредитної кооперації варто віднести:

1. «кришування» діяльності – надання псевдопослуг «захисту» від нагляду, конкуренції, перевірок;
2. створення підконтрольних кредитних спілок/структур через афілійованих осіб з подальшим отриманням преференцій;
3. одержання контролю над управлінням або «частки впливу» в обмін на адміністративне сприяння, уникнення відповідальності чи тиск на конкурентів;
4. зловживання коштами членів через завищення витрат, «відкати», навмисне погіршення якості портфеля, маніпуляції з резервами;
5. «кредитне рейдерство» – встановлення контролю над установою через управлінські рішення, зміну керівництва або перерозподіл активів;
6. використання кооперативної моделі як прикриття для перерозподілу ресурсів, легалізації доходів або конвертаційних операцій;
7. створення псевдокоординаційних структур (формальних комітетів, рад), які забезпечують узгодженість дій «фіктивних» або афілійованих суб'єктів.

Процеси тінізації охопили не лише нелегальні сегменти, а й значну частину легальної господарської діяльності через приховування прибутків, «подвійний» облік і змішування тіньових та легальних капіталів. Кримінальні зв'язки між фінансово-промисловими групами, службовими особами та тіньовим бізнесом здатні набувати ознак паралельного механізму управління. Для небанківського фінансового сектору це означає зростання ризиків: використання фінансових установ як транзитних майданчиків, легалізаційних інструментів або механізмів прихованого кредитування.

З огляду на сучасні виклики ринку фінансових послуг, а також специфіку

тіньової економіки й корупції в Україні, вчені наголошують на тому, що держава має зосереджувати зусилля на пріоритетних напрямках:

1. адаптація законодавства до європейських стандартів, включно з гармонізацією процедур регулювання та нагляду, ліцензування, прозорості структури управління, захисту прав споживачів фінансових послуг;

2. посилення фінансового моніторингу та ризик-орієнтованого нагляду, що передбачає системний аналіз діяльності учасників ринку (капітал, зобов'язання, резерви, ліквідність, дохідність, якість активів), у тому числі в кредитних спілках;

3. протидія корупції та тіньовій економіці, детінізація фінансових потоків, повернення незаконно виведених активів у легальний обіг, захист прав власності як складова економічної безпеки [175, с. 102].

Окремо слід наголосити на чинниках, що впливають на рівень латентності злочинності у сфері діяльності небанківських фінансових установ. Серед них: (а) відсутність чіткої спеціалізації правоохоронних і контролюючих органів щодо фінансових правопорушень та дублювання функцій; (б) колізії щодо доступу до інформації, яка містить комерційну таємницю, та відмови в наданні даних для перевірок; (в) складність залучення фахівців контролюючих органів як спеціалістів у кримінальному провадженні; (г) фрагментарність інформаційних ресурсів і відсутність єдиної аналітичної платформи ризиків.

У сучасних умовах істотно зростає значення технологічних детермінант, насамперед кіберризиків, які впливають на небанківський фінансовий сектор, включно з кредитними спілками. Кіберризиковість і дефіцит кіберзахисту є системними викликами: кіберризики оцінюються як ключова проблема для 62% установ, порушення безпеки та несанкціонований доступ – для 57%, а найбільш типовими механізмами залишаються маніпуляції із цифровими активами/даними, конвертаційні та легалізаційні компоненти (у межах криміногенних фінансових схем). Додаткові загрози пов'язані з ризиками застосування штучного інтелекту: ШІ як уразливість у ланцюгах постачання програмного забезпечення, як інструмент кібератак, а також як чинник ризику

для конфіденційності даних і стійкості систем безпеки. Відставання у впровадженні сучасних технологій управління ризиками (включно з GenAI) зменшує здатність установ до превенції та раннього виявлення загроз [115].

Таким чином, кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок детермінуються комплексом організаційно-правових чинників, які у свою чергу включають як організаційні, так і корупційні, технологічні тощо. У цьому комплексі корислива мотивація поєднується з інституційними прогалинами, тінізацією, ускладненням фінансових механізмів та цифровізацією, що створює умови для появи нових способів вчинення і приховування протиправних діянь. Відтак, запобігання кримінальним правопорушенням потребує систематизованого кримінологічного впливу спрямованого на зміцнення нагляду, внутрішнього контролю, фінансового моніторингу, професійної підготовки кадрів і технологічної стійкості небанківського фінансового сектору.

(4) *Морально-психологічний* блок детермінант у сфері діяльності кредитних спілок охоплює сукупність чинників, що формують ціннісно-нормативні орієнтації, мотивацію та поведінкові установки учасників фінансових відносин і, як наслідок, впливають на ймовірність виникнення корисливо мотивованих посягань, рівень латентності та здатність інституції до самозахисту. Специфіка кредитних спілок як фінансових установ, створених на засадах кооперації та довірчих відносин між членами, об'єктивно підвищує роль морально-психологічних чинників у механізмі детермінації злочинної поведінки: саме тут асиметрія інформації, соціальна близькість і довіра часто замінюють раціональні процедури перевірки, контролю та критичного оцінювання ризиків.

Передусім морально-психологічні детермінанти пов'язані з низьким рівнем правової культури та правової свідомості суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг. Недостатня обізнаність членів кредитних спілок щодо сутності кредитно-кооперативних відносин, прав і обов'язків сторін, змісту внутрішніх документів та реальних ризиків фінансових операцій створює умови, за яких окремі посадові особи або афілійовані з ними суб'єкти можуть

маніпулювати довірою членів спілки, використовуючи їхню необізнаність під час залучення коштів, нав'язування фінансових продуктів або ухвалення управлінських рішень, що формально виглядають легітимними. Низька правова культура проявляється також у пасивності членів щодо участі в управлінні, слабкому контролю за рішеннями органів кредитної спілки, формальному ставленні до розкриття інформації та нехтуванні механізмами внутрішньої підзвітності.

Окрему групу становлять чинники, пов'язані з діяльністю посадових осіб кредитних спілок та спеціалістів, які забезпечують контрольні й комплаєнс-функції (аудиторів, комплаєнс-менеджерів, ризик-менеджерів та інших). У кризових умовах воєнного стану загострюються кадрові проблеми: ускладнюються найм і утримання кваліфікованого персоналу, зростає психоемоційне навантаження, підвищується ризик професійного вигорання та толерантності до порушень, що в сукупності знижує якість внутрішнього контролю. Внаслідок цього збільшується ймовірність: (а) помилкових управлінських рішень; (б) формального виконання комплаєнс-процедур; (в) замовчування або нормалізації девіантних практик; (г) конфлікту інтересів; (г) створення «культурної» терпимості до порушень як до «вимушеного» інструмента виживання установи. У межах кооперативної моделі такі явища можуть перетворюватися на самопідсилювальний механізм, коли слабкий контроль і дефіцит професійної етики посилюють ризики зловживань, а зловживання, своєю чергою, поглиблюють недовіру та демотивацію персоналу.

На особистісному рівні детермінації кримінально протиправної поведінки значущим є комплекс психологічних умов, які в кримінологічній літературі часто описуються через логіку «трикутника шахрайства»: 1) тиск зовнішніх обставин, що підвищує мотивацію до незаконної вигоди (економічні втрати, боргове навантаження, сімейні та воєнні стресори); 2) наявність можливості вчинити діяння та певний час приховувати його (організаційні прогалини, низька якість контролю, доступ до фінансових ресурсів і документів, слабка підзвітність); 3) здатність раціоналізувати та виправдати протиправну поведінку (нормалізація

порушень, перекладання відповідальності на «обставини війни», «несправедливі правила», «необхідність підтримати установу») [66]. Для кредитних спілок така модель особливо релевантна, оскільки можливості приховування зловживань можуть виникати не лише через технічні прогалини, а й через соціально-психологічні механізми довіри та колективного замовчування.

За таких умов безпека вкладів (депозитів) членів кредитних спілок залежить від комплексного врахування взаємозв'язку між членом кредитної спілки, системою кредитування й надання фінансових та інших послуг, а також рівнем кредитного ризику і якості внутрішнього контролю, що прямо кореспондується з Законом України «Про кредитні спілки» щодо відповідальності такої небанківської фінансової установи та її органів управління за належну організацію діяльності і збереження залучених коштів, а також із загальним імперативом забезпечення прав і законних інтересів членів кредитної спілки. Отже, морально-психологічні детермінанти у сфері діяльності кредитних спілок не є периферійними: вони формують ґрунт для виникнення корисливої мотивації, прийнятності порушень та латентності, а відтак мають враховуватися як самостійний об'єкт кримінологічного аналізу і як адресат кримінологічним заходам запобігання (підвищення фінансової та правової грамотності, етичні стандарти, комплаєнс-культура, психологічна безпека персоналу, інституційна підзвітність).

Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать, що детермінанти кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок мають системний, багаторівневий та відтворювальний характер, формуючись під сукупним впливом воєнно-політичних, фінансово-економічних, організаційно-правових і морально-психологічних чинників. Їх взаємодія зумовлює підвищену вразливість кредитних спілок як кооперативних фінансових установ, посилює латентність протиправних посягань, ускладнює своєчасне виявлення зловживань та негативно впливає на рівень довіри членів до системи небанківського фінансового посередництва.

У сукупності зазначені детермінанти обґрунтовують необхідність

переорієнтації державної політики з переважно реактивного реагування на превентивний кримінологічний вплив, що має бути спрямований на підвищення фінансової стійкості кредитних спілок, удосконалення механізмів державного регулювання і нагляду, посилення внутрішнього контролю, комплаєнсу та ризик-менеджменту, а також забезпечення реального захисту прав і законних інтересів їх членів. Особливої актуальності такі заходи набувають в умовах воєнного стану та подальшої трансформації небанківського фінансового сектору, коли зростають фінансові ризики, змінюються кримінальні протиправні практики та підвищується соціальна значущість стабільного функціонування кредитних спілок як елемента фінансової безпеки держави.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок

Суспільна небезпека будь-якого кримінального правопорушення значною мірою визначається характеристиками і властивостями особи злочинця. У зв'язку з цим, у кримінологічній літературі цій проблемі приділяють значну увагу.

Поведінка особи виступає одним із ключових індикаторів її соціалізації, тобто здатності функціонувати відповідно до системи соціальних норм і цінностей суспільства, в межах якого вона здійснює життєдіяльність. Така здатність охоплює дотримання усталених традицій і звичаїв, моральних та релігійних настанов, а передусім – вимог правових норм як формалізованого регулятора суспільних відносин. Особа у науковому дискурсі розглядається як носій сукупності соціальних, морально-психологічних та індивідуально-типологічних властивостей, що формуються під впливом її якостей, здібностей, життєвого досвіду та виконуваних соціальних ролей. З огляду на міждисциплінарний характер проблематики, феномен особи є предметом дослідження різних галузей знань, зокрема права, філософії, соціології, психології та інших наук. Водночас у кримінології об'єктом наукового аналізу виступає специфічний різновид суб'єкта – особа злочинця, якій притаманні особливі соціальні та індивідуальні поведінкові характеристики [103, с. 194].

У цьому контексті А. П. Закалюк справедливо підкреслював, що визначальною властивістю особи злочинця, яка відображає її соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість та суспільна небезпечність [53, с. 240]. Зазначені ознаки мають соціально-типовий характер, формуються в процесі негативного впливу на соціальний розвиток особи, відзначаються суспільною неприйнятністю, крайньою формою якої є суспільна небезпечність, і зумовлюють виникнення криміногенної мотивації та реалізацію кримінальної

активності, що безпосередньо призводить до вчинення протиправних діянь [53, с. 241].

Як слушно зазначають вчені-процесуалісти, характеристика особи злочинця має важливе значення і для кримінального процесу, оскільки дає змогу глибше зрозуміти мотиви протиправної поведінки, рівень суспільної небезпечності та особливості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [176, с. 96; 114, с. 128]. Разом із тим обґрунтованою є позиція В. І. Тимошенко, яка звертає увагу на методологічну проблему визначення особистісних характеристик злочинця. На думку дослідниці, якщо наявність певних індивідуально-психологічних особливостей розглядається як одна з детермінант кримінального правопорушення, то логічним є питання щодо часу та способу їх виявлення: такі якості мають проявлятися ще до моменту вчинення кримінального правопорушення та бути предметом наукового інтересу кримінології, а не обґрунтовуватися виключно фактом уже вчиненого протиправного діяння [170, с. 139].

У цьому аспекті соціально-демографічні показники (стать, вік, рівень освіти, соціальний статус) формують базову основу для аналізу. Соціально-рольові характеристики, зокрема професійна діяльність та місце особи у системі суспільних відносин, дозволяють оцінити вплив соціального середовища на формування її поведінкових установок. Морально-психологічні ознаки відображають внутрішній світ особи, систему її цінностей, мотиваційну сферу та емоційно-вольові якості. Кримінально-правові характеристики, своєю чергою, свідчать про ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та наявність попереднього кримінального досвіду. Комплексне встановлення зазначених характеристик має значення не лише для індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, а й для розроблення ефективних заходів кримінологічного запобігання.

Суспільна безпека особи злочинця зумовлюється передусім її соціальною сутністю, яка виявляється як у характері вчиненого кримінального правопорушення, так і в мотиваційній сфері та загальній моделі поведінки

суб'єкта. При цьому істотне значення має співвідношення негативних і позитивних рис особистості, що визначають спрямованість її соціальної активності. Наприклад, у сфері господарських кримінальних правопорушень домінуючими виступають соціально-економічні мотиви, зокрема прагнення задовольнити так звані «відносні потреби», що формуються під впливом соціальної нерівності, або досягти певного матеріального чи соціального ідеалу, зумовленого суспільними стандартами споживання та статусу. Так, підроблення документів, як правило, обумовлюється прагненням отримати майнову чи іншу вигоду, що свідчить про переважання корисливої мотивації. Характерною рисою поведінки таких осіб є також намагання раціоналізувати власні протиправні дії та переконати співучасників у їх нібито правомірності або соціальній виправданості [180].

Формулювання універсального поняття «особа злочинця» залишається складним науковим завданням, що пояснюється унікальністю та неповторністю кожної людини. Індивідуальні риси особи, її поведінкові реакції та установки можуть істотно змінюватися залежно від конкретних життєвих обставин, емоційного стану або впливу психологічного тиску. У зв'язку з цим виокремлення чітких і водночас універсальних характеристик, які б однозначно відмежовували злочинця від законослужняного громадянина, є надзвичайно складним завданням [56, с. 85; 81, с. 43].

Крім того, поняття «особа злочинця» має комплексний характер, поєднуючи у собі соціологічне й філософське розуміння особи та юридичну категорію «злочинець». Тому його дослідження повинно здійснюватися з урахуванням загального вчення про особу, яке охоплює соціологічні, філософські, психологічні та правові ознаки. Ще ширшим за змістом є поняття «людина», що відображає нерозривну єдність біологічної та соціальної складових її сутності. Водночас у понятті «особа» фіксуються виключно соціальні характеристики людини як результату процесу соціалізації. Саме рівень свідомості, сформований під впливом соціального середовища та попереднього життєвого досвіду, визначає зміст внутрішнього духовного світу

особи та виступає активним чинником вибору нею певної моделі поведінки в конкретній ситуації [41, с. 18].

Як зазначає О. М. Джу́жа, під особою злочинця у сучасній кримінології розуміється сукупність соціальних і соціально значущих властивостей (поглядів, інтересів, потреб, моральних переконань, здібностей тощо), відносин і зв'язків, які характеризують конкретну особу, що вчинила злочин, у взаємозв'язку з позаособистісними зовнішніми умовами та обставинами соціального середовища [41, с. 21]. Зауважує також І. М. Довбань, що дане поняття охоплює соціальні та соціально значущі властивості не лише окремого індивіда, а й усього кола осіб, які вчинили злочини, що дає підстави розглядати особу злочинця як певний соціальний тип [43, с. 90].

На думку С. А. Шалгунової, особа злочинця являє собою сукупність істотних і відносно стійких соціальних властивостей та ознак, а також соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному кримінальному правопорушенні, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а самій особі – властивості суспільної небезпечності, що зумовлює притягнення її до кримінальної відповідальності відповідно до вимог кримінального закону [201, с. 182].

Розвиваючи зазначені підходи, О. Г. Кальман під поняттям «особа економічного злочинця» пропонує розуміти сукупність істотних і стійких морально-психологічних установок, властивостей і ознак корисливо-індивідуалістичної спрямованості, різною мірою притаманних особам, які вчинили економічні злочини або систематично здійснюють економічну злочинну діяльність. Загальна характеристика таких осіб відтворюється через поєднання соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак [60, с. 90]. Водночас вивчення особи злочинця має не самоцільний характер, а спрямовується на виявлення типових деформацій особистості з урахуванням специфіки окремих категорій кримінальних

проваджень, що є необхідним для розроблення та реалізації ефективних заходів запобігання аналогічним кримінальним правопорушенням.

Таким чином, особа злочинця постає як комплексне соціально-кримінологічне явище, що відображає сукупність ознак, якостей, зв'язків і відносин, які тією чи іншою мірою детермінують вчинення кримінального правопорушення. Окрім юридично значущих характеристик, особі злочинця притаманний широкий спектр індивідуальних соціальних ознак, зокрема її положення у системі суспільних відносин, належність до великих і малих соціальних груп, характер соціальних зв'язків та ставлення до домінуючих у суспільстві соціальних цінностей. *Під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок слід розуміти індивіда, наділеного сукупністю соціально значущих кримінологічних ознак (соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових і морально-психологічних), що формуються та проявляються у корисливій протиправній поведінці, пов'язаній із фінансово-кредитною діяльністю кредитних спілок.*

Особа злочинця охоплює сукупність ознак, які відповідно до кримінального закону характеризують її як суб'єкта кримінального правопорушення. До таких ознак, насамперед, належать: по-перше, фізична природа особи як людського індивіда, що розглядається як окремий представник людського роду, незалежно від конкретних соціальних чи антропологічних характеристик. Індивід у процесі соціалізації набуває індивідуальності, поступово переходячи від стану «одного з» до самостійного суб'єкта суспільного буття, тобто особи. По-друге, істотне значення має вік як юридична передумова кримінальної відповідальності та психічна здатність особи усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. По-третє, , як відзначає Н. К. Макаренко, у низці кримінальних правопорушень визначальними є додаткові ознаки, зокрема посадове становище, виконання спеціальних функцій, наявність особливих обов'язків або специфічне положення щодо інших осіб, що зумовлює визнання особи спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення [104, с. 138].

Вивчення особи злочинця є необхідним етапом пізнання причин і умов злочинної поведінки, оскільки дозволяє розкрити механізм формування кримінальної протиправної мотивації. Такий аналіз передбачає дослідження індивідуальних особистісних характеристик, способу життя, соціального оточення, системи соціальних зв'язків і відносин. У результаті виявляються зовнішні соціальні фактори, які сприяли формуванню антисоціальних установок, поглядів та орієнтацій, що у взаємодії з конкретними життєвими обставинами безпосередньо зумовлюють вчинення кримінальних правопорушень [55].

У кримінологічній науці значного поширення набула структурна модель особи злочинця, запропонована А. П. Закалюком, яка поєднує соціальні та біосоціальні характеристики. До соціальних ознак належать: по-перше, показники формування та соціалізації особистості (рівень освіти, вид діяльності, особливості виховання в сім'ї, звички тощо); по-друге, ознаки соціального статусу і виконуваних ролей, зокрема місце особи в системі суспільних відносин та належність до певних соціальних груп; по-третє, безпосередні ознаки спрямованості особистості, які охоплюють систему потреб, інтересів і соціальних цінностей [53]. У свою чергу, біосоціальні характеристики особи злочинця включають декілька взаємопов'язаних блоків: демографічні показники (стать, вік), що мають соціально-психологічне значення; психофізіологічні особливості (тип темпераменту, адаптаційні реакції); показники фізичного стану здоров'я; особливості психічного стану, у тому числі патології, які виключають осудність, або аномалії в її межах; а також індивідуальні психологічні риси, зокрема негативні, соціально небезпечні якості характеру та вольові властивості [53].

На думку О. М. Джужі, дослідження особи злочинця доцільно здійснювати на трьох рівнях: одиничному, що передбачає аналіз індивідуальних рис конкретного злочинця; груповому, спрямованому на характеристику осіб, які вчиняють певні види кримінальних правопорушень; та загальному, який дозволяє сформулювати узагальнену кримінологічну

характеристику злочинця як соціального типу [41, с. 20]. С. А. Шалгунова, у свою чергу, пропонує здійснювати характеристику особи злочинця за демографічними, моральними, соціальними та психологічними ознаками, сукупність яких формує індивідуальні властивості суб'єкта злочину та впливає на характер його взаємодії з потерпілим [201, с. 128].

У психологічній науці структура особистості традиційно розглядається через чотири підструктури: спрямованість особи (потреби, інтереси, ідеали, переконання, світогляд); досвід, що охоплює знання, уміння, навички та звички; індивідуальні особливості психічних процесів (емоції, мислення, сприйняття, пам'ять, воля); а також біологічно зумовлені характеристики, включаючи темперамент, вікові та статеві особливості, можливі патологічні зміни [207].

На наш погляд, структуру особи злочинця у межах досліджуваної категорії кримінальних правопорушень доцільно аналізувати з урахуванням таких взаємопов'язаних критеріїв:

1. соціально-демографічні характеристики, які охоплюють стать, національність, вік та інші базові показники, що відображають місце особи у соціальній структурі суспільства;

2. статусно-рольові ознаки, що визначають положення та функціональну роль особи на ринку діяльності небанківських фінансових установ, характер її професійної діяльності, обсяг повноважень і ступінь впливу на прийняття управлінських або фінансових рішень;

3. кримінально-правові характеристики, зокрема наявність або відсутність судимостей, факт рецидиву, особливості кримінально-правової поведінки після відбуття покарання, що мають значення для оцінки рівня суспільної небезпечності особи;

4. морально-психологічні якості, які включають інтелектуальні, вольові та моральні властивості, риси характеру, ціннісні орієнтації та мотиваційну сферу, що безпосередньо впливають на формування злочинної поведінки [122, с. 267].

У загальній класифікації осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності небанківських фінансових установ, доцільно виходити з

поетапного, системно-ієрархічного підходу до пізнання особи злочинця. На першому рівні виокремлюються загальні закономірності формування особи так званого «економічного» злочинця, для якого характерними є корислива мотивація, раціональний характер злочинної поведінки, орієнтація на використання прогалин у правовому регулюванні та інституційних слабкостей фінансового сектору. Такий підхід дозволяє сформуванню базову кримінологічну модель суб'єкта економічних кримінальних правопорушень незалежно від конкретної сфери їх вчинення.

На другому рівні доцільно здійснювати диференціацію осіб, які вчиняють економічні кримінальні правопорушення, за видами та напрямками злочинної діяльності, з об'єднанням їх у типові групи або підгрупи, зокрема осіб, які посягають на власність, здійснюють кримінальні правопорушення у кредитно-фінансовій сфері, сфері обігу фінансових ресурсів, службової діяльності тощо. Така типологізація дає змогу врахувати специфіку економічних відносин, що стають об'єктом кримінально-протиправного посягання, а також роль фінансових інструментів і організаційних механізмів у реалізації злочинного умислу.

Третій, найбільш спеціалізований рівень передбачає безпосередню кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють окремі види кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. Йдеться про суб'єктів, злочинна діяльність яких пов'язана з організацією, управлінням або функціонуванням кредитних спілок, використанням їх фінансових ресурсів, членства, кредитних та депозитних операцій, а також пов'язаних із цим управлінських і контрольних процедур. Такі особи входять до вищезазначених типових груп економічних злочинців, проте вирізняються специфічним статусно-рольовим положенням, функціональними повноваженнями та можливістю впливу на фінансово-господарську діяльність кредитної спілки.

Варто відзначити, що у науковій літературі здійснювалися спроби типологізації осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності небанківських фінансових установ, з урахуванням їх функціональної

ролі та способу залучення до злочинної діяльності. Так, В. В. Черней до таких осіб відносить:

1. осіб із досвідом роботи у різних сегментах фінансової діяльності, які, як правило, виконують роль організаторів кримінальних правопорушень, формують злочинні схеми, розподіляють функції між учасниками та розпоряджаються незаконно одержаними коштами;

2. осіб, які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії або надають публічні послуги, що мають істотне значення на етапах підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, банківські працівники, службові особи контролюючих і наглядових органів тощо);

3. працівників банків та інших фінансових установ, у тому числі кредитних спілок, які забезпечують проведення фінансових переказів і електронних платежів – одного з найбільш складних елементів злочинних схем, при цьому формально не беручи безпосередньої участі у злочинній діяльності;

4. фахівців, залучених для використання спеціальних знань у галузі психології, фінансових операцій, організації масових заходів, а також для фальсифікації документів чи втручання в роботу комп'ютерних мереж;

5. осіб, які виконують окремі технічні й допоміжні функції (бухгалтери, менеджери, секретарі, охоронці, водії);

6. службових осіб різного рівня, що забезпечують корупційне «прикриття» злочинної діяльності [191, с. 72].

До характерних особистісних рис так званих «фінансових» злочинців, які відрізняють їх від інших категорій правопорушників, належать розвинуті комунікативні здібності, вміння швидко встановлювати психологічний контакт з оточенням та переконувати потенційних потерпілих з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Типовими є також хитрість, схильність до обману, гнучкість і варіативність поведінки залежно від ситуації та кола спілкування. Важливе значення мають акторські здібності, вміння перевтілюватися й створювати образ соціально успішної та надійної особи.

Зовні такі злочинці зазвичай справляють враження солідних, упевнених у собі людей, які володіють базовими знаннями у сфері психології та фінансових відносин [194, с. 78–80].

Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що частка притягнутих до кримінальної відповідальності державних службовців та представників фінансових установ, у тому числі тих, хто може бути причетним до вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, залишається відносно незначною, що зумовлює підвищений рівень латентності таких посягань.

У контексті способів учинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ С. С. Чернявський пропонує поділ осіб, які їх вчиняють, на дві основні категорії. До першої належать особи, що уособлюють реально діюче підприємство або фінансову установу, зокрема працівники (керівники, бухгалтери, інші посадові особи, технічний персонал), а також колишні працівники чи особи, які формально не перебувають у штаті, але фактично залучені до діяльності за умови змови з чинними службовими особами. Другу категорію становлять шахраї, які створюють фіктивні підприємства або використовують підроблені документи реальних суб'єктів господарювання з метою приховування свого походження. Для них характерною є стійка антисоціальна спрямованість і домінуюча корислива мотивація, що нерідко формується внаслідок невдач у легальній підприємницькій діяльності [196, с. 182].

Безпосередньо щодо сфери діяльності кредитних спілок В. М. Купрієнко виділяє такі основні групи осіб, які вчиняють відповідні кримінальні правопорушення:

а) членів та засновників суб'єктів господарської діяльності, зокрема позичальників (фізичних осіб, фізичних осіб – підприємців і юридичних осіб), а також колишніх працівників – 67%;

б) працівників суб'єктів кредитування, до яких належать керівники кредитних спілок, службові особи, що займаються оформленням і супроводом

кредитних заявок, інші працівники, відповідальні за здійснення кредитно-фінансових операцій, а також технічний персонал – 24%. Високий рівень латентності кримінальних правопорушень цієї групи зумовлюється, зокрема, обізнаністю правопорушників у сфері оперативно-розшукової діяльності, кримінального та кримінального процесуального законодавства, що дає змогу ефективно приховувати сліди злочинів як ними самими, так і їх керівниками (87%), недостатньою чіткістю регламентації службових повноважень у кредитних спілках (24%), а також зв'язком службових зловживань з іншими правопорушеннями, до яких можуть бути причетні потерпілі чи заінтересовані особи (13%);

в) «підставних» осіб, яких організатори злочинів залучають як формальних виконавців, зокрема осіб, що обіймають керівні посади у фіктивних підприємствах або належать до соціально вразливих і маргіналізованих груп населення – 9% [92, с. 141].

З урахуванням результатів контент-аналізу матеріалів кримінальних проваджень доцільно конкретизувати соціально-демографічні, соціально-рольові та кримінально-правові ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, адаптувавши відповідні узагальнення до специфіки фінансово-кредитних відносин.

За статевою ознакою серед правопорушників у сфері діяльності кредитних спілок переважають особи чоловічої статі, частка яких становить близько 74%, тоді як жінки складають відповідно меншість. Це дозволяє констатувати, що кримінальні правопорушення у зазначеній сфері мають виразно «чоловічий» характер, що зумовлюється як особливостями організаційної побудови кредитних спілок, так і домінуванням чоловіків на керівних, управлінських і фінансово відповідальних посадах. Участь жінок у таких кримінальних правопорушеннях, як правило, має допоміжний або функціонально обмежений характер і пов'язується з виконанням окремих ролей у складі групи, зокрема щодо комунікації з членами кредитної спілки,

оформлення документів чи реалізації маніпулятивних елементів злочинних схем.

Вікова структура осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, характеризується концентрацією у межах активного соціально-професійного періоду: переважна більшість правопорушників належить до вікової групи від 30 до 50 років (приблизно 67%). Саме цей вік поєднує достатній рівень професійного досвіду, управлінських навичок і доступу до фінансових ресурсів з високою соціальною мобільністю та орієнтацією на матеріальний успіх.

Аналіз сімейного стану свідчить, що серед осіб, засуджених за кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, значну частку становлять особи, які перебувають у шлюбі (41%). Водночас істотна частина правопорушників не має стабільного сімейного оточення або перебуває поза тривалими сімейними зв'язками, що знижує превентивний потенціал сім'ї як соціального інституту стримування девіантної поведінки.

Рівень освіти правопорушників у досліджуваній сфері є відносно високим: 92% осіб мають вищу освіту, з яких у 34% вона є повною, що свідчить про інтелектуалізований характер кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок й потребує знань у галузі фінансів, кредитування, бухгалтерського обліку, корпоративного управління тощо. Зазначена обставина підтверджує тезу про раціонально-прагматичний характер злочинної поведінки та свідоме використання професійних компетенцій у протиправних цілях.

За громадянством переважну більшість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, становлять громадяни України (78%), що зумовлено як локальним характером функціонування кредитних спілок, так і обмеженим доступом іноземців до членства та управління такими фінансовими установами, особливо в умовах воєнного стану.

Важливою кримінологічною характеристикою є форма співучасті. У 72% кримінальних проваджень простежується груповий характер злочинної

діяльності у сфері кредитних спілок, з яких 58% припадає на вчинення кримінальних правопорушень за попередньою змовою, а 42% – у складі організованих груп. Це свідчить про високий рівень організованості, розподіл функцій між співучасниками та використання стійких злочинних схем, зокрема у формі фінансово-кредитних пірамід, фіктивного кредитування або зловживань у процесі управління активами кредитної спілки.

З кримінально-правової точки зору більшість осіб, засуджених за кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, раніше не мали судимостей, що характерно для економічної злочинності загалом. Це ускладнює їх своєчасне виявлення та сприяє високому рівню латентності таких правопорушень.

Морально-психологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, характеризується розвиненими комунікативними здібностями, умінням встановлювати психологічний контакт, переконувати та формувати у членів кредитної спілки відчуття довіри й фінансової безпеки. Типовими є гнучкість поведінки, адаптивність до змін соціально-економічних умов, здатність швидко освоювати нові фінансові інструменти та використовувати прогалини у правовому регулюванні. Вибір способу злочинної діяльності супроводжується створенням позитивного іміджу професійно компетентної та соціально надійної особи, що суттєво підвищує ефективність реалізації злочинного умислу.

З урахуванням, закону України «Про кредитні спілки» (2023 р.) [138] та Положень про визначення пов'язаних із кредитною спілкою осіб (2024 р.) [126], вимоги до системи управління кредитною спілкою (2024 р.) [128] варто систематизувати учасників, які належать до сфери діяльності кредитних спілок:

(1) Внутрішні суб'єкти управління та контролю кредитної спілки (фізичні особи) – особи, які безпосередньо залучені до формування, ухвалення та реалізації управлінських рішень, а також здійснюють внутрішній контроль, управління ризиками й дотримання вимог законодавства у діяльності кредитної спілки. Йдеться про:

- керівників кредитної спілки;
- головного внутрішнього аудитора;
- головного ризик-менеджера;
- головного комплаєнс-менеджера;
- керівників та членів комітетів ради і правління кредитної спілки.

Зазначені особи мають визначальний вплив на фінансово-господарську діяльність кредитної спілки, доступ до внутрішньої інформації, ресурсів і механізмів прийняття рішень, що зумовлює підвищені криміногенні ризики у разі зловживання службовим становищем, конфлікту інтересів або порушення принципів доброчесності. Саме в межах цієї групи найчастіше формуються передумови для вчинення службових та фінансово-кредитних кримінальних правопорушень, зокрема через маніпулювання внутрішніми процедурами, маскуванню незаконних операцій або нейтралізацію контрольних механізмів.

Керівниками кредитної спілки визнаються особи, які здійснюють визначальний вплив на формування та реалізацію управлінських рішень, а також на фінансово-господарську діяльність цієї установи. До них належать голова, заступники голови та члени правління кредитної спілки (або одноосібний виконавчий орган), голова, заступники голови та члени ради кредитної спілки, а також головний бухгалтер кредитної спілки, на якого покладається відповідальність за організацію бухгалтерського обліку, достовірність фінансової звітності та дотримання фінансової дисципліни [138].

Керівники кредитної спілки протягом усього періоду обіймання відповідних посад зобов'язані відповідати кваліфікаційним вимогам, установленим нормативно-правовими актами Регулятора. Такі вимоги мають імперативний характер і спрямовані на забезпечення стабільності, прозорості та доброчесності діяльності кредитної спілки. Ключовими складовими кваліфікаційних вимог є бездоганна ділова репутація та професійна придатність керівника, які розглядаються як необхідні передумови допуску особи до управління фінансовою установою.

Професійна придатність керівника кредитної спілки визначається як комплексна характеристика, що охоплює рівень спеціальних знань, професійного та управлінського досвіду, а також здатність ефективно виконувати посадові обов'язки з урахуванням стратегії та плану діяльності кредитної спілки. Вона передбачає спроможність керівника приймати обґрунтовані управлінські рішення, організувати систему внутрішнього контролю, управління ризиками та комплаєнсу, а також нести персональну відповідальність у межах визначеного функціонального навантаження та сфери відповідальності. У такому розумінні професійна придатність виступає не лише формальною вимогою, а й суттєвим інституційним механізмом запобігання зловживанням, управлінським помилкам і криміногенним ризикам у діяльності кредитних спілок.

Ключова ознака таких осіб – прямий організаційно-розпорядчий або контрольний вплив на діяльність кредитної спілки.

(2) Суб'єкти управління та контролю юридичних осіб – членів кредитної спілки (фізичні особи) – особи, які діють у структурі юридичних осіб – членів кредитної спілки, однак здатні справляти опосередкований, але системний вплив на її діяльність через корпоративні, договірні або фінансові зв'язки. До них відносяться:

- керівник юридичної особи – члена кредитної спілки;
- керівник підрозділу внутрішнього аудиту такої юридичної особи;
- керівники та члени комітетів юридичної особи – члена кредитної спілки.

Особливість цієї категорії полягає в тому, що відповідні особи поєднують інтереси юридичної особи-члена та кредитної спілки, що створює ризики лобіювання рішень, спрямованих на отримання преференцій, пільгового кредитування або приховування фінансових порушень. У кримінологічному вимірі саме такі суб'єкти нерідко виступають ініціаторами або співорганізаторами складних фінансово-кредитних схем, які формально маскуються під корпоративну співпрацю.

Ключова ознака – інституційний вплив через корпоративне членство та економічну зацікавленість.

(3) Асоційовані фізичні особи – не обіймають формальних посад у кредитній спілці, однак перебувають у відносинах, значного впливу або тісних особистих, ділових чи майнових зв'язків із суб'єктами, визначеними у п. 1–2.

До них належать:

- асоційовані особи керівників кредитної спілки;
- асоційовані особи головного внутрішнього аудитора, ризик-менеджера, комплаєнс-менеджера;
- асоційовані особи керівників і членів комітетів кредитної спілки та юридичних осіб – її членів.

Кримінологічне значення цієї групи полягає у можливості непрямого впливу на управлінські рішення та фінансові операції, зокрема шляхом використання родинних, довірчих або корпоративних зв'язків. Такі особи часто виконують роль «тіньових» бенефіціарів, координаторів або каналів виведення коштів, що суттєво ускладнює виявлення злочинної діяльності та підвищує рівень її латентності.

Ключова ознака – опосередкований вплив на прийняття рішень та рух фінансових ресурсів.

(4) Асоційовані юридичні особи – юридичні особи, у яких:

- керівники або асоційовані особи кредитної спілки;
- керівники або асоційовані особи юридичних осіб – членів кредитної спілки є керівниками та/або власниками істотної участі.

Такі юридичні особи нерідко використовуються як інструмент реалізації організованих фінансово-кредитних схем, зокрема для акумулювання, перерозподілу або легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. У кримінологічному аспекті вони можуть виконувати функцію формально легальних суб'єктів господарювання, через які маскується протиправна діяльність, що зумовлює складність доказування та потребу у фінансово-економічній експертизі.

Ключова ознака – корпоративний, майновий або управлінський контроль, що дозволяє координувати фінансові потоки.

(5) Зовнішні суб'єкти впливу на діяльність кредитної спілки (фізичні особи) – особи, які формально не входять до системи управління кредитної спілки, однак можуть справляти істотний вплив на її діяльність через соціально-інституційні зв'язки. До них належать:

- керівники підприємств, установ чи організацій, робота в яких є ознакою членства в кредитній спілці;
- керівники закладів освіти, навчання або робота в яких є підставою членства;
- керівники професійних спілок або релігійних організацій, належність до яких є ознакою членства.

Такі особи здатні впливати на формування членської бази, колективну поведінку членів кредитної спілки та ухвалення управлінських рішень, що надає їм значний неформальний ресурс впливу. У кримінологічному вимірі вони можуть виступати як каталізатори колективних зловживань або як суб'єкти тиску на органи управління кредитної спілки.

Ключова ознака – організаційний, неформальний вплив.

(6) Посередницькі суб'єкти (фізичні та юридичні особи) – будь-які фізичні або юридичні особи, через яких здійснюються операції в інтересах суб'єктів, визначених у п. 1–5. Йдеться про посередників, агентів, довірених осіб, фіктивні підприємства та інші структури, які використовуються для маскування реальних бенефіціарів і кінцевих цілей операцій.

У кримінологічному аспекті такі суб'єкти є ключовими елементами механізму приховування злочинної діяльності, оскільки забезпечують розрив між фактичними організаторами та формальними виконавцями фінансових операцій.

Ключова ознака – використання як інструменту реалізації економічних або управлінських інтересів та мінімізації ризиків викриття.

Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки», регулятором діяльності кредитних спілок є НБУ, який здійснює державне регулювання та нагляд за їх діяльністю шляхом встановлення обов'язкових нормативів, ліцензійних вимог, стандартів корпоративного управління, внутрішнього контролю, управління ризиками й комплаєнсу, а також застосування заходів впливу у разі порушення законодавства у сфері небанківських фінансових послуг [138].

У загальному, систематизація учасників, які належать до сфери діяльності кредитних спілок включає в себе:

(1) *внутрішні* – керівники кредитної спілки, головний внутрішній аудитор, головний ризик-менеджер, головний комплаєнс-менеджер, керівники та члени комітетів ради та правління кредитної спілки;

(2) *юридичні особи-члени кредитної спілки* – керівник, керівник підрозділу внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів юридичної особи;

(3) *зовнішні* – керівники підприємств, установ чи організацій, робота в яких є ознакою членства в кредитній спілці; керівники закладів освіти, навчання або робота в яких є підставою членства; керівники професійних спілок або релігійних організацій, належність до яких є ознакою членства;

(4) *регулятор* – НБУ;

(5) *інші* – асоційовані; посередницькі;

З огляду на результати вивчення кримінальних проваджень С. С. Чернявський обґрунтовано дійшов висновку, що осіб, які вчиняють фінансове шахрайство, доцільно розподіляти на дві узагальнені категорії:

1. осіб, які безпосередньо беруть участь у фінансово-кредитній діяльності або її регулюванні;

2. осіб, які посягають на фінансові відносини «ззовні», не будучи інтегрованими у внутрішню систему фінансової установи.

Зазначений підхід є цілком релевантним і для аналізу кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. Характеристика осіб

першої категорії визначається, насамперед, їх службовим становищем, наявністю спеціальних знань у сфері бухгалтерського обліку, фінансів, кредитування, управління активами та внутрішнього контролю, а також доступом до інформаційних і організаційних ресурсів кредитної спілки. Саме ця група суб'єктів найбільшою мірою відповідає концепції так званого «професійного злочинця», що є усталеною в західній кримінологічній науці, оскільки злочинна поведінка тут ґрунтується на використанні професійної компетентності та легального статусу [197, с. 33].

З урахуванням зазначеного, у сфері діяльності кредитних спілок доцільно виокремлювати дві основні форми участі працівників небанківських фінансових установ у вчиненні кримінальних правопорушень. Перша форма – добровільна співучасть, що передбачає підкуп працівників кредитної спілки, наявність дружніх або ділових зв'язків між працівником та клієнтом-правопорушником, а також цілеспрямоване впровадження до персоналу осіб, пов'язаних із кримінальними структурами. У таких випадках працівник, будучи особисто зацікавленим у результаті злочинної діяльності, активно сприяє її реалізації та приховуванню, що зумовлює підвищений рівень продуманості й витонченості злочинних дій. Друга форма – примушування до співучасті, яке здійснюється з боку клієнтів або керівництва кредитної спілки шляхом погроз, шантажу, психологічного чи фізичного тиску, що також створює криміногенні ризики у діяльності таких установ.

У свою чергу, В. В. Черней, базуючись на результатах аналізу кримінальних проваджень, виокремив низку характерних рис, притаманних злочинним групам у сфері діяльності небанківських фінансових установ, які повною мірою проявляються й у діяльності кредитних спілок. По-перше, для таких груп є типовою невелика чисельність: у 60% випадків злочинні групи склалися з двох осіб, у 26% – з трьох, у 12% – з чотирьох, і лише у 2% – з п'яти та більше осіб. По-друге, формування злочинних об'єднань, як правило, відбувалося на основі формально існуючих соціально-економічних зв'язків: у

56% випадків учасників поєднували службові (трудові) відносини, у 27% – особисті (нетрудові), у 17% – родинні [150].

По-третє, у структурі злочинних груп значну частку становили працівники суб'єктів господарювання – членів або контрагентів фінансових установ: у 52% випадків до складу груп входили працівники підприємства-позичальника, у 25% – додатково працівники інших підприємницьких структур («третіх» організацій), у 22% – представники фінансової установи-кредитора, у тому числі кредитної спілки. По-четверте, за способом утворення такі групи переважно формувалися як добровільні об'єднання (77%), однак у 23% випадків мали місце ситуації активного втягування необхідних за посадою осіб організатором із використанням службової залежності.

По-п'яте, організаторами злочинних груп у переважній більшості випадків виступали представники легального бізнесу, які мали авторитетний соціально-професійний статус і достатній рівень довіри у ділових колах. Злочинна діяльність у сфері кредитування потребує від таких осіб глибоких професійних знань у різних галузях економіки та фінансів. Так, у 87% випадків організаторами були представники підприємств-позичальників, у 11% – представники інших підприємницьких структур, у тому числі фіктивно створених, і лише у 2% – працівники фінансових установ. За посадовою ознакою у 83% випадків організаторами злочинних схем виступали керівники суб'єктів господарювання [191, с. 71–72].

Наведені положення підтверджують, що кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок мають переважно організований, професійно зумовлений характер [104] й обумовлює необхідність урахування статусно-рольових характеристик осіб-учасників.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що у 71% випадків організована злочинна діяльність у сфері діяльності кредитних спілок реалізовувалася у формі так званих «фінансових кредитних пірамід», які характеризуються багаторівневою структурою, чітким

розподілом ролей між співучасниками та використанням механізмів довіри, членства й внутрішніх фінансово-кредитних процедур кредитної спілки.

До складу таких організованих злочинних утворень, як правило, входили декілька функціонально взаємопов'язаних груп осіб.

По-перше, внутрішні суб'єкти управління та контролю кредитної спілки, які мали організаційно-розпорядчий або контрольний вплив на її діяльність, зокрема керівники кредитної спілки, головний внутрішній аудитор, головний ризик-менеджер, головний комплаєнс-менеджер, а також керівники та члени комітетів ради і правління. Саме ці особи забезпечували ухвалення ключових управлінських рішень, доступ до фінансових ресурсів і внутрішньої інформації, а також можливість нейтралізації або формального дотримання процедур внутрішнього контролю.

По-друге, суб'єкти управління та контролю юридичних осіб – членів кредитної спілки, а саме керівники таких юридичних осіб, керівники їх підрозділів внутрішнього аудиту, а також керівники й члени комітетів. Їх роль полягала у здійсненні інституційного впливу на діяльність кредитної спілки через корпоративне членство, лобіювання управлінських рішень, отримання пільгового кредитування або участь у схемах перерозподілу фінансових ресурсів.

По-третє, пов'язані та асоційовані фізичні особи, зокрема асоційовані особи керівників кредитної спілки, внутрішніх контролерів (аудитора, ризик-менеджера, комплаєнс-менеджера), а також керівників і членів комітетів як кредитної спілки, так і юридичних осіб – її членів. Така категорія забезпечувала непрямий вплив на управлінські рішення та фінансові операції, часто виконуючи функції неформальних координаторів, номінальних власників або каналів виведення коштів.

По-четверте, пов'язані юридичні особи, у яких керівники або асоційовані особи кредитної спілки чи юридичних осіб – її членів виступали керівниками та/або власниками істотної участі. Такі суб'єкти використовувалися як

інструменти корпоративного, майнового або управлінського контролю, а також як елементи маскування незаконного руху фінансових ресурсів.

По-п'яте, зовнішні суб'єкти соціально-організаційного впливу, до яких належали керівники підприємств, установ чи організацій, робота в яких є ознакою членства у кредитній спілці, керівники закладів освіти, професійних спілок або релігійних організацій. Їх участь полягала у формуванні лояльної членської бази, колективному впливі на ухвалення управлінських рішень та створенні соціального прикриття злочинної діяльності.

По-шосте, посередники та номінальні суб'єкти, через яких здійснювалися фінансово-кредитні операції в інтересах основних учасників злочинних схем. Вони використовувалися як канали реалізації економічних або управлінських інтересів, що істотно ускладнювало встановлення кінцевих бенефіціарів і доведення злочинного умислу.

Водночас встановлено, що у 69% випадків для маскування фінансово-кредитного шахрайства використовувалися фіктивні суб'єкти господарювання або номінальні члени кредитних спілок, а у 14% випадків до реалізації злочинних схем залучалися працівники банківських установ, правоохоронних та інших державних органів, що свідчить про наявність корупційної складової та підвищений рівень латентності таких кримінальних правопорушень.

Узагальнення отриманих даних дозволило систематизувати інформацію про особу злочинця та структуру організованих злочинних груп, що діють у формі фінансових кредитних пірамід, а також про функціональний розподіл ролей між співучасниками. Це має суттєве практичне значення для діяльності правоохоронних органів в умовах поширення фінансового шахрайства у сфері діяльності кредитних спілок.

Особа злочинця у 72% випадків виступає як колективний суб'єкт, а кількість учасників групи визначається потребами у спеціалізації ролей і застосовуваних технологіях злочинної фінансово-кредитної діяльності, що загалом узгоджується з кримінологічною концепцією «професійного злочинця». Формування таких груп переважно відбувалося з ініціативи

організаторів, до яких у 75% випадків належали керівники кредитної спілки, керівники органів внутрішнього контролю та управління ризиками, керівники комітетів ради і правління, а також керівники юридичних осіб – членів кредитної спілки.

Основними завданнями організаторів фінансово-кредитного шахрайства були: розроблення загальної схеми кримінального правопорушення та безпосередня участь у її реалізації (у переважній більшості випадків), добір співучасників (зокрема посередників і асоційованих осіб) та розподіл функціональних ролей між ними (приблизно у 78% випадків), приховування внесків членів кредитних спілок і кредитних операцій, а також розподіл злочинних прибутків між учасниками групи (68%). Водночас у 64% випадків встановлено факти налагодження корупційних зв'язків із правоохоронними органами та регулятором, що істотно підвищує криміногенний потенціал діяльності кредитних спілок у разі недостатнього інституційного контролю.

Підсумовуючи варто наголосити, що кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок переважно вчиняються соціально активними, професійно підготовленими особами чоловічої статі працездатного віку, які мають вищу освіту, стабільний соціальний статус і громадянство України, що свідчить про раціональний, усвідомлений і корисливо мотивований характер їхньої кримінальної поведінки. Домінування групових форм злочинної діяльності, у тому числі за попередньою змовою та у складі організованих груп, засвідчує високий рівень організованості, спеціалізації та розподілу функцій між співучасниками, що істотно ускладнює виявлення й доведення таких кримінальних правопорушень. Переважання у структурі злочинності фінансово-кредитних схем типу «кредитних пірамід» вказує на системне використання механізмів членства, довіри та внутрішніх процедур кредитних спілок як інструментів злочинної діяльності. Визначальну роль у формуванні та функціонуванні організованих злочинних груп відіграють особи, які обіймають керівні або контрольні посади у кредитних спілках та юридичних особах – їх членах, що дозволяє їм ініціювати злочинні схеми, координувати дії

співучасників, маскувати протиправні фінансові операції та забезпечувати розподіл незаконно отриманих доходів. Залучення асоційованих осіб, посередників і корупційних зв'язків з правоохоронними органами та регулятором додатково підвищує рівень латентності таких кримінальних правопорушень.

У сукупності зазначені ознаки підтверджують, що кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок мають переважно організований, професійно зумовлений і системний характер, що обумовлює необхідність посилення кримінологічних заходів, удосконалення механізмів внутрішнього контролю, комплаєнсу та ризик-менеджменту, а також підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів та НБУ щодо запобігання кримінальним правопорушенням на фінансово-кредитному ринку.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що на початку 2025 р. в Державному реєстрі фінансових установ обліковувалося 104 кредитні спілки, які здійснювали діяльність з надання фінансових послуг населенню, насамперед у сегменті споживчого кредитування, залучення внесків (вкладів) членів спілок та надання пов'язаних фінансових сервісів. За результатами контент-аналізу звітів Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, матеріалів засобів масової інформації та журналістських розслідувань встановлено, що у сфері діяльності кредитних спілок упродовж 2021–2025 рр. повідомлення про підозру було вручено 443 особам, з яких: 2021 р. – 92 особам, 2022 р. – 61 особі, 2023 р. – 84 особам, 2024 р. – 97 особам, 2025 р. – 109 особам. У зазначений період до суду направлено 54 кримінальні провадження, з них: у 2021 р. – 11 проваджень (приріст до попереднього року – –7%), у 2022 р. – 8 (–27%), у 2023 р. – 10 (+25%), у 2024 р. – 12 (+20%), у 2025 р. – 13 (+8%). Із загальної кількості направлених проваджень 47 завершено

складанням обвинувального акта, а 19 – з клопотанням про звільнення осіб від кримінальної відповідальності. При цьому переважну більшість – 38 проваджень (71%) – кваліфіковано як злочини, тоді як 16 (29%) – як кримінальні проступки, що свідчить про підвищений рівень суспільної небезпечності протиправних посягань у зазначеній сфері.

2. Аналіз структури кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок засвідчує, що домінуючим видом є шахрайство (ст. 190 КК України), частка якого в середньому становить близько 67%. Такі посягання вчиняються як посадовими особами кредитних спілок, так і позичальниками, вкладниками, афілійованими особами та фінансовими посередниками, часто із використанням фіктивних документів, підставних осіб або маніпулювання внутрішніми процедурами фінансового контролю. Найбільш криміналізованими сегментами діяльності кредитних спілок виступають споживче та мікрокредитування, операції із залучення внесків членів кредитних спілок, а також маніпуляції з простроченою заборгованістю, які сукупно формують понад 70% фінансових операцій і близько 90% проблемних виплат та списань.

Певне зменшення кількості офіційно виявлених кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок пояснюється високим рівнем латентності (близько 72%), на який впливають такі чинники: недбалість або особиста зацікавленість керівництва й працівників кредитних спілок (24%); загальна криміналізація окремих сегментів небанківського фінансового ринку (19%); прагнення врегулювати виявлені зловживання у досудовому порядку без звернення до правоохоронних органів (20%); мінімізація застосування кримінологічних заходів впливу; обмежена ефективність діяльності правоохоронних органів (16%); відсутність ефективної взаємодії між НБУ та правоохоронними органами (12%); спрощені процедури кредитування та недостатній рівень фінансового моніторингу (9%). Зазначені тенденції істотно посилюються в умовах воєнного стану, що сприяло зростанню фінансових

ризиків, спрощенню контрольних процедур та підвищенню вразливості членів кредитних спілок.

Найбільша кількість кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок зосереджена у регіонах із високим фінансово-економічним потенціалом, а саме: м. Київ (35%), Дніпропетровська область (15%), Львівська область (14%) та Одеська область (12%), що об'єктивно корелює з концентрацією фінансових потоків, кількістю фінансових установ та активністю кредитних операцій.

3. Вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних факторів, які формують єдиний детермінаційний комплекс і негативно впливають на стабільність, прозорість та надійність діяльності кредитних спілок, а також на реалізацію визначених законом завдань щодо захисту прав і законних інтересів їх членів, зокрема: (1) *воєнно-політичні* – повномасштабна збройна агресія істотно загострила структурні дисбаланси небанківського фінансового сектору: зросла частка проблемних кредитів, а кредитні спілки України функціонують в умовах різкого скорочення попиту на фінансові послуги, що зумовлено зниженням платоспроможності населення, пріоритетизацією базових потреб і обмеженими можливостями для заощаджень; частина фінансових ризиків не має належного правового або фінансового покриття, що ускладнює врегулювання заборгованості та створює передумови для конфліктів між кредитними спілками та їх членами, а також для протиправного використання фінансових механізмів; (2) *фінансово-економічні* – зростання кіберризиків і недостатній рівень кіберзахисту, що створює передумови для несанкціонованого доступу до фінансової інформації, маніпулювання кредитними активами, їх конвертації та подальшої легалізації доходів. Додаткові загрози формуються у зв'язку з обмеженими можливостями встановлення та управління ризиками, пов'язаними з використанням штучного інтелекту, зокрема в системах обробки даних, фінансового моніторингу та кібербезпеки, що свідчить про відставання кредитних спілок у впровадженні сучасних технологічних рішень; (3) *організаційно-правові* –

відсутність нормативно врегульованих механізмів взаємодії кредитних спілок із НБУ, органами правопорядку та професійними об'єднаннями; системи підготовки кадрів у сфері управління кредитними ризиками; централізованої інформаційної бази щодо осіб і фактів правопорушень на ринку фінансових послуг; (4) *морально-психологічні* пов'язані з низьким рівнем правової культури та свідомості учасників фінансових відносин; діяльністю посадових осіб кредитних спілок, а також аудиторів, комплаєнс-менеджерів, ризик-менеджерів та інших учасників ринку небанківських фінансових послуг. За таких умов безпека вкладів (депозитів) членів кредитних спілок залежить від комплексного врахування взаємозв'язку між членом кредитної спілки, системою надання фінансових послуг та рівнем кредитного ризику, що прямо кореспондується з положеннями Закону України «Про кредитні спілки» щодо відповідальності за збереження залучених коштів.

4. Особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, – це індивід, наділений сукупністю соціально значущих кримінологічних ознак (соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових і морально-психологічних), що формуються та проявляються у корисливій протиправній поведінці, пов'язаній із фінансово-кредитною діяльністю кредитних спілок.

За результатами контент-аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок переважно вчиняють особи чоловічої статі (близько 74%), віком від 30-50 років (приблизно 67%), які перебувають у шлюбі (41%) та мають вищу освіту (92%), з них повну – 34%. Переважна більшість правопорушників є громадянами України (78%). У 72% кримінальних проваджень простежується груповий характер злочинної діяльності у сфері кредитних спілок, з яких дії за попередньою змовою становлять 58%, а діяльність організованих груп – 42%.

5. У 71% випадків організована злочинна діяльність у сфері кредитних спілок здійснювалася у формі «фінансових кредитних пірамід», до складу яких входили – 1) керівники кредитної спілки; головний внутрішній аудитор; головний ризик-менеджер; головний комплаєнс-менеджер; керівники та члени

комітетів ради і правління кредитної спілки (організаційно-розпорядчий або контрольний вплив на діяльність кредитної спілки); 2) керівник юридичної особи – члена кредитної спілки; керівник підрозділу внутрішнього аудиту такої юридичної особи; керівники та члени комітетів юридичної особи – члена кредитної спілки (інституційний вплив через корпоративне членство); 3) асоційовані особи керівників кредитної спілки; асоційовані особи головного внутрішнього аудитора, ризик-менеджера, комплаєнс-менеджера; асоційовані особи керівників і членів комітетів кредитної спілки та юридичних осіб – її членів (непрямий вплив на управлінські рішення та фінансові операції); 4) асоційовані особи кредитної спілки; асоційовані особи юридичних осіб – членів кредитної спілки (корпоративний, майновий або управлінський контроль); 5) керівники підприємств, установ чи організацій, робота в яких є ознакою членства в кредитній спілці; керівники закладів освіти, навчання або робота в яких є підставою членства; керівники професійних спілок або релігійних організацій, належність до яких є ознакою членства (соціально-організаційний вплив на формування членства та управлінських рішень); 6) посередники (використання як каналу реалізації економічних або управлінських інтересів). При цьому у 69% випадків для маскуванню фінансово-кредитного шахрайства використовувалися фіктивні суб'єкти господарювання або номінальні члени кредитних спілок, а у 14% – залучалися працівники банківських установ, правоохоронних та інших органів.

РОЗДІЛ 3.

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок

Цілком об'єктивно, що запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок має бути спрямоване на досягнення максимальної ефективності, системності та раціональності кримінологічного впливу. У зв'язку з цим вельми актуальним є впровадження комплексного підходу, що охоплює аналіз криміногенних і фінансових ризиків, постійний моніторинг фінансово-господарських операцій, міжінституційну взаємодію, а також підвищення професійної компетентності персоналу кредитних спілок. Важливим є врахування специфіки діяльності кредитних спілок як складової небанківського фінансового сектору, їх соціальної природи, ролі у фінансовій інклюзії населення та наявних загроз криміналізації фінансових відносин. Застосування сучасних цифрових і аналітичних технологій, розроблення превентивних заходів та побудова чіткої, багаторівневої системи контролю і нагляду сприятимуть досягненню стратегічних цілей загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок.

Варто підтримати позицію П. С. Єспринцева, відповідно до якої одним із ключових завдань кримінологічної науки є забезпечення суспільства ефективною стратегією впливу на злочинність, що дозволяє з максимально позитивним результатом розподіляти наявні ресурси у протидії негативним соціальним явищам. Головна мета такого впливу полягає у недопущенні масового порушення кримінального закону шляхом цілеспрямованого впливу

на процеси детермінації та причинності злочинності, а у разі його порушення – у застосуванні до винних примусових заходів, спрямованих на припинення та корекцію злочинної поведінки [50, с. 243]. Зазначені положення є повністю релевантними для сфери діяльності кредитних спілок, де превентивний кримінологічний вплив має переважати над реактивними формами протидії правопорушенням.

У кримінології (В. В. Голіна, Б. М. Головкін) під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням традиційно розуміється сукупність перспективних соціально-економічних, правових та культурно-виховних заходів, спрямованих на розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також на усунення або нейтралізацію причин і умов, що сприяють злочинності [85, с. 143]. У контексті діяльності кредитних спілок такі заходи набувають особливого значення, оскільки вони формують загальне соціально-економічне та інституційне підґрунтя функціонування небанківського фінансового сектору й безпосередньо впливають на рівень його криміногенної вразливості.

Заходи загальносоціального запобігання злочинності мають ключове значення для формування безпечного суспільного середовища. Вони охоплюють не лише запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, але й створення таких соціальних, економічних і морально-ціннісних умов, які сприяють формуванню законослухняної поведінки учасників фінансових правовідносин. Як зазначає О. М. Джужа, основна мета загальносоціального запобігання полягає у впливі на формування позитивної поведінкової моделі особи, що дозволяє знизити ризик злочинної поведінки на загальносуспільному рівні [40, с. 62]. Саме такий рівень запобігання характеризується інтеграцією його елементів у процеси соціально-економічного розвитку та сприяє покращенню морально-психологічного і духовного стану суспільства [82, с. 53–54], що є принципово важливим для стабільного функціонування кредитних спілок.

На думку О. М. Литвинова, заходи загальносоціального характеру виступають важливим інструментом гармонійного розвитку суспільства, охоплюючи соціально-економічні, правові, ідеологічні, організаційно-управлінські та культурно-виховні складові. Їх основною метою є вдосконалення суспільних відносин, створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства та ефективного подолання причин і умов злочинності [101, с. 114]. Подібної позиції дотримуються також І. Г. Богатирьов [80] та А. М. Бабенко [5], які розглядають загальносоціальне запобігання як реакцію держави і суспільства на злочинність, що зосереджується на протидії негативним процесам, які її детермінують, та стимулюванні законослухняної поведінки громадян за допомогою комплексу політичних, соціально-економічних і культурно-виховних заходів. У сфері діяльності кредитних спілок такий підхід дозволяє формувати системну модель кримінологічної безпеки.

В умовах воєнного стану система кредитних спілок зіткнулася з низкою серйозних викликів, які потребують комплексного кримінологічного та регуляторного реагування. Політичні й економічні чинники істотно ускладнили їх функціонування, водночас актуалізувавши потребу у реформуванні механізмів державного нагляду, фінансового контролю та запобігання кримінальним правопорушенням.

Зокрема, на політичному рівні тимчасове спрощення регуляторних процедур, запроваджене з метою підтримки небанківського фінансового сектору в умовах війни, виявило системні порушення фінансових нормативів у діяльності окремих кредитних спілок. Це створює загрози їх фінансовій стійкості та підриває довіру з боку членів і вкладників. Подолання таких ризиків потребує повернення до чітких регуляторних стандартів, посилення контролю за їх дотриманням, а також розвитку механізмів державно-приватного партнерства, спрямованих на компенсацію післявоєнних фінансових втрат і відшкодування шкоди, завданої збройною агресією.

Економічний аспект проблеми полягає у тривалій практиці використання окремих небанківських фінансових інструментів для ухилення від оподаткування, легалізації доходів та виведення капіталу. Застосування таких схем у діяльності фінансових установ негативно впливає на прозорість фінансової звітності, зменшує надходження до бюджету та гальмує економічний розвиток держави. У зв'язку з цим нагальною є потреба у посиленні регуляторного контролю, удосконаленні законодавчої бази та впровадженні ефективних загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок.

Отже, подолання зазначених викликів можливе лише за умови реалізації комплексного підходу, що поєднує посилення регуляторних вимог, розвиток інституційної взаємодії, протидію тіньовим фінансовим практикам і формування стійкої системи кримінологічної безпеки. Такий підхід створить передумови не лише для стабілізації діяльності кредитних спілок у короткостроковій перспективі, а й для їх сталого та безпечного розвитку в умовах післявоєнної трансформації економіки.

Специфічною ознакою загальносоціального запобігання є те, що відповідні заходи забезпечують антикриміногенний запобіжний ефект паралельно з виконанням базових соціально-економічних і регуляторних функцій шляхом зниження впливу криміногенних факторів, формуючи умови для сталого та безпечного розвитку системи кредитних спілок. На нашу думку, *загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки й мінімізацію фінансових ризиків шляхом реалізації заходів запобігання спрямованих на виявлення порушень, поновлення порушених прав членів кредитних спілок і відшкодування завданої шкоди.*

Криміналізація економіки та небанківського фінансового сектору створює суттєві перешкоди для розвитку ринкових відносин в Україні, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок. Такі процеси не лише ускладнюють економічне зростання, а й становлять загрозу національній безпеці, яка відповідно до

Закону України «Про національну безпеку України» охоплює захист суверенітету, територіальної цілісності, демократичного устрою та інших національних інтересів держави. Подолання зазначених загроз потребує реалізації комплексних заходів, спрямованих на зниження рівня корупції, удосконалення нормативно-правового регулювання та створення сприятливих умов для прозорості, добросовісної й соціально орієнтованої діяльності небанківських фінансових установ [140].

У цьому контексті забезпечення безпеки у сфері діяльності кредитних спілок є ключовим елементом стратегії національної фінансової стабільності. Ефективна політика управління фінансовими ризиками має враховувати основні їх види, зокрема кредитний, інвестиційний, валютний, процентний, інфляційний і податковий ризики, а також ризики зловживань і шахрайських практик. Для мінімізації негативних наслідків зазначених ризиків необхідним є формування комплексної системи загальносоціальних заходів, спрямованих на їх своєчасне виявлення, оцінювання та профілактику. Реалізація такого підходу сприятиме зміцненню фінансової стійкості кредитних спілок, зниженню їх криміногенної вразливості та забезпеченню сталого розвитку небанківського фінансового сектору в цілому.

Як наголошено у Стратегії економічної безпеки України, на тлі глобальних трансформацій, зумовлених агресивною експансією неоліберальних моделей розвитку, інтенсифікацією міжнародних комунікацій, цифровою революцією та зростанням впливу організованої злочинності, істотно змінюється як зовнішнє, так і внутрішнє середовище безпеки держави. Такі процеси формують нові види криміногенних ризиків, зокрема у фінансово-кредитній сфері, й зумовлюють трансформацію загроз, змінюючи їх характер, масштаби та способи прояву. Злочинність набуває системного, організованого й адаптивного характеру, активно використовує сучасні інформаційні технології, механізми міжнародного фінансового посередництва та офшоризації. Унаслідок цього порушується баланс між спроможністю держави ефективно протидіяти криміногенним викликам і динамікою їх поширення, що

безпосередньо впливає на фінансову стабільність, податкову дисципліну та стан національної безпеки загалом [143].

За таких умов актуалізується потреба у формуванні дієвої моделі кримінологічної безпеки, зорієнтованої на своєчасне виявлення, оцінювання та запобігання злочинним загрозам, що підривають фінансово-економічну основу держави, у тому числі в небанківському фінансовому секторі. Така модель має ґрунтуватися на інтеграції правових, організаційних, аналітичних і поведінкових механізмів запобігання кримінальним правопорушенням, спрямованих на захист законних інтересів особи, суспільства й держави, мінімізацію криміногенних ризиків і недопущення криміналізації фінансових відносин. Саме розбудова кримінологічної безпеки як системного явища створює підґрунтя для формування інституційної моделі фінансової безпеки, орієнтованої не лише на економічну стабільність, а й на профілактику злочинності, підвищення фінансової та правової культури населення, зменшення латентності економічних правопорушень.

У зв'язку з цим, наголошує В. М. Бесчастний, питання кримінологічного забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням в Україні набуває особливої актуальності. Соціально-економічна нестабільність, політичні суперечності, зростання корупційних ризиків і морально-правова деформація суспільства активізують криміногенні чинники, що зумовлюють зростання кількості та суспільної небезпечності кримінальних правопорушень. Такі процеси створюють реальні загрози національним інтересам, у зв'язку з чим діяльність у сфері запобігання злочинності має ґрунтуватися на комплексній, системно скоординованій державній політиці, що включає кримінологічно обґрунтовані правові, організаційні, інформаційні та науково-методичні заходи [15].

Як зазначає С. А. Мозоль, кримінологічна безпека є фундаментальною складовою загальної системи безпеки держави, значення якої істотно зростає в умовах ускладнення форм злочинної діяльності та трансформації її механізмів. Забезпечення кримінологічної безпеки передбачає реалізацію комплексної

системи превентивних, контрольних та аналітичних заходів, спрямованих на захист інтересів особи, суспільства й держави шляхом виявлення, нейтралізації та протидії криміногенним загрозам [108, с. 127], що формуються у різних секторах економіки, зокрема в небанківському фінансовому секторі. У цьому процесі провідну роль відіграють правоохоронні органи, насамперед ті, що здійснюють оперативно-розшукову, аналітичну та слідчу діяльність, однак вагоме значення мають також громадські інституції, професійні об'єднання та органи місцевого самоврядування, які забезпечують превентивну взаємодію, правову просвіту й громадський контроль.

Водночас, за слушним зауваженням Є. О. Гладкової, кримінологічна безпека охоплює широкий спектр запобіжних і правозахисних заходів, спрямованих на мінімізацію злочинної активності, своєчасне реагування на криміногенні чинники та підвищення стійкості суспільства до кримінальних загроз [32]. У цьому аспекті кримінологічна безпека постає не лише елементом системи національної безпеки, а й методологічною основою для розроблення стратегій протидії криміналізації ключових сфер суспільного життя, зокрема фінансової, кредитної, податкової та бюджетної, які безпосередньо впливають на стабільність небанківського фінансового сектору.

Кримінологічна безпека та її забезпечення передбачають принципове зміщення змістовного акценту з об'єкта посягання – кримінальних правопорушень – на об'єкт захисту, яким у межах цього дослідження виступає сфера діяльності кредитних спілок. Запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері розглядається не як самоціль, спрямована виключно на зниження статистичних показників злочинності, а як інструмент досягнення стану безпеки, фінансової стійкості та довіри до інституту кредитної кооперації. Зменшення кількості кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок може вважатися досягнутим лише за умови створення безпечних фінансово-кредитних операцій, мінімізації ризиків зловживань і шахрайства, обмеження масштабів шкоди, завданої злочинними діями, та зниження криміногенного тиску на небанківський фінансовий сектор.

Водночас формальне скорочення кількості кримінальних правопорушень за одночасного зростання їх організованості, латентності та суспільної небезпечності свідчатиме про недосягнення реальної мети загальносоціального запобігання та недостатню ефективність реалізованих заходів кримінологічної безпеки.

Реальна мета забезпечення кримінологічної безпеки держави в сучасних умовах полягає у формуванні ефективної системи запобігання кримінальним загрозам, що підривають стабільність ринку фінансових послуг, а також у реалізації національних інтересів у сфері протидії злочинності як складової державної безпекової політики. Досягнення цієї мети, наголошує О. О. Бригінець, передбачає розроблення цілісної стратегії управління ризиками криміногенного впливу в небанківському фінансовому секторі, забезпечення узгодженості дій усіх уповноважених суб'єктів – правоохоронних органів, органів фінансового контролю та нагляду, регулятора ринку фінансових послуг, аналітичних центрів і інститутів громадянського суспільства [19] – у межах єдиної державної стратегії запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок.

Водночас, як слушно наголошує П. Л. Фріс, у сучасній системі забезпечення безпеки зберігається суттєва концептуальна прогалина, оскільки «залишення політики у сфері профілактики злочинів за межами політики у сфері боротьби зі злочинністю відбувається тому, що профілактика злочинів і дотепер не оформилася в особливу комплексну галузь права, а кримінологічна політика (можна сказати – профілактична) не має єдиної основи. Парадокс полягає в тому, що профілактика є головним напрямом боротьби зі злочинністю, що практично визнається всіма дослідниками» [184, с. 9–10]. Зазначене положення має особливе значення для ринку фінансових послуг і, зокрема, для сфери діяльності кредитних спілок, де запобігання кримінальним правопорушенням набуває не лише правового, а й виразного соціально-економічного та кримінологічного змісту, оскільки протиправні діяння

безпосередньо впливають на рівень довіри до фінансових інститутів, їх стійкість і безпеку.

Виходячи з цього, загальні цілі системи забезпечення кримінологічної безпеки на ринку фінансових послуг у сфері діяльності кредитних спілок полягають у своєчасному виявленні наявних і прогнозуванні потенційних криміногенних тенденцій, що загрожують стабільності небанківського фінансового сектору, а також у розробленні та реалізації комплексу превентивних, інформаційно-аналітичних, правових і організаційних заходів, спрямованих на запобігання, локалізацію та нейтралізацію дії злочинних чинників.

Конкретизація зазначених цілей здійснюється з урахуванням соціально-економічних умов розвитку держави, стану ринку фінансових послуг і суспільних потреб у певний історичний період. Зміна економічних пріоритетів, поява нових цифрових і фінансових ризиків, трансформація тіньових фінансових практик, ускладнення схем фінансових зловживань і шахрайства у небанківському секторі зумовлюють необхідність постійного перегляду завдань і пріоритетів кримінологічної безпеки у сфері діяльності кредитних спілок.

З огляду на функціональний характер системи кримінологічної безпеки визначення її конкретних цілей має здійснюватися селективно – шляхом добору оптимальних засобів, методів і механізмів реалізації спільної стратегічної мети, а саме забезпечення захищеності особи, суспільства й держави від злочинних посягань у сфері фінансово-кредитних відносин. Саме тому у структурі системи кримінологічної безпеки важливе значення має формування взаємопов'язаних підсистем – інформаційно-аналітичної, профілактичної, нормативно-правової та управлінської, спільною основою яких виступає державна стратегія запобігання кримінальним правопорушенням як системоутворюючий чинник.

Забезпечення кримінологічної безпеки на ринку фінансових послуг передбачає не лише реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення, а насамперед їх упередження шляхом формування стійкої, науково обґрунтованої системи загальносоціальних заходів запобігання злочинності. У цьому

контексті кримінологічні засади забезпечення кримінологічної безпеки у сфері діяльності кредитних спілок доцільно розглядати як концептуальну науково-практичну основу державної політики запобігання кримінальним правопорушенням на ринку фінансових послуг. Така основа має забезпечувати баланс між інтересами фінансової стабільності держави, соціальною функцією кредитної кооперації та гарантіями прав членів кредитних спілок і передбачає визначення, впровадження та координацію діяльності уповноважених суб'єктів із застосуванням комплексу науково обґрунтованих правових, організаційно-управлінських, інформаційно-аналітичних, виховних і поведінкових механізмів, спрямованих на системний моніторинг небанківського фінансового сектору, виявлення, оцінювання та нейтралізацію криміногенних чинників, а також на ухвалення ефективних профілактичних і регуляторних рішень, що забезпечують стійкість і керованість сфери діяльності кредитних спілок.

На нашу думку, стратегічними напрямками загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок слід визнати ліцензування, реєстрацію, платоспроможність (гарантійні механізми), фінансову стійкість, ризик-орієнтований підхід, інформатизацію та цифровізацію, які забезпечують ранню ідентифікацію криміногенних загроз, обмеження можливостей зловживань і шахрайських практик, підвищення прозорості, стабільності й інституційної довіри.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» – мета регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових послуг є забезпечення захисту законних інтересів клієнтів, сталого розвитку і стабільності фінансового ринку, а також створення сприятливих умов для розвитку економіки України і належного конкурентного середовища на фінансовому ринку [145]. У той же час, у Законі України «Про кредитні спілки» [138] закріплено, що реєстрація і ліцензування кредитних спілок є базовими інструментами державного регулювання та нагляду у небанківському фінансовому секторі, що мають не лише регуляторне, а й виразне кримінологічне значення. Саме через механізми допуску на ринок, контролю

відповідності та подальшого нагляду держава формує первинні бар'єри для проникнення криміногенних практик у сферу кредитної кооперації.

Визначальну роль у формуванні сучасної моделі реєстрації та ліцензування відіграє Постанова Правління НБУ від 25 червня 2020 р. № 82 «Про правонаступництво Національного банку України в здійсненні державного регулювання та нагляду на ринках фінансових послуг» [142], якою НБУ було наділено повноваженнями щодо регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок. Передача цих функцій сприяла уніфікації підходів до нагляду, однак водночас актуалізувала проблему адаптації банківських регуляторних інструментів до кооперативної природи кредитних спілок, що має безпосередній вплив на рівень їх криміногенної вразливості.

Подальший розвиток регуляторної моделі відображено у Постанові Правління НБУ від 29 грудня 2023 року № 199 «Про затвердження Положення про авторизацію надавачів фінансових послуг та умови здійснення ними діяльності з надання фінансових послуг» [124]. Зазначений акт істотно деталізує процедури авторизації, встановлює вимоги до ділової репутації, фінансового стану, структури власності та системи управління. Водночас аналіз практики НБУ свідчить, що акцент у процедурі авторизації залишається переважно фінансово-економічним, тоді як кримінологічні критерії оцінювання (зв'язки з тіньовими фінансовими схемами, попередня участь у фіктивних структурах, ризики використання кредитної спілки як інструменту прикриття незаконної діяльності) не завжди мають системний характер. Це створює потенційні прогалини, які можуть бути використані для вчинення кримінальних правопорушень уже після отримання ліцензії.

Значне запобіжне значення має також Постанова Правління НБУ від 29 грудня 2023 року № 205 «Про затвердження модельного статуту кредитної спілки», яка спрямована на уніфікацію організаційно-правових засад діяльності кредитних спілок. Запровадження модельного статуту сприяє підвищенню прозорості внутрішніх процедур, однак у кримінологічному аспекті виявляється

проблема формального запозичення положень без реального впровадження ефективних механізмів внутрішнього контролю, що ускладнює виявлення зловживань з боку органів управління та пов'язаних осіб.

Особливої уваги з погляду запобігання кримінальним правопорушенням заслуговує Постанова Правління НБУ від 02 лютого 2024 року № 16 «Про затвердження Положення про реорганізацію та ліквідацію кредитної спілки за рішенням загальних зборів членів кредитної спілки». Практика НБУ та аналіз судових рішень свідчать, що процедури реорганізації та ліквідації нерідко використовуються для виведення активів, ухилення від виконання зобов'язань перед членами кредитних спілок та маскуванню наслідків фінансових зловживань. Недостатня деталізація механізмів контролю за рухом активів у процесі ліквідації створює криміногенні ризики, пов'язані з розкраданням майна та доведенням фінансових установ до банкрутства.

У цьому контексті важливим є також Положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 22 березня 2024 року № 35, яке регламентує порядок поновлення тимчасово зупинених ліцензій. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що відсутність чітких кримінологічних критеріїв оцінки причин порушень, які стали підставою для зупинення ліцензії, може призводити до формального відновлення діяльності без реального усунення криміногенних чинників.

Особливе значення для профілактики злочинності має Постанова Правління НБУ від 04 вересня 2024 року № 105 «Про затвердження Положення про визнання належності послуги чи операції до фінансової / обмеженої платіжної послуги та виявлення здійснення безліцензійної діяльності на ринку небанківських фінансових послуг і платіжному ринку». Цей акт створює нормативні підстави для виявлення прихованої безліцензійної діяльності, яка у практиці часто поєднується з кримінальними правопорушеннями у сфері шахрайства, легалізації доходів та ухилення від оподаткування.

Судова практика у справах, пов'язаних із діяльністю кредитних спілок, підтверджує кримінологічну значущість реєстраційно-ліцензійних прогалин. У

рішеннях судів неодноразово фіксуються випадки, коли формальна відповідність ліцензійним вимогам не перешкоджала вчиненню службових злочинів, привласненню коштів членів кредитних спілок або використанню фінансової установи як інструменту незаконного фінансового посередництва. Такі рішення свідчать про необхідність посилення превентивної функції регуляторного нагляду та інтеграції результатів наглядової діяльності НБУ у систему кримінального переслідування.

Таким чином, аналіз законодавства, підзаконних актів НБУ та судової практики дає підстави стверджувати, що реєстрація та ліцензування кредитних спілок у сучасних умовах потребують переорієнтації з формально-адміністративних процедур на інструменти системного кримінологічного запобігання. Посилення ризик-орієнтованого підходу, інституціоналізація взаємодії НБУ з правоохоронними органами та врахування судової практики у процесі регуляторного нагляду здатні істотно знизити криміногенну вразливість кредитних спілок і підвищити рівень захисту прав їх членів.

В умовах цифрової трансформації небанківського фінансового сектору рівень цифрової зрілості кредитної спілки та специфіка її бізнес-моделі набувають визначального значення для забезпечення кримінологічної безпеки ринку фінансових послуг. Саме інформаційні (автоматизовані) системи дедалі частіше стають як інструментом легальної фінансової діяльності, так і середовищем формування криміногенних ризиків – фальсифікації облікових даних, приховування реального фінансового стану, маніпуляцій із членством, пайовими внесками, кредитними операціями, а також зловживань у процесах аутсорсингу та посередництва. У цьому контексті істотне кримінологічне значення має Положення про вимоги до інформаційних (автоматизованих) систем та порядку ведення персоніфікованого обліку у кредитній спілці, затверджене постановою Правління НБУ від 14 лютого 2025 р. № 18, а також внесені нею зміни до Положення про авторизацію надавачів фінансових послуг [127]. Зазначений нормативний акт формує нову регуляторну рамку, яка має

виразно превентивний характер та спрямована на усунення структурних детермінант кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок.

Запроваджені НБУ вимоги щодо обов'язкової наявності та функціонування інформаційних систем, які забезпечують повне, безперервне та хронологічно впорядковане відображення всіх фінансових операцій кредитної спілки, істотно знижують можливості для прихованої злочинної діяльності. З кримінологічної точки зору це спрямовано на нейтралізацію таких типових детермінант правопорушень, як: латентність фінансових операцій; фрагментарність або подвійність обліку; маніпулювання строками, сумами та умовами договорів; створення фіктивної заборгованості або штучних фінансових показників.

Обов'язкове ведення персоніфікованого обліку членів кредитної спілки та їх пайових внесків унеможлиблює масові зловживання, пов'язані з фіктивним членством, багаторазовим використанням облікових записів або підміною даних про учасників фінансових правовідносин. У кримінологічному вимірі це істотно підвищує рівень ідентифікованості суб'єктів потенційної протиправної діяльності та зменшує можливості ухилення від відповідальності.

Особливої уваги заслуговує закріплений у Положенні обов'язок кредитних спілок забезпечити ведення аудиторського сліду в інформаційних системах. Фіксація всіх подій, дій користувачів, змін у даних і параметрах операцій створює об'єктивну цифрову хронологію діяльності спілки. У кримінологічному аспекті це: ускладнює приховане втручання в облікові дані; мінімізує ризики зловживань з боку посадових осіб; забезпечує доказову базу для правоохоронних органів і суду; підвищує невідворотність викриття протиправної поведінки. Таким чином, аудиторський слід виконує не лише контрольну, а й потужну профілактичну функцію, формуючи у працівників і керівництва кредитних спілок установку на правомірну поведінку.

Заборона використання програмного забезпечення та хмарних сервісів, пов'язаних із державою-агресором або суб'єктами під санкціями, має безпосереднє кримінологічне значення. Вона спрямована на: запобігання

несанкціонованому доступу до фінансової інформації; мінімізацію ризиків зовнішнього втручання та саботажу; усунення можливостей транснаціональних злочинних впливів на небанківський фінансовий сектор.

У ширшому розумінні такі обмеження є складовою загальносоціальних заходів запобігання злочинності, оскільки вони знижують уразливість фінансових інститутів до організованих і гібридних форм кримінальної діяльності.

Отже, постанова Правління НБУ від 14 лютого 2025 р. № 18 формує системний нормативний механізм, який поєднує регуляторні, організаційні та інформаційно-технологічні інструменти загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок. Її реалізація спрямована не стільки на реагування на вже вчинені правопорушення, скільки на упередження криміногенних процесів, зниження латентності злочинності, підвищення прозорості фінансових операцій і формування кримінологічно безпечного середовища функціонування кредитної кооперації.

За своїм змістом зазначене Положення може розглядатися як один із ключових елементів сучасної моделі кримінологічної безпеки ринку фінансових послуг у небанківському секторі, що відповідає загальним цілям державної політики запобігання злочинності та захисту прав учасників фінансових відносин.

У контексті предмету дослідження варто звернути увагу й на Постанову Правління НБУ від 25 грудня 2023 року № 183 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України коригувальних заходів, заходів раннього втручання, заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг» має системоутворююче значення для формування кримінологічної безпеки ринку фінансових послуг, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок [130].

З кримінологічної точки зору зазначене Положення закріплює запобіжно-орієнтовану модель державного нагляду, що ґрунтується не лише на реагуванні

на вже вчинені правопорушення, а й на ранньому виявленні криміногенних ризиків, ознак ризикової діяльності та системних порушень, які створюють умови для вчинення кримінальних правопорушень у небанківському фінансовому секторі. У цьому контексті кредитні спілки розглядаються як об'єкт підвищеної регуляторної уваги з огляду на їх соціально орієнтовану природу, масовість залучення вкладників та потенційну вразливість до зловживань з боку посадових осіб і пов'язаних осіб.

Важливою кримінологічною новелою Положення є інституціоналізація категорії «ризикової діяльності», яка безпосередньо пов'язується з такими криміногенними явищами, як фіктивні правочини, штучне викривлення фінансової звітності, пріоритетне задоволення вимог пов'язаних осіб, маніпулювання зобов'язаннями за вкладками членів кредитної спілки. Фіксація таких ознак на етапі пруденційного та безвиїзного нагляду створює підстави для раннього втручання, що виконує функцію загальносоціальної профілактики злочинності, запобігаючи ескалації протиправної поведінки до рівня кримінально караних діянь.

Окрему кримінологічну цінність має закріплений у Положенні диференційований підхід до застосування заходів впливу, який враховує характер порушень, їх повторність, систематичність, наслідки для членів кредитної спілки та фінансової стабільності. Такий підхід відповідає принципам кримінологічної селекції та дозволяє спрямовувати регуляторний вплив насамперед на усунення причин і умов, що сприяють криміналізації діяльності кредитних спілок, а не лише на формальне покарання порушників.

З позицій загальносоціального запобігання істотним є також те, що Положення передбачає обов'язок кредитних спілок розробляти плани заходів для усунення порушень та припинення ризикової діяльності, які включають аналіз причин допущених порушень і заходи щодо недопущення їх повторення. Такий механізм фактично виконує функцію внутрішньоорганізаційної кримінологічної профілактики, спрямованої на трансформацію управлінської та корпоративної культури кредитних спілок.

У ширшому контексті Постанова № 183 формує інституційну основу кримінологічної безпеки ринку фінансових послуг, оскільки забезпечує системну взаємодію регуляторних, контрольних і правозастосовних механізмів, спрямованих на зниження латентності фінансових правопорушень, мінімізацію шкоди для вкладників і зменшення кримінального тиску на небанківський фінансовий сектор. Її реалізація сприяє зміщенню акценту з репресивної моделі реагування на проактивну, ризик-орієнтовану модель загальносоціального запобігання, що відповідає сучасним підходам кримінологічної політики держави.

Відтак, у межах загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок доцільним є впровадження комплексу взаємопов'язаних інституційних, фінансово-економічних і організаційних рішень, спрямованих на усунення системних криміногенних чинників та підвищення рівня кримінологічної безпеки небанківського фінансового сектору, зокрема:

а) розроблення та поетапне впровадження програм фінансової підтримки й управління ризиками діяльності кредитних спілок у пріоритетних секторах економіки (житлове будівництво, енергетика, аграрний сектор, критична інфраструктура тощо), що мають стратегічне значення для післявоєнного відновлення держави. Такі програми мають поєднувати інструменти державного стимулювання, гарантування та компенсації ризиків із чіткими вимогами до прозорості фінансових операцій, що сприятиме залученню міжнародної технічної допомоги, підвищенню фінансової дисципліни та зменшенню протиправних практик у діяльності кредитних спілок в умовах воєнного стану;

б) упровадження європейської системи ризик-орієнтованого управління фінансовими портфелями кредитних спілок, яка передбачає ідентифікацію, оцінювання та постійний моніторинг кредитних, ліквідних, операційних і репутаційних ризиків. Застосування таких підходів у поєднанні з обов'язковим оприлюдненням результатів незалежного аудиту сприятиме підвищенню

прозорості діяльності кредитних спілок, зменшенню латентності фінансових зловживань і формуванню довіри з боку членів спілок та держави;

в) запровадження ефективних механізмів управління фінансовими ризиками та захисту активів, що сприятиме посиленню державної підтримки, залученню міжнародної технічної допомоги та мінімізації протиправних практик у небанківському фінансовому секторі; прийняття Закону України *«Про запобігання правопорушенням у небанківському фінансовому секторі та фінансові розслідування»*, який передбачатиме формування інституту фінансових детективів, підзвітних НБУ, з наданням їм повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок шляхом проведення контрольних-аналітичних і ревізійних заходів із подальшим інформуванням правоохоронних органів за підслідністю; зазначений інститут має виконувати превентивну кримінологічну функцію, забезпечуючи раннє виявлення ознак криміногенних процесів та недопущення їх ескалації; упровадження регіональних міжвідомчих робочих груп за участю кредитних спілок на базі їх професійних об'єднань із визначенням завдань координації взаємодії з правоохоронними органами, обміну апробованими практиками фінансового контролю та аналізу звітності з метою своєчасного виявлення фінансових зловживань;

г) створення регіональних міжвідомчих робочих груп за участю кредитних спілок на базі їх професійних об'єднань із визначенням завдань координації взаємодії з правоохоронними органами, органами фінансового контролю та місцевого самоврядування. Діяльність таких груп має бути спрямована на обмін апробованими практиками фінансового контролю, аналіз звітності та виявлення типових схем зловживань і шахрайства, що сприятиме зниженню криміногенної вразливості регіонального рівня діяльності кредитних спілок;

д) цифрову трансформацію діяльності кредитних спілок, що передбачає впровадження інноваційних технологій для оптимізації бізнес-процесів, інтеграції сучасної ІТ-інфраструктури із застосуванням кібертехнологій,

інструментів штучного інтелекту та автоматизованої аналітики. Зазначені заходи мають забезпечити підвищення здатності кредитних спілок до виявлення фінансових зловживань, фіктивних операцій і транснаціональних схем, а також сприяти розвитку управлінських і аналітичних компетентностей персоналу;

е) формування додаткових фінансових джерел для покриття потенційних і фактичних збитків як складової ефективного управління ризиками діяльності кредитних спілок, зокрема шляхом створення спеціальних резервних фондів, механізмів державного та колективного гарантування. Це дозволить знизити соціальні наслідки кримінальних правопорушень і мінімізувати шкоду, заподіяну членам кредитних спілок;

є) розроблення та впровадження системи нейтралізації ризиків шляхом використання механізмів взаємного гарантування, резервування та самострахування в межах небанківського фінансового сектору. Такі механізми мають виконувати не лише фінансово-економічну, а й кримінологічну функцію, знижуючи мотивацію до протиправної поведінки та підвищуючи загальний рівень стійкості кредитних спілок до криміногенних впливів.

У сучасних умовах діяльність кредитних спілок характеризується підвищеним рівнем ризиків, зумовлених поєднанням соціальної природи кредитної кооперації, значної кількості фізичних осіб – учасників фінансових відносин, асиметрії інформації між споживачами та управлінськими органами, а також впливом воєнного стану й цифрової трансформації фінансового ринку. За таких обставин споживачі фінансових послуг виступають найбільш уразливою стороною, що об'єктивно підвищує ризик їх залучення до криміногенних ситуацій як жертв фінансових правопорушень або непрямих учасників протиправних схем. Відтак, пропонується прийняти *Концепцію забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 року*, яка буде зорієнтована на захист прав і законних інтересів членів кредитних спілок, формування кримінологічно безпечного середовища функціонування кредитної кооперації, у межах якого захист інтересів споживачів фінансових послуг розглядається як

превентивний механізм, що усуває або істотно знижує дію ключових детермінант кримінальних правопорушень. Йдеться, насамперед, про такі чинники, як непрозорість фінансових операцій, обмежена поінформованість членів кредитних спілок, слабкість внутрішнього контролю, формалізація процедур нагляду та недостатня відповідальність посадових осіб.

Стратегічними цілями Концепції є: зниження рівня криміногенної вразливості кредитних спілок як суб'єктів небанківського фінансового сектору; усунення або нейтралізація детермінант фінансових зловживань і шахрайства (непрозорість, асиметрія інформації, слабкий внутрішній контроль, низька фінансова культура споживачів); формування стійкої кримінологічної безпеки ринку фінансових послуг шляхом превентивного впливу, а не виключно реакції на вже вчинені правопорушення; підвищення рівня довіри населення до інституту кредитної кооперації як соціально орієнтованого фінансового механізму.

Реалізація Концепції має ґрунтуватися на системі загальних (закріплені Конституцією та профільними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність небанківських фінансових установ) та спеціальних принципів, до яких слід віднести:

- принцип безпечності, відповідно до якого першочергове значення надається запобіганню кримінальним правопорушенням шляхом усунення причин і умов їх вчинення;
- принцип захищеності, що передбачає зміщення акценту з формального скорочення злочинності на забезпечення безпеки фінансових відносин і захист інтересів споживачів;
- принцип прозорості та підзвітності, спрямований на зменшення латентності злочинності й обмеження можливостей для прихованих фінансових зловживань;
- принцип інституційної взаємодії, який забезпечує координацію дій регулятора, правоохоронних органів, кредитних спілок і громадянського суспільства;

- принцип кримінологічної обґрунтованості, що передбачає використання результатів аналізу детермінант злочинності під час формування регуляторних і організаційних рішень й розроблення заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

У структурі окресленої нами Концепції ефективний захист інтересів споживачів фінансових послуг має передбачати реалізацію комплексу взаємопов'язаних заходів. Відзначимо, що механізми реалізації Концепції формуються як сукупність кримінологічних заходів, безпосередньо спрямованих на нейтралізацію криміногенних факторів у сфері діяльності кредитних спілок. По-перше, йдеться про нормативно-правове забезпечення захисту прав членів кредитних спілок шляхом удосконалення стандартів розкриття інформації, чіткого визначення обсягу прав та обов'язків сторін фінансових правовідносин, а також встановлення підвищених вимог до ділової репутації та професійної придатності керівних осіб. Такі заходи створюють правові бар'єри для зловживань і знижують ризик маніпулювання фінансовою інформацією.

По-друге, концептуально важливим є інституційний вимір захисту споживачів, що передбачає посилення ролі державного регулятора, розвиток механізмів фінансового нагляду й контролю, а також інституціоналізацію взаємодії між кредитними спілками, органами фінансового контролю та правоохоронними органами. У кримінологічному аспекті така взаємодія сприяє ранньому виявленню ознак криміногенних процесів, попередженню масштабних фінансових зловживань і мінімізації шкоди, заподіяної споживачам фінансових послуг.

По-третє, суттєве значення має інформаційно-аналітична складова Концепції, яка охоплює розвиток цифрових систем обліку, персоніфікованого моніторингу фінансових операцій, автоматизованого аналізу ризиків і забезпечення доступу споживачів до достовірної та повної інформації про діяльність кредитних спілок. Підвищення рівня фінансової прозорості та

цифрової підзвітності істотно зменшує можливості для прихованих злочинних дій і водночас підвищує довіру населення до інституту кредитної кооперації.

По-четверте, ефективний захист інтересів споживачів фінансових послуг неможливий без формування культури фінансової та правової відповідальності, що охоплює системну фінансову просвіту членів кредитних спілок, розвиток механізмів саморегуляції та внутрішнього контролю, а також стимулювання законослухняної поведінки учасників фінансових відносин. У кримінологічному вимірі такі заходи виконують функцію загальносоціальної профілактики, знижуючи рівень віктимності споживачів та обмежуючи соціальну базу для вчинення кримінальних правопорушень.

Особливе місце в Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 року має займати механізм компенсації шкоди та відновлення порушених прав споживачів, що включає створення резервних і гарантійних фондів, розвиток системи взаємного гарантування та ефективні процедури врегулювання спорів. З кримінологічної точки зору наявність таких механізмів знижує соціальну напругу, мінімізує наслідки протиправної діяльності та підвищує невідворотність негативних наслідків для осіб, які вчиняють фінансові правопорушення.

Отже, ефективний захист інтересів споживачів фінансових послуг у межах Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 року має розглядатися як комплексний загальносоціальний захід запобігання кримінальним правопорушенням, що поєднує правові, інституційні, інформаційно-аналітичні та виховні механізми. Реалізація такої Концепції сприятиме зниженню криміногенної вразливості кредитних спілок, підвищенню рівня кримінологічної безпеки ринку фінансових послуг та формуванню стійкої, соціально орієнтованої моделі розвитку кредитної кооперації в Україні.

Підсумовуючи вищевикладене, варто наголосити що загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок виступають системним інструментом формування кримінологічної безпеки небанківського фінансового сектору в умовах

воєнного стану та післявоєнної трансформації економіки. Їх змістовною особливістю є зміщення акценту з безпосереднього реагування на кримінальні правопорушення як об'єкт посягання на забезпечення захищеності сфери діяльності кредитних спілок як об'єкта охорони, що відповідає сучасним науковим підходам до розуміння кримінологічної безпеки.

Стратегічними напрямками загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок є реєстрація та ліцензування, забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності, упровадження гарантійних і компенсаційних механізмів, застосування ризик-орієнтованого підходу до регулювання та нагляду, інформатизація і цифровізація фінансових процесів. Реалізація зазначених напрямів забезпечує ранню ідентифікацію криміногенних загроз, обмеження можливостей фінансових зловживань і шахрайських практик, зниження латентності кримінальних правопорушень та підвищення рівня інституційної довіри до кредитної кооперації. Запропонована система загальносоціальних заходів має бути інституціоналізована в межах Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 року, яка поєднує заходи фінансової підтримки, ризик-орієнтованого управління, цифрової трансформації, міжвідомчої координації та спеціалізованого фінансового контролю. Такий підхід забезпечує не лише запобігання кримінальним правопорушенням, а й поновлення порушених прав членів кредитних спілок та відшкодування завданої шкоди як обов'язкові елементи кримінологічної профілактики.

Таким чином, загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок доцільно розглядати як фундаментальний рівень кримінологічного впливу, що формує стійке, прозоре та безпечне середовище функціонування небанківських фінансових установ, сприяє захисту прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг та забезпечує фінансову й суспільну стабільність держави в умовах воєнного стану.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок

Запобігання кримінальним правопорушенням є складною багаторівневою діяльністю, ефективність якої значною мірою залежить від забезпечення постійного моніторингу криміногенної ситуації в державі та окремих секторах економіки, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок. Такий моніторинг дає змогу своєчасно виявляти нові криміногенні загрози, аналізувати причини їх виникнення й розробляти адекватні стратегії запобігання, що сприяє зниженню рівня злочинності та підвищенню довіри громадян до інституцій фінансового контролю і правоохоронних органів [7, с. 102].

Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням є комплексним підходом до протидії злочинності, який ґрунтується на використанні знань кримінології та суміжних наук – соціології, економіки, психології, кримінального процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності. Як зазначає В. В. Голіна, така діяльність здійснюється різними суб'єктами, зокрема державними органами, громадськими організаціями та окремими громадянами, і спрямована на протидію криміногенним явищам і процесам шляхом поєднання теоретичних положень і практичних методів, що забезпечують запобігання кримінальним правопорушенням на різних етапах злочинної поведінки [33, с. 21].

За словами О. М. Джужі, у широкому розумінні спеціально-кримінологічне запобігання злочинності включає цілеспрямоване здійснення цього виду діяльності як самостійної функції; взаємозв'язок елементів системи «по горизонталі» (координація) та «по вертикалі» (підпорядкування); неухильне виконання управлінських рішень; вибір адекватної лінії поведінки залежно від стану об'єкта профілактичного впливу [83, с. 68].

У свою чергу, О. М. Литвак обґрунтовано розмежовує загальносоціальне та спеціально-кримінологічне запобігання, підкреслюючи якісну специфіку останнього як виду діяльності, орієнтованого на досягнення превентивної мети

без безпосереднього застосування примусу, а також звертаючи увагу на участь неспеціалізованих суб'єктів, для яких запобіжний вплив не є основною професійною функцією [100, с. 122].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності, наголошують В. І. Шакур та В. І. Тимошенко, є ключовим елементом системи попередження кримінальним правопорушенням. Їх основною метою є виявлення й усунення конкретних криміногенних факторів, а також формування умов, що унеможливають вчинення кримінальних правопорушень. Такі заходи спрямовані на запобігання як окремим видам кримінальних правопорушень, так і конкретним кримінальним діянням з урахуванням їх причин та умов, вирізняючись практичною спрямованістю без необхідності радикальних трансформацій суспільних відносин або формування морально-етичних переконань у громадян [171].

А. П. Закалюк наголошує, що на відміну від інших видів запобігання, спеціально-кримінологічні заходи діють не лише після вчинення кримінального правопорушення, а й до нього, впливаючи на поведінку осіб і криміногенні процеси в середовищі, яке лише частково регулюється правом, із використанням засобів, що мають чітко виражене цільове превентивне значення [53, с. 328].

З огляду на викладені наукові підходи, спеціально-кримінологічні заходи доцільно розглядати як самостійний різновид запобігання злочинності, що полягає у діяльності правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства, спрямованій на виявлення осіб, схильних до протиправної поведінки, усунення або нейтралізацію криміногенних чинників, а також упередження й припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху.

У цьому контексті спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок спрямовані на недопущення вчинення протиправних дій з боку конкретних осіб або організованих груп, їх своєчасне виявлення на стадіях готування чи замаху, усунення причин і формування умов, що унеможливають реалізацію

кримінальних намірів у небанківському фінансовому секторі, а також на встановлення обставин фінансових подій, пов'язаних із шахрайством, реалізацією фінансових ризиків, незаконною конвертацією грошових коштів та іншими зловживаннями у діяльності кредитних спілок.

Спеціально-кримінологічні заходи реалізуються на основі ризик-орієнтованого підходу та здійснюються у формах:

1) *регуляторної діяльності, що включає ведення обліку, подання регуляторної звітності, проведення обов'язкового аудиту й інспекційних перевірок, які здійснюються НБУ в односторонньому примусовому порядку.*

Регуляторна діяльність НБУ у сфері діяльності кредитних спілок є ключовим спеціально-кримінологічним інструментом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що реалізується в межах повноважень Закону України «Про Національний банк України», а також визначених розділом V Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» та розділом VIII Закону України «Про кредитні спілки». Зазначена діяльність має публічно-владний, імперативний характер і спрямована не лише на забезпечення стабільності ринку фінансових послуг, а й на раннє виявлення криміногенних ризиків, запобігання фінансовим зловживанням і мінімізацію правопорушень.

У законодавстві України з питань банківської діяльності закріплено розгалужену та інституційно узгоджену систему регуляторних заходів, спрямованих на забезпечення фінансової стабільності, безпеки банківських операцій і запобігання криміногенним ризикам. Так, Закон України «Про Національний банк України» (1999 р.) визначає головною метою банківського регулювання і нагляду забезпечення безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів, а також запобігання кризовим явищам у фінансовій системі. НБУ здійснює регуляторні й наглядові функції на індивідуальній та консолідованій основі щодо банків і банківських груп у межах та порядку, визначених законодавством, що

забезпечує системність контролю й мінімізацію можливостей для зловживань [139].

В межах повноважень, визначених Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [145]. Законодавець закладає модель державного регулювання та нагляду, орієнтовану не лише на забезпечення стабільності фінансового ринку та захист прав споживачів фінансових послуг, а й на попередження правопорушень шляхом раннього виявлення ризиків, усунення криміногенних чинників і недопущення формування системних загроз у небанківському фінансовому секторі.

У межах зазначеної моделі НБУ наділяється повноваженнями щодо здійснення нормативно-правового регулювання, пруденційного нагляду та нагляду за ринковою поведінкою кредитних спілок, застосування коригувальних заходів, заходів раннього втручання й заходів впливу, а також здійснення безвиїзного нагляду та інспекційних перевірок. Сукупність цих інструментів формує комплексну систему превентивного контролю, побудовану на ризик-орієнтованому підході, за якого інтенсивність і форма регуляторного впливу визначаються характером, масштабом і рівнем ризиків, притаманних діяльності конкретної кредитної спілки, її фінансовим станом, якістю корпоративного управління та суспільною значущістю.

Застосування ризик-орієнтованого підходу у наглядовій діяльності НБУ має виразне кримінологічне значення, оскільки дозволяє зосереджувати регуляторні ресурси на найбільш криміногенно вразливих сегментах ринку, своєчасно виявляти аномалії фінансової поведінки, маніпулювання звітністю, приховану афілійованість, ознаки зловживань службовим становищем та інші передумови вчинення кримінальних правопорушень. Важливою особливістю законодавчої моделі є закріплення принципу оцінювання діяльності надавачів фінансових послуг не лише за формальними показниками, а за економічним змістом операцій і фактичними обставинами їх здійснення, що істотно знижує можливості використання правових форм для прикриття протиправної діяльності.

Безвізний нагляд, здійснюваний НБУ, ґрунтується на системному аналізі регуляторної звітності, фінансових показників, інформації про операційну діяльність і дотримання вимог законодавства, виконуючи функцію постійного моніторингу криміногенних ризиків [21]. У свою чергу інспекційні перевірки дозволяють поглиблено оцінити достовірність поданих даних, ефективність системи внутрішнього контролю, управління ризиками та корпоративного управління, а також встановити причини й умови, що сприяють порушенням фінансового законодавства або створюють передумови для криміналізації діяльності кредитних спілок [102].

Законодавчо передбачена можливість застосування НБУ професійного судження у процесі нагляду має особливе значення в контексті запобігання фінансовим правопорушенням. Такий інструмент дозволяє регулятору реагувати на складні, нетипові або масковані схеми протиправної діяльності, які не завжди можуть бути виявлені шляхом формального застосування нормативних критеріїв. Водночас закон встановлює процесуальні запобіжники проти довільного застосування професійного судження, зокрема вимоги щодо обґрунтованості рішень, можливості їх перегляду та судового оскарження [145].

Окрему запобіжну функцію у системі регуляторної діяльності НБУ виконує нагляд за ринковою поведінкою, спрямований на захист прав споживачів фінансових послуг, забезпечення прозорості інформації, дотримання етичних стандартів та недопущення недобросовісних практик. У кримінологічному вимірі цей напрям нагляду сприяє зниженню віктимності споживачів, обмеженню можливостей зловживання довірою та запобіганню фінансовому шахрайству, що нерідко передує вчиненню більш тяжких кримінальних правопорушень.

Таким чином, Розділ V Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» формує цілісну правову основу регуляторної діяльності НБУ як спеціально-кримінологічного механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок. Закріплена в ньому модель державного регулювання та нагляду поєднує превентивну

спрямованість, ризик-орієнтований підхід і інструменти раннього втручання, що дозволяє не лише реагувати на вже вчинені порушення, а й упереджувати їх виникнення, нейтралізуючи детермінанти криміналізації небанківського фінансового сектору, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та підвищених фінансово-економічних ризиків.

Водночас, відповідно до ст. 41 Закону України «Про кредитні спілки», державний нагляд за діяльністю кредитних спілок здійснюється НБУ як єдиним регулятором ринку небанківських фінансових послуг, що зумовлює централізацію контрольних функцій і унеможливує дублювання повноважень різними органами [138]. Такий підхід сприяє формуванню єдиної системи збору, аналізу та оцінювання інформації про діяльність кредитних спілок, що має істотне кримінологічне значення, оскільки зменшує ризики фрагментації наглядової інформації та створення прогалів у контролі, які можуть використовуватися для приховування фінансових зловживань і шахрайських схем.

Згідно зі ст. 42 Закону, нагляд НБУ спрямований на забезпечення дотримання кредитними спілками вимог законодавства, нормативно-правових актів регулятора, стандартів фінансової стійкості та платоспроможності, а також правил корпоративного управління.

У межах реалізації наглядових повноважень НБУ здійснює постійний моніторинг фінансового стану кредитних спілок, аналіз їх регуляторної звітності та оцінювання рівня ризиків. З кримінологічної точки зору такі заходи носять запобіжний характер, оскільки дозволяють виявляти фінансові дисбаланси, непрозорі операції та ознаки зловживань на ранніх стадіях, ще до набуття ними ознак кримінальних правопорушень.

Важливе місце у системі нагляду займає право НБУ проводити безвиїзний нагляд та інспекційні перевірки кредитних спілок. Інспекційні заходи спрямовані на перевірку достовірності звітних даних, дотримання вимог щодо формування резервів, використання коштів членів кредитної спілки та законності фінансових операцій. Такі перевірки виконують функцію виявлення

детермінант фінансових правопорушень, зокрема недбалого управління, зловживання службовим становищем або прихованого виведення активів.

Відповідно до ст. 45 Закону передбачена можливість застосування НБУ коригувальних заходів, заходів раннього втручання та заходів впливу у разі виявлення порушень у діяльності кредитних спілок [138]. Такі інструменти дозволяють не лише реагувати на вже вчинені порушення, а й запобігати їх ескалації, обмежуючи криміногенно небезпечні практики на початкових етапах їх формування.

Особливе кримінологічне значення має інститут тимчасової адміністрації, застосування якого регламентовано ст. 46 Закону України «Про кредитні спілки». Запровадження тимчасової адміністрації можливе у випадках загрози правам та законним інтересам членів кредитної спілки, втрати платоспроможності або системних порушень у діяльності органів управління. З позицій спеціально-кримінологічного запобігання тимчасова адміністрація виконує функцію локалізації криміногенних процесів, усунення осіб, дії або бездіяльність яких створюють умови для фінансових правопорушень, а також мінімізації потенційної шкоди.

Крім того, НБУ забезпечує контроль за прозорістю діяльності кредитних спілок та доступом їх членів до інформації про фінансовий стан і результати діяльності, що сприяє зниженню віктимності споживачів фінансових послуг, підвищенню рівня інституційної довіри та обмеженню можливостей маніпулювання інформацією з боку недобросовісних посадових осіб.

Таким чином, відповідно до законодавчої моделі, НБУ здійснює державне регулювання та нагляд за діяльністю кредитних спілок шляхом поєднання безвізного нагляду, інспекційних перевірок, застосування коригувальних заходів, заходів раннього втручання та заходів впливу, що в сукупності формують багаторівневу систему превентивного кримінологічного контролю. Така система побудована на ризик-орієнтованому підході, за якого інтенсивність і форма регуляторного впливу залежать від ступеня ризику

діяльності кредитної спілки, її фінансового стану, моделі управління та суспільної значущості.

Звертаючи увагу на регуляторну діяльність НБУ, зазначимо, що безвізний нагляд, регламентований Постановою Правління НБУ від 14 грудня 2023 р. № 162, виконує первинну спеціально-кримінологічну функцію моніторингу, оскільки ґрунтується на аналізі регуляторної звітності, фінансових показників, операційної діяльності та дотримання вимог законодавства. У кримінологічному аспекті безвізний нагляд спрямований на виявлення аномалій фінансової поведінки, ознак маніпулювання звітністю, прихованих ризиків і потенційних схем зловживань ще до стадії фактичного заподіяння шкоди [131].

Інспекційні перевірки, порядок організації та проведення яких визначено Постановою Правління НБУ від 20 грудня 2023 р. № 167, мають більш інтенсивний контрольний характер і дозволяють верифікувати достовірність поданих даних, оцінити ефективність системи внутрішнього контролю, корпоративного управління та управління ризиками. У системі спеціально-кримінологічних заходів інспекційні перевірки виступають інструментом виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, зокрема зловживань службовим становищем, фінансового шахрайства, незаконної конвертації коштів і прихованої афілійованості.

Важливе превентивне значення має застосування НБУ коригувальних заходів, заходів раннього втручання та заходів впливу, врегульованих Постановою Правління НБУ від 25 грудня 2023 р. № 183. У кримінологічному вимірі такі заходи спрямовані на припинення криміногенно небезпечних тенденцій на ранніх стадіях, запобігання ескалації фінансових порушень у кримінальні правопорушення та усунення управлінських дисфункцій, що створюють умови для протиправної діяльності [130].

Особливе місце в системі регуляторних заходів займає інститут тимчасової адміністрації, порядок призначення та здійснення якої визначено Постановою Правління НБУ від 23 грудня 2023 р. № 178. Запровадження

тимчасової адміністрації має виразний спеціально-кримінологічний характер, оскільки застосовується у ситуаціях, коли існує реальна загроза правам вкладників, фінансовій стабільності кредитної спілки або виявлено ознаки системних порушень, що можуть бути пов'язані з кримінальними правопорушеннями. Такий захід фактично спрямований на локалізацію криміногенних процесів і мінімізацію шкоди [132].

Ризик-орієнтована модель нагляду НБУ конкретизується через критерії оцінювання ступеня ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, встановлені Постановою Правління НБУ від 8 листопада 2023 р. № 143. Визначення рівня ризику та суспільної важливості кредитних спілок дозволяє НБУ диференціювати регуляторний вплив, зосереджуючи ресурси на найбільш криміногенно вразливих сегментах ринку [129].

Додатковим спеціально-кримінологічним інструментом є реалізація санкційної політики відповідно до Постанови Правління НБУ від 11 травня 2023 р. № 65, яка спрямована на недопущення використання кредитних спілок у схемах фінансування підсанкційних осіб або незаконного руху капіталу в умовах воєнного стану. Важливу роль у запобіганні кримінальним правопорушенням відіграє також регулювання діяльності кредитних спілок відповідно до Положення, затвердженого Постановою Правління НБУ від 2 лютого 2024 р. № 14, яке встановлює вимоги до фінансової стійкості, платоспроможності, системи управління ризиками та внутрішнього контролю. Зазначені вимоги спрямовані на усунення структурних передумов криміналізації фінансових відносин.

Окремого значення набуває Положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 4 вересня 2024 р. № 105, яке регламентує виявлення безліцензійної діяльності та неправомірного надання фінансових або платіжних послуг. У кримінологічному аспекті цей акт спрямований на виявлення тіньових сегментів небанківського фінансового ринку, що є підвищено криміногенно небезпечними та часто використовуються для шахрайства й легалізації доходів [125].

Таким чином, регуляторна діяльність НБУ у сфері діяльності кредитних спілок виконує не лише функції фінансового нагляду, а й самостійну спеціально-кримінологічну функцію, спрямовану на раннє виявлення криміногенних ризиків, нейтралізацію детермінант кримінальних правопорушень і недопущення використання кредитних спілок у протиправних фінансових схемах, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану.

2) *правоохоронної діяльності*, що здійснюються Національною поліцією України, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України у взаємодії з НБУ, Державною службою фінансового моніторингу України, Державною податковою службою України, АРМА та іноземними партнерами, із широким застосуванням методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту, що передбачає інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу та впровадження аналітично керованої моделі безпекової діяльності.

Як стверджує В. В. Черней, основним недоліком правоохоронної діяльності у сфері діяльності небанківських фінансових установ є дублювання функцій [192]. Проведений нами аналіз чинного законодавства у сфері діяльності кредитних спілок та сформованої правозастосовної практики в умовах сьогодення дозволяє констатувати, що функції запобігання кримінальним правопорушенням у небанківському фінансовому секторі є більш за все не дублюючими, а скоріше фрагментарними, позаяк і регулятор й правоохоронні органи спрямовують свою діяльність на окремі види кримінальних правопорушень, в кращому випадку на фінансові зловживання за окремими сегментами небанківського фінансового сектору. Відтак, доцільним є створення спеціалізованої служби небанківських фінансових розслідувань, функціонування якої відповідало б європейським підходам до фінансової розвідки з функціями виявлення та припинення правопорушень, у тому числі й у сфері діяльності кредитних спілок.

Відтак, видається за доцільне створення Служби небанківських фінансових розслідувань при НБУ як спеціалізованого інституційного суб'єкта з функціями фінансової розвідки, спрямованого на своєчасне виявлення, документування та перекриття схем шахрайства й інших кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, запобігання переведенню незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі за кордоном, а також забезпечення відшкодування завданих збитків і поновлення порушених прав споживачів фінансових послуг.

На виконання вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (2019 р.) [135] та постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації фінансового моніторингу» (2020 р.) [39] Державна служба фінансового моніторингу України отримує від НБУ інформацію щодо діяльності небанківських фінансових установ та аналізує її.

За результатами узагальнення аналітичних матеріалів Держфінмоніторингу України встановлено, що у схемах легалізації (відмивання) доходів у небанківському фінансовому секторі, у тому числі із залученням кредитних спілок, застосовувалися такі основні інструменти: внесення та зняття готівкових коштів; здійснення транзитних фінансових операцій; відступлення прав вимоги (факторинг); поповнення статутного капіталу; надання фінансових кредитів і фінансової допомоги; використання підроблених документів, зокрема фінансової звітності; застосування електронних грошей і систем миттєвих переказів.

Відповідно до даних Держфінмоніторингу України, основними об'єктами підвищеної уваги в межах фінансового моніторингу були фінансові операції, пов'язані з діяльністю так званих «конвертаційних» центрів та суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, залучених до легалізації доходів; операції, що свідчать про шахрайські практики у сфері надання фінансових послуг членам кредитних спілок; операції, пов'язані з незаконним виведенням

грошових коштів за кордон; а також фінансові операції, що мають ознаки функціонування фінансових пірамід. Зазначені обставини підтверджують кримінологічну значущість фінансового моніторингу як інструменту раннього виявлення детермінант кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок і формування ризик-орієнтованої моделі спеціально-кримінологічного запобігання.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що у схемах легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, у небанківському фінансовому секторі системно використовувалися такі інструменти: внесення та зняття готівкових коштів; здійснення транзитних фінансових операцій; підміна (заміна) номенклатури товарів; завищення або заниження їх вартості; відступлення прав вимоги (факторинг); надання фінансових кредитів, поворотної та безповоротної фінансової допомоги (позик); поповнення статутного капіталу; страхування фінансових ризиків; неповернення валютної виручки; відсутність розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами; використання фіктивних контрактів; застосування підроблених документів, у тому числі фінансової звітності; використання електронних грошей та систем миттєвих переказів; проведення безтоварних операцій; здійснення операцій з цінними паперами, зокрема так званими технічними («сміттєвими») акціями, не забезпеченими реальними активами.

За результатами узагальнення аналітичних матеріалів Державної служби фінансового моніторингу України сформовано систему індикаторів і критеріїв, що дозволяють виявляти схеми правопорушень у діяльності небанківських фінансових установ. До індикаторів підозрілої діяльності віднесено, зокрема: часту зміну або нещодавнє оновлення складу кредитної спілки (наприклад, засновників); відсутність належної матеріально-технічної бази для здійснення заявлених обсягів операцій; невідповідність багатомільйонних фінансових оборотів наявним трудовим і фінансовим ресурсам; відсутність повної бухгалтерської звітності та первинних документів або їх ведення з порушенням

установленого порядку; розбіжності між показниками фінансової звітності та фактичними обсягами операцій; відсутність задекларованих доходів і сплачених податків; недеталізовані або формальні призначення платежів; підроблення офіційних документів, печаток і штампів; відкриття рахунків у значній кількості банків; використання підставних осіб як номінальних власників; управління рахунками багатьох суб'єктів через однакові IP-адреси; причетність керівників або засновників до фіктивної діяльності; відсутність платежів, пов'язаних зі звичайною господарською діяльністю; відмова інших фінансових посередників в обслуговуванні; використання втрачених або недійсних документів для відкриття рахунків.

До індикаторів підозрілих фінансових операцій небанківських фінансових установ належать: транзитне перерахування коштів упродовж короткого періоду після їх зарахування; «змішування» фінансових потоків з метою приховування джерел походження коштів; відсутність зрозумілого економічного змісту операцій; формальні або нечіткі призначення платежів; невідповідність між прибутковими й видатковими операціями; активне використання факторингових операцій, відступлення прав вимоги та переведення боргу; надання фінансової допомоги або кредитів працівникам; регулярні трансграничні перекази без економічного обґрунтування; систематичне надання або отримання позик між юридичними особами, не пов'язаними спільною бізнес-структурою; надходження коштів з непідтверджених джерел; оплата особистих витрат власників з рахунків юридичних осіб; залучення фізичних осіб – підприємців для мінімізації податкового навантаження; операції з суб'єктами з ознаками фіктивності; акумулювання коштів на рахунках офшорних компаній або в юрисдикціях з підвищеним репутаційним ризиком; розпорошення отриманих коштів; здійснення значних готівкових операцій; надання послуг із складно визначуваною вартістю; використання документів з ознаками фальсифікації; застосування «сміттєвих» цінних паперів [172].

Зазначені індикатори мають істотне кримінологічне значення, оскільки дозволяють ідентифікувати детермінанти фінансових правопорушень, сформувати ризик-орієнтовані профілі небанківських фінансових установ та слугують інформаційною основою для реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок.

Однією з ключових інституційних складових спеціально-кримінологічного забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок є діяльність Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Функціональне призначення АРМА полягає не у безпосередньому управлінні арештованими активами, у тому числі фінансовими активами кредитних спілок або пов'язаних з ними осіб, а в організації здійснення заходів з управління такими активами, що відповідає загальній моделі розмежування управлінських і контрольних повноважень у системі протидії фінансовим правопорушенням [112]. Такий підхід має принципове значення з огляду на необхідність збереження економічної вартості активів, мінімізації ризиків їх знецінення та забезпечення можливості подальшого відшкодування шкоди, завданої членам кредитних спілок і державі.

Відповідно до Положення про Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні (2020 р.), визначено порядок формування та ведення цього реєстру, а також механізм доступу до відомостей, що в ньому містяться [137]. Зазначений реєстр виконує системоутворюючу функцію у сфері кримінального провадження щодо фінансових правопорушень, пов'язаних з діяльністю кредитних спілок, оскільки забезпечує централізовану електронну фіксацію відомостей про активи, на які накладено арешт у межах кримінального чи цивільного судочинства. Це, у свою чергу, сприяє систематизації інформації про застосування арешту активів, оперативному доступу органів прокуратури, досудового розслідування та АРМА до

актуальних даних, а також підвищує прозорість процедур управління активами, переданими АРМА відповідно до законодавства.

Кримінологічне значення зазначеного механізму полягає в тому, що своєчасне виявлення, фіксація та організація управління арештованими активами кредитних спілок або осіб, пов'язаних з їх протиправною діяльністю, знижує мотивацію до вчинення економічних злочинів, унеможлиблює подальше використання активів у злочинних схемах та створює передумови для реального відшкодування завданої шкоди. У цьому контексті особливої ваги набуває Порядок взаємодії АРМА та Бюро економічної безпеки України щодо виявлення та розшуку активів (2022 р.), який забезпечує координацію дій між аналітичними, правоохоронними та управлінськими суб'єктами у процесі встановлення фінансових активів, пов'язаних із кримінальними правопорушеннями у небанківському фінансовому секторі, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок.

Інформаційно-аналітична діяльність відіграє ключову роль у запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, оскільки забезпечує системний, науково обґрунтований підхід до збору, обробки та аналізу відомостей про фінансові операції, управлінські рішення, поведінку суб'єктів та криміногенні ризики у небанківському фінансовому секторі. Завдяки інтеграції кримінологічних, економіко-правових і фінансово-аналітичних підходів інформація трансформується з розрізнених даних у структуровані знання, що проходять стадії перевірки, узагальнення та об'єктивізації, набуваючи практичної цінності для прийняття управлінських і регуляторних рішень. У такому вимірі інформаційно-аналітична робота постає як невід'ємний інструмент забезпечення кримінологічної безпеки у сфері діяльності кредитних спілок.

Як слушно зазначають О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, кримінологічна інформація являє собою сукупність знань (відомостей), необхідних для характеристики злочинності, її причин, прогнозування криміногенних процесів,

розроблення заходів протидії злочинності та оцінювання їх ефективності [8, с. 175].

У контексті діяльності кредитних спілок така інформація має комплексний характер і умовно поділяється на чотири взаємопов'язані блоки. По-перше, це дані, що характеризують кримінальні правопорушення у небанківському фінансовому секторі як масове негативне явище, зокрема статистичні показники, які відображають рівень, структуру, динаміку та географію відповідних правопорушень. По-друге, це відомості, що розкривають причини та умови криміналізації діяльності кредитних спілок, включно з інформацією про управлінські дисфункції, фінансові дисбаланси, прогалини у регуляторному контролі та нагляді. Джерелами таких даних виступають матеріали кримінальних проваджень, адміністративних і цивільних справ, результати інспекційних перевірок, акти ревізій, аналітичні звіти регулятора, а також матеріали кримінологічних і соціологічних досліджень. По-третє, важливим блоком кримінологічної інформації є відомості про діяльність уповноважених органів державної влади, щодо виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, а також оцінка результативності вжитих заходів.. По-четверте, до кримінологічної інформації належать методичні рекомендації, аналітичні огляди та практичні посібники по запобіганню фінансовим правопорушенням, значення яких полягає у підвищенні професійного рівня суб'єктів запобігання та формуванні єдиних стандартів аналітичної діяльності.

Як відзначають фахівці, аналітика у цьому контексті розглядається як цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного й технологічного забезпечення індивідуальної та колективної розумової діяльності, що забезпечує ефективну обробку кримінологічно значущої інформації з метою виявлення її сутнісно-сміслового ядра, удосконалення наявних і формування нових знань, а також підготовки обґрунтованої інформаційної бази для прийняття управлінських, регуляторних і правоохоронних рішень [147, с. 58]. Аналітична робота у сфері діяльності

кредитних спілок є безпосереднім використанням накопиченої інформації у процесі реалізації завдань кримінологічного запобігання та включає комплекс інтелектуальних операцій із даними, отриманими під час фінансового моніторингу, наглядової діяльності та кримінологічної розвідки.

До типових технологічних прийомів обробки та аналізу інформації у процесі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок слід віднести: використання засобів безпечної та анонімної роботи в мережі Інтернет та інших інформаційних ресурсах; пошук відомостей із застосуванням спеціальних символів, операторів і розширених пошукових алгоритмів; автоматизоване завантаження та агрегування файлів; фільтрацію, сортування й систематизацію структурованих і неструктурованих даних за часовими, територіальними, суб'єктними та іншими релевантними ознаками; використання цільових функцій спеціалізованого аналітичного програмного забезпечення, зокрема візуального аналізу, групування й кластеризації даних, аналізу руху фінансових активів, коштів і пов'язаних із ними фінансових послуг.

Аналіз наведених підходів дає підстави стверджувати, що інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок являє собою комплекс взаємопов'язаних засобів, методів і заходів, спрямованих на отримання своєчасної, достовірної та кримінологічно значущої інформації. Така інформація безпосередньо впливає на обґрунтованість управлінських, регуляторних і правоохоронних рішень, спрямованих на усунення, зменшення або нейтралізацію детермінант злочинності, що формуються у небанківському фінансовому секторі, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок.

Слід зазначити, що у державах Європейського Союзу правоохоронні органи поступово перейшли до моделі IntelligenceLedPolicing («поліцейська діяльність, керована аналітикою»), в основі якої лежить системний аналіз, оцінювання та управління ризиками незалежно від їх характеру та сфери виникнення [51]. Ключовою передумовою застосування цієї моделі є глибокий

аналіз значних масивів інформації та аналітичних джерел, власниками яких виступають як державні органи, так і суб'єкти приватного сектору, включно з фінансовими установами [26].

На основі зазначеного підходу у 2010 р. в Європейському Союзі було започатковано багаторічний цикл політики реагування на організовану злочинність, центральним елементом якого стала оцінка загроз (SOCTA – Serious and Organized Crime Threat Assessment). Її метою є системне й методологічно виважене виявлення ключових кримінальних загроз шляхом формування інтегрованої оцінки, що включає такі блоки: фокусування, засоби, аналіз і визначення пріоритетів, а також результати у вигляді «карти аргументів» для кожного ризику, що слугує підґрунтям для стратегічного планування заходів запобігання [117].

Методологія SOCTA передбачає послідовність взаємопов'язаних етапів. Перший етап – «планування і завдання» – охоплює формування концепції оцінки загроз, визначення її цілей, завдань і часових меж. Другий етап – «збір інформації» – спрямований на ідентифікацію та отримання релевантних даних, необхідних для оцінювання масштабів і наслідків організованої злочинності, у тому числі у фінансовій сфері. Третій етап – «обробка й оцінка» – включає управління інформацією, перевірку її достовірності, аналіз соціально-економічних і регуляторних факторів, проведення SWOT- та ризик-аналізу. Четвертий етап – «рекомедації та поширення» – полягає у формуванні практичних рекомендацій і доведенні результатів аналізу до суб'єктів ухвалення рішень. П'ятий етап – «зворотний зв'язок» – спрямований на оцінювання ефективності застосованих заходів і коригування подальших аналітичних циклів [117].

З урахуванням зазначеної моделі оцінки загроз, на етапі збору первинної інформації пошукова діяльність щодо кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок включає: по-перше, оцінювання оперативної обстановки з урахуванням наявності інформації, достатньої для ініціювання кримінального провадження, встановлення фактів фінансових зловживань або

ідентифікації ознак обману; по-друге, перевірку первинних відомостей з метою планування пошукових заходів тактичного й стратегічного характеру; по-третє, збір і аналіз інформації про осіб, причетних до протиправної діяльності у сфері кредитної кооперації або таких, що володіють відомостями, важливими для розкриття фінансових правопорушень.

Збір інформації у цьому контексті розглядається як цілеспрямований процес отримання відомостей з доступних джерел – правоохоронних і контролюючих органів, фінансових установ, медіа та мережі Інтернет. Глобалізація інформаційного простору, розвиток цифрових технологій, мобільного зв'язку та міжнародних фінансових систем істотно знизили бар'єри для транснаціональної злочинної діяльності. Організовані злочинні групи активно використовують ці можливості для підготовки та вчинення фінансових правопорушень, у тому числі шляхом маскування операцій кредитних спілок або пов'язаних з ними осіб [106; 198].

Збір інформації про факти та обставини, що становлять кримінологічний інтерес, у сфері діяльності кредитних спілок дає змогу встановити первинні відомості про можливе вчинення кримінальних правопорушень, а також шляхом їх порівняння, узагальнення й аналізу надати відповідну оцінку цим фактам і визначити напрями подальшого використання отриманої інформації для вирішення запобіжних завдань. Такий підхід забезпечує перехід від фрагментарного реагування до системного, ризик-орієнтованого управління криміногенними процесами у небанківському фінансовому секторі.

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та ускладнення фінансових схем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок перетворюється на складне міждисциплінарне завдання для правоохоронних і НБУ. Ефективне виявлення фінансових правопорушень потребує застосування різноманітних методів і підходів інформаційно-аналітичного забезпечення, а також усвідомлення ключової ролі аналітичної діяльності у прийнятті управлінських і процесуальних рішень. Міжнародною аналітичною спільнотою вироблено низку стандартів,

дотримання яких визначає якість та результативність аналітичної роботи, зокрема: використання аналітичної інформації для спрямування оперативних і слідчих дій; обов'язкове включення аналізу до кожного складного розслідування; підготовку аналітичних продуктів у формі письмових звітів із можливим доповненням візуальними матеріалами; формулювання висновків і рекомендацій для керівництва; недопущення формального компіювання даних без аналітичного осмислення; забезпечення точності, своєчасності та повноти аналізу; використання сучасних методів автоматизації, візуалізації й обробки даних; орієнтацію аналітичних продуктів на досягнення стратегічних і тактичних цілей установи [222; 217].

Фундаментом інформаційно-аналітичного забезпечення спеціально-кримінологічного запобігання у сфері діяльності кредитних спілок є кримінальний аналіз, тісно пов'язаний із феноменом «великих даних». Його сутність полягає у використанні сучасних технологічних можливостей для обробки надвеликих масивів інформації з метою отримання якісно нових знань про закономірності злочинної поведінки та фінансових зловживань [219, с. 272]. Як зазначає В. І. Школьніков, предметом кримінального аналізу є як обставини вчинення кримінальних правопорушень певних категорій, так і злочинність як соціальне явище, а інформаційна база формується з оперативно-розшукових, кримінальних процесуальних, криміналістичних відомостей, що підлягають спеціальній обробці та аналітичному осмисленню з метою виявлення закономірностей [203].

Метою кримінального аналізу є встановлення прихованих і неочевидних зв'язків між подіями, фактами та особами з подальшим формулюванням аналітичних версій і гіпотез для з'ясування обставин фінансових правопорушень [133, с. 25]. Залежно від характеру джерел інформації, застосованих технологій, регулярності аналізу та цільової аудиторії виокремлюють такі його види: аналітичну кримінальну розвідку, тактичний, стратегічний та адміністративний (управлінський) кримінальний аналіз. У межах аналітичної кримінальної розвідки особливе місце займає оперативний

кримінальний аналіз, результати якого використовуються для планування та реалізації запобіжних заходів щодо фінансових правопорушень у діяльності кредитних спілок.

Кримінальний аналіз реалізується у вигляді циклічного процесу, що охоплює планування та визначення цілей, збирання інформації, її обробку, безпосередній аналіз, поширення результатів і повторну оцінку. Систематизація інформації здійснюється з використанням спеціалізованого програмного забезпечення, аналітичних платформ і пошукових ресурсів, які дозволяють інтегрувати дані з відкритих і відомчих джерел, фінансових реєстрів, соціальних мереж та інших інформаційних масивів.

З урахуванням сучасного стану злочинності у небанківському фінансовому секторі ключовим напрямом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок є поетапне впровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою. Така модель передбачає поєднання нормативно-правового забезпечення, розвиненої системи інформаційних ресурсів, кримінального аналізу, застосування аналітичних програм кримінологічного призначення на основі штучного інтелекту, активних пошукових заходів у мережі Інтернет і спеціалізованих інформаційних системах, автоматизації аналізу фото- та відеоматеріалів, використання OSINT-технологій, інтеграції з інформаційними ресурсами правоохоронних органів, проведення цільових тренінгів і стандартизації аналітичних продуктів [178].

У цьому контексті особливого значення набуває метод кримінологічної розвідки [27; 158], який виступає ефективним інструментом запобігання фінансовим правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок. Його сутність полягає у системному зборі, обробці, аналізі та використанні інформації з застосуванням сучасних аналітичних і цифрових технологій. Впровадження цього підходу у вітчизняну практику здатне суттєво підвищити результативність спеціально-кримінологічного запобігання та сприяти зміцненню кримінологічної безпеки небанківського фінансового сектору в цілому.

3) громадського контролю, який здійснюється Всеукраїнською асоціацією кредитних спілок України, медіа та громадськістю з метою підвищення прозорості, підзвітності й запобігання фінансовим зловживанням.

Невід'ємним напрямом спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок є громадський контроль, який виступає важливим позадержавним механізмом впливу на рівень прозорості, підзвітності та доброчесності функціонування небанківських фінансових установ. Такий контроль реалізується насамперед через діяльність Всеукраїнської асоціації кредитних спілок України, медіа, які виконують функції суспільного моніторингу, публічного нагляду та інформаційного реагування на факти порушень, а також спрямований не лише на фіксацію вже допущених зловживань, а передусім на ранню ідентифікацію криміногенних ризиків, формування нетерпимості до протиправних практик і запобігання їх інституціоналізації.

Професійні об'єднання кредитних спілок здійснюють громадський контроль шляхом розроблення та впровадження кодексів професійної етики, стандартів корпоративного управління, внутрішнього контролю й управління ризиками, а також шляхом саморегуляції поведінки своїх членів. У межах цієї діяльності формується середовище підвищеної відповідальності керівників і посадових осіб кредитних спілок, забезпечується внутрішній обмін інформацією про типові схеми фінансових зловживань, шахрайства, недобросовісної практики управління активами та порушення прав членів спілок. Така діяльність має виразний спеціально-кримінологічний ефект, оскільки сприяє усуненню організаційних і управлінських детермінант злочинності [29].

Важливу роль у системі громадського контролю відіграють медіа, які виконують функцію публічного викриття та соціального контролю за діяльністю кредитних спілок. Через журналістські розслідування, аналітичні матеріали, публічне обговорення проблем фінансової доброчесності формується суспільний тиск на суб'єктів небанківського фінансового сектору,

що істотно знижує латентність кримінальних правопорушень. Медіа сприяють інформуванню членів кредитних спілок про ризики, пов'язані з недобросовісним управлінням, маніпуляціями з фінансовою звітністю, зловживаннями службовим становищем, а також про механізми захисту порушених прав.

Громадські організації та ініціативи у сфері фінансової грамотності та захисту прав споживачів фінансових послуг доповнюють систему громадського контролю шляхом здійснення незалежного моніторингу, підготовки аналітичних звітів, участі у публічних консультаціях щодо змін законодавства, а також взаємодії з регулятором і правоохоронними органами. Така діяльність сприяє швидкому реагуванню, що дозволяє своєчасно виявляти тенденції криміналізації окремих сегментів діяльності кредитних спілок [121; 118].

Таким чином, громадський контроль у сфері діяльності кредитних спілок слід розглядати як самостійний і водночас допоміжний напрям спеціально-кримінологічного запобігання, який доповнює регуляторні та правоохоронні заходи. Його кримінологічна цінність полягає у підвищенні прозорості й підзвітності небанківських фінансових установ, зниженні рівня латентної злочинності, формуванні культури законності та доброчесної фінансової поведінки, а також у створенні додаткових соціальних бар'єрів для вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок.

Висновки до розділу 3

1. Стратегія розвитку системи кредитних спілок в Україні передбачає впровадження комплексу заходів, спрямованих на забезпечення безпеки надання фінансових послуг, поглиблення взаємодії між членами кредитних спілок, професійними об'єднаннями й НБУ, що дасть змогу забезпечити стабільне функціонування небанківського фінансового сектору. Відтак, пріоритет надається системному підходу до розвитку кредитних спілок у

поєднанні з цільовими ініціативами, спрямованими на підвищення якості фінансових послуг, фінансової стійкості та рівня довіри до них з боку населення.

2. У межах загальносоціальних заходів пропонується: а) розроблення та впровадження програм фінансової підтримки та управління ризиками діяльності кредитних спілок у пріоритетних секторах економіки (житлове будівництво, енергетика, аграрний сектор, критична інфраструктура тощо), що сприятиме післявоєнному відновленню, розширенню державної підтримки, залученню міжнародної технічної допомоги та зменшенню протиправних практик у небанківському фінансовому секторі в умовах воєнного стану; б) впровадження європейської системи ризик-орієнтованого управління фінансовими портфелями кредитних спілок з метою мінімізації фінансових втрат, підвищення прозорості їх діяльності та обов'язкового оприлюднення результатів незалежного аудиту; в) з одночасним прийняттям спеціального законодавства у сфері фінансових розслідувань, формування інституту фінансових детективів, підзвітних НБУ, з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок шляхом проведення контрольних-аналітичних і ревізійних заходів з подальшим інформуванням правоохоронних органів за підслідністю; г) створення регіональних міжвідомчих робочих груп за участю кредитних спілок на базі їх професійних об'єднань із завданнями координації співпраці з правоохоронними органами, обміну апробованими практиками фінансового контролю та аналізу звітності з метою виявлення зловживань і шахрайських схем; д) цифрову трансформацію діяльності кредитних спілок, що передбачає впровадження інноваційних технологій для вдосконалення бізнес-процесів, інтеграції сучасної ІТ-інфраструктури із застосуванням кібертехнологій, штучного інтелекту та розвитку управлінських і аналітичних компетентностей, необхідних для виявлення фінансових зловживань і транснаціональних схем; е) формування додаткових фінансових джерел для покриття потенційних і фактичних збитків як складової ефективного управління ризиками діяльності кредитних спілок; є) розроблення системи нейтралізації ризиків шляхом використання механізмів

взаємного гарантування, резервування та самострахування в межах небанківського фінансового сектору.

3. Одним із головних спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок є регуляторна діяльність НБУ в межах повноважень Законів України «Про Національний банк України», «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про кредитні спілки», а також низки відомчих нормативно-правових актів. Зазначена діяльність має публічно-владний, імперативний характер й включає «допуск на ринок – правила гри – моніторинг – інспектування – вплив/раннє втручання – захист споживача», а відтак спрямована не лише на забезпечення стабільності ринку фінансових послуг, а й на раннє виявлення криміногенних ризиків, запобігання фінансовим зловживанням і мінімізацію правопорушень. Більше того, застосування ризик-орієнтованого підходу у наглядовій діяльності НБУ має виразне кримінологічне значення, оскільки дозволяє зосереджувати регуляторні ресурси на найбільш криміногенно вразливих напрямках фінансових послуг, своєчасно виявляти аномалії фінансової поведінки, маніпулювання звітністю, приховану афілійованість, ознаки зловживань службовим становищем та інші передумови вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

4. Проведений аналіз чинного законодавства у сфері діяльності кредитних спілок та сформованої правозастосовної практики дозволяє констатувати, що функції запобігання кримінальним правопорушенням у небанківському фінансовому секторі залишаються фрагментарними, позаяк і регулятор й правоохоронні органи спрямовують свою діяльність на окремі види кримінальних правопорушень, в кращому випадку на фінансові зловживання за окремими сегментами небанківського фінансового сектору. Відтак, доцільним є створення спеціалізованої служби небанківських фінансових розслідувань, функціонування якої відповідало б європейським підходам до фінансової розвідки з функціями виявлення та припинення правопорушень, у тому числі й у сфері діяльності кредитних спілок.

5. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання здійснюються й

уповноваженими правоохоронними органами за підслідністю у ході оперативно-розшукової діяльності та розслідування кримінальних правопорушень у взаємодії з НБУ, Державною службою фінансового моніторингу України, Державною податковою службою України, АРМА та іноземними партнерами, із широким застосуванням методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту, що передбачає інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу та впровадження аналітично керованої моделі безпекової діяльності.

6. Інформаційне забезпечення як комплекс інформаційно-пошукових і заходів здійснюється уповноваженими підрозділами правоохоронних органів з метою ефективного використання всіх доступних інформаційних ресурсів щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок. Аналітична діяльність у цьому контексті полягає в здійсненні комплексу інтелектуальних операцій з оброблення та інтерпретації даних, зібраних у процесі інформаційного пошуку, а також отриманих із державних і відкритих інформаційних ресурсів. Тому, ключовим напрямом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок є поетапне впровадження на основі небанківського економіко-правового аналізу моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою. Така модель передбачає систематизацію й аналіз інформації з медіа та мережі Інтернет щодо діяльності кредитних спілок і стану фінансового ринку; отримання інформації від НБУ в межах визначених законом повноважень; ініціювання та проведення перевірок кредитних спілок, зокрема тих, що нещодавно розпочали діяльність; використання штучного інтелекту; застосування методів кримінального аналізу, включно з аналізом відкритих джерел (OSINT), обробленням великих масивів даних і відеоаналітики; фільтрацію, структурування та накопичення інформації за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення; проведення цільових тренінгів для працівників правоохоронних органів і стандартизацію форм аналітичних продуктів.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано науково-прикладну задачу щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок з розробленням кримінологічних пропозицій і рекомендацій спрямованих на удосконалення діяльності регулятора, правоохоронних органів, громадськості, а саме:

1. Кредитна спілка є небанківською фінансовою установою кооперативного типу, створеною з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні, наданні фінансових та пов'язаних з ними послуг, а також здійсненні іншої дозволеної законом діяльності за рахунок об'єднання грошових внесків членів і інших не заборонених джерел. З огляду на свою правову природу кредитні спілки здійснюють діяльність на засадах самофінансування та неприбутковості, що зумовлює специфіку їх правового регулювання, фінансово-господарських операцій і державного нагляду.

Аналіз генезису законодавства, що регулювало діяльність кредитних спілок, дозволяє виокремити такі основні етапи його розвитку: I) *початковий* (сер. XIX ст. – поч. XX ст.) – зародження та становлення кредитної кооперації; II) *радянський* (20-ті роки XX ст. – 1990 р.) – період фактичного занепаду кредитної кооперації внаслідок централізації фінансової системи; III) *незалежний* (1991 – 2021 рр.) – відродження кредитної кооперації після проголошення незалежності України та формування національного ринку небанківських фінансових послуг; IV) *модернізаційний (воєнний)* (2021 р. – по т.ч) – етап оновлення законодавчого регулювання, пов'язаний із прийняттям Законів України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.) та «Про кредитні спілки» (2023 р.), удосконаленням процедур реєстрації й ліцензування та посиленням наглядових механізмів. Водночас сучасний, воєнний етап характеризується істотним загостренням криміногенної ситуації на фінансовому ринку, чому сприяє поширення фіктивних фінансових

операцій, спрямованих на виведення значних фінансових ресурсів із легального сектору економіки, конвертацію масштабних прибутків на користь легальних і фіктивних суб'єктів господарювання та відтік капіталу за межі держави. У цьому контексті діяльність кредитних спілок у окремих випадках розглядається як елемент механізмів легалізації злочинних доходів, що забезпечують перерозподіл товарно-грошових потоків між легальним і тіньовим секторами економіки залежно від поточних інтересів їх контролюючих осіб. Фактично йдеться про функціонування так званих «конвертаційних центрів» і фіктивних підприємств, які, маскуючись під легальні фінансові та господарські структури, залишаються одним із найбільш поширених інструментів відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом.

2. Кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок – протиправні, суспільно небезпечні винні діяння, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини, пов'язані з акумуляцією (консолідацією) заощаджень членів кредитних спілок, їх використанням у процесі взаємного кредитування та надання інших фінансових послуг, і вчиняються у процесі діяльності кредитної спілки як небанківської фінансової установи зі спеціальним правовим статусом, внесеної до відповідного реєстру та такої, що здійснює діяльність на підставі ліцензії регулятора. Такі кримінально протиправні діяння у сфері діяльності кредитних спілок дестабілізують рівновагу на ринку небанківських фінансових послуг, сприяють викривленню механізмів перерозподілу фінансових ресурсів і зростанню фінансових ризиків, підривають довіру населення до інститутів кредитної кооперації та негативно впливають на інвестиційний клімат. До найбільш складних (комплексних) технологій кримінальної проти правної діяльності у сфері діяльності кредитних спілок, які з огляду на їх багатокomпонентність становлять підвищену складність у розробленні та застосуванні кримінологічних заходів віднесені: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у процесі управління коштами членів кредитної спілки (30%); шахрайство на етапах створення та функціонування кредитних спілок, у

тому числі з використанням кооперативної форми як прикриття (20%); підроблення документів, що подаються для державної реєстрації, перереєстрації або реорганізації кредитних спілок, а також фінансової та звітної документації (15%); легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, унаслідок протиправної діяльності посадових і пов'язаних осіб кредитних спілок (20%); використання кредитних спілок у схемах ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (15%).

3. Іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок засвідчив, що вагоме місце у системі забезпечення фінансової безпеки безпосередньо залежить від рівня розвитку національної системи фінансових послуг, а також ефективності запроваджених кримінально-правових і кримінологічних заходів, які спрямовані на мінімізацію ризиків протиправної поведінки, передусім у формі «кредитного шахрайства», яке у кримінальному законодавстві багатьох іноземних країн розглядається як самостійний вид кримінального правопорушення (Австрія, ФРН), а в окремих відповідальність за такі діяння закріплена у спеціальних нормах кримінального закону (Нідерланди). Запобігання «кредитному шахрайству» необхідно здійснювати на засадах «колективної безпеки» з централізованим обміном інформацією між кредитними спілками щодо ризикових клієнтів і підозрілих операцій; використанням кримінологічних інструментів орієнтованих на раннє виявлення та нейтралізацію злочинних схем (ризик-орієнтований підхід – Італія, Іспанія, Литва, Канада, Польща, Франція); створенням та функціонуванням Національного бюро регулювання ринків фінансових послуг з впровадженням уніфікованих стандартів внутрішнього контролю та комплаєнсу, взаємодією з правоохоронними органами (BFS – США, ІВС Канада).

4. Встановлено, що протягом 2021–2025 рр. у середньому за рік викривалося близько 35 кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, у структурі яких 67% становило шахрайство (ст. 190 КК України), зокрема: 2021 р. – 26 фактів, 2022 р. – 21, 2023 р. – 24, 2024 р. – 27, 2025 р. – 30. Частка таких кримінальних правопорушень у загальній структурі

економічної злочинності становила у 2021 р. – 0,8%, у 2022 р. – 0,6%, у 2023 р. – 0,9%, у 2024 р. – 1,2% та у 2025 р. – 1,6%. Водночас перманентно зростає питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів, а також кількість потерпілих, яким завдано шкоди у великих та особливо великих розмірах. Сума завданих збитків у діяльності кредитних спілок, становила близько 40 млн грн, при цьому резерви покриття збитків формувалися на рівні близько 11%, що свідчить про обмеженість компенсаторних механізмів і підвищені ризики для вкладників та членів кредитних спілок.

У загальній структурі економічної злочинності частка виявлених кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок упродовж аналізованого періоду залишається порівняно незначною, що обумовлено високим рівнем латентності таких посягань. Зокрема, кількість викритих злочинних груп, що діяли у небанківському фінансовому секторі, скоротилася на 41%, а кількість кримінальних правопорушень, закінчених направленням обвинувального акта до суду, – на 29%, що фактично підтверджує прихований характер протиправних діянь. Зазначені негативні тенденції в умовах воєнного стану засвідчують послаблення кримінологічних позицій у сфері захисту небанківського фінансового ринку та об'єктивно зумовлюють пріоритетність розроблення й упровадження кримінологічних заходів запобігання, з урахуванням підвищених фінансових ризиків, вразливості населення та трансформації злочинних схем у кризових соціально-економічних умовах.

5. Встановлений комплекс чинників розвитку країни в умовах збройного конфлікту дозволив систематизувати детермінанти вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок на *довгострокові*, що впливають на відтворення (поширення) кримінальних протиправних діянь у кредитно-фінансовій сфері, та *короткострокові*, що проявляються в період активного реформування небанківського фінансового сектору (тіньова економіка, корупція, фіктивне господарювання, збройний конфлікт тощо). Встановлено, що детермінаційний комплекс зумовлюється насамперед відсутністю повноцінної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок

та ефективних механізмів гарантування виконання зобов'язань перед членами кредитних спілок (38%), що проявляється у слабкості внутрішнього контролю, формальному корпоративному управлінні та конфлікті інтересів; недотриманням і фрагментарним виконанням вимог законодавства щодо надання фінансових послуг в умовах воєнного стану (33%); зниженням рівня захищеності кредитних спілок у частині фінансового моніторингу й управління кредитними ризиками (27%); відсутністю належної міжвідомчої взаємодії та координації між кредитними спілками, НБУ й органами правопорядку (24%); підвищеною кіберризиковістю, проблемами вимірювання й управління ризиками, пов'язаними з упровадженням штучного інтелекту (21%); порушеннями організації діяльності самих фінансових установ, створених на кооперативних засадах (18%); низьким рівнем правової культури та правової свідомості суб'єктів ринку фінансових послуг (16%).

6. Систематизовано інформацію про особу злочинця, а також структуру організованих злочинних груп у формі «фінансових кредитних пірамід», розподіл ролей між співучасниками, що має важливе значення для діяльності правоохоронних органів в умовах поширення у сфері діяльності кредитних спілок фінансового шахрайства. Особа злочинця у 72% випадків є колективним суб'єктом, а кількість членів групи визначається залежно від потреб у розподілі ролей і застосовуваних технологій злочинної фінансово-кредитної діяльності, що узгоджується з концепцією «професійного злочинця». Формування груп зазвичай відбувається з ініціативи організаторів (у 75% до таких належали керівники кредитної спілки; головний внутрішній аудитор; головний ризик-менеджер; керівники комітетів ради і правління кредитної спілки; керівник юридичної особи-члена кредитної спілки). Завданнями організаторів фінансово-кредитного шахрайства найчастіше були розроблення загальної схеми кримінального правопорушення та безпосередня участь у її реалізації (100%), добір співучасників (посередників, асоційованих осіб), розподіл ролей між ними (83%), приховування внесків членів кредитних спілок і кредитних операцій, розподіл злочинних прибутків між учасниками групи (68%), а також

налагодження корупційних зв'язків із правоохоронними органами і регулятором (64%).

7. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки в умовах воєнного стану та післявоєнної трансформації економіки (зміщення акценту з об'єкта посягання – кримінальних правопорушень на об'єкт захисту – сферу діяльності кредитних спілок, за якого кримінологічні заходи запобігання виступають інструментом досягнення стану безпеки небанківського фінансового сектору), а також мінімізацію фінансових ризиків шляхом реалізації заходів запобігання спрямованих на виявлення порушень, поновлення порушених прав членів кредитних спілок і відшкодування завданої шкоди. Стратегічними напрямками загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок визначено реєстрацію, ліцензування, фінансову стійкість, платоспроможність (гарантійні механізми), ризик-орієнтований підхід, інформатизацію та цифровізацію, які забезпечують ранню ідентифікацію криміногенних загроз, обмеження можливостей зловживань і шахрайських практик, підвищення прозорості, стабільності й інституційної довіри, а також ефективний захист інтересів споживачів фінансових послуг у межах Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 р.

8. Спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на недопущення вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, їх своєчасне виявлення на стадіях готування або замаху, усунення причин і формування умов, що унеможливають реалізацію протиправної поведінки, а також на встановлення обставин фінансових подій, пов'язаних із шахрайством, реалізацією фінансових ризиків і конвертацією грошових коштів. Зазначені заходи реалізуються на основі ризик-орієнтованого підходу та здійснюються у формах: 1) регуляторної діяльності, що здійснюються НБУ в односторонньому примусовому порядку й включає «допуск на ринок – правила гри – моніторинг – інспектування – вплив/раннє втручання – захист споживача»; 2)

правоохоронної діяльності, що здійснюються Національною поліцією України, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України у взаємодії з НБУ, Державною службою фінансового моніторингу України, Державною податковою службою України, АРМА та іноземними партнерами, із широким застосуванням методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту, що передбачає інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу та впровадження аналітично керованої моделі безпекової діяльності; 3) громадського контролю, який здійснюється Всеукраїнською асоціацією кредитних спілок України, медіа та громадськістю з метою підвищення прозорості, підзвітності й запобігання фінансовим зловживанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєв В. І. Формування моделі банківських сателітів для системи кредитних спілок в Україні. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 22, № 1. С. 83–88.
2. Аліман М. Доброчинець і кооператор Григорій Галаган. *Вісник кредитної кооперації*. 2007–2008. № 1 (4). С. 71–72.
3. Андрущенко Л. В. Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.07. Київ, 2008. 181 с.
4. Бабенко С. Г., Гелей С. Д., Гончарук Я. А. Історія кооперативного руху : підручник. Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. 411 с.
5. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу. *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 6–10.
7. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
8. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–175.
9. Барановський О. І. «Відмивання грошей»: сутність та шляхи запобігання. Харків : Форт, 2013. 472 с.
10. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ : Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2004. 759 с.
11. Басай В. О. Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право. Київ, 2021. 295 с.

12. Басай В. О. Історичний аспект становлення кредитних спілок в Україні та світі. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 188–193.
13. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.
14. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.
15. Бесчастний В. М. Щодо ознак системи кримінологічного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 6, т. 3. С. 53–55.
16. Білько О. П. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у кредитно-фінансовій сфері України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 20 с.
17. Бойко А. Детермінація злочинності як вид соціальної детермінації. *Право України*. 2009. № 7. С. 39–44.
18. Болдова А. А., Мойко В. Ю. Ринок фінансових послуг України: глобалізаційний аспект. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 72–78.
19. Бригінець О. О. Правове забезпечення фінансової безпеки України : дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 464 с.
20. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 404 с.
21. Буга Г. С. Концептуальні підходи до нормативно-правового забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. *Європейські перспективи*. 2021. № 4. С. 57–64
22. Буга Г. С. Реєстрація та ліцензування як методи адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 6. С. 44–49.

23. Буга Г. С. Небанківська фінансова установа України як суб'єкт грошово-кредитних відносин. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 69–76.
24. Важинський В. М. Адміністративно-правова охорона суспільних інтересів у діяльності інституційних інвесторів: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2024. 218 с.
25. Васильчишин О. Б. Фінансові злочини у фіскальній сфері як загроза економічній безпеці України. *Світ фінансів*. 2021. № 1 (66). С. 124–137.
26. Вітюк І. А. Європейські стандарти запобігання злочинності у сфері економіки : дис. ... д-ра філос. : 081 – «Право». Київ, 2023. 230 с.
27. Вітюк І. А. Кримінологічні напрями запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи. *KELM*. 2020. № 4 (32). С. 281–285.
28. Вітюк І. А. Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 463–466.
29. Всеукраїнська асоціація кредитних спілок. URL: <https://vaks.org.ua/>.
30. Гаврилова Н. В., Грешнікова М. О. Перспективи розвитку кредитних спілок в Україні. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету*. 2012. Вип. 12, ч. 1. С. 91–96.
31. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2014. Вип. 27. С. 81–87.
32. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62–69.
33. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.
34. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.

35. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.
36. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.
37. Гуторова Н. А. Кримінальне право України. Особлива частина : конспект лекцій. Харків, 2003. 85 с.
38. Дадашев Б. А., Гриценко О. І. Кредитні спілки України : навч. посіб. Київ, 2010. 112 с.
39. Деякі питання організації фінансового моніторингу : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 р. № 850. *Офіційний вісник України*. 2020. № 78. Ст. 2508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2020-%D0%BF#Text>.
40. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М., Васи́левич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 368 с.
41. Джу́жа О. М. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.
42. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М., Стислий словник кримінологічних термінів : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.
43. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2020. 424 с.
44. Довгополик А. А. Адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 254 с.
45. Драгомирецька І. На межі двох століть. *Вісник кредитної кооперації*. 2009. № 1 (10). С. 72.

46. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
47. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.
48. Духневич А. В. Кредитні спілки в Україні: історія та сучасність : навч. посіб. Луцьк, 2010. 234 с.
49. Єлісеєва О., Стоянов Г. Сучасний стан розвитку кредитних спілок України. *Фінансовий сектор*. 2013. № 4. С. 40–43.
50. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 560 с.
51. Єсімов С. С. Інформаційно-аналітична діяльність МВС України як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету*. 2017. № 1. С. 185–188.
52. Забедюк М. С. Особливості формування та функціонування фінансових систем зарубіжних країн. *Економічний форум*. 2021. № 1. С. 202–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2021_1_35.
53. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
54. Звіт про фінансову стабільність за 2025 рік. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2025-H1.pdf.
55. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.
56. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
57. Івашко О. В. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 2. С. 61–66.

58. Ільченко Л. В. До проблеми використання потенціалу кредитних спілок у забезпеченні економічного зростання: сучасна практика і реалії України. *Економіка та держава*. 2009. № 1. С. 66–69.

59. Історія кооперативного руху : підручник / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. Л. Гончарук та ін. Львів, 1995. 410 с.

60. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.

61. Картамишева О. Є. Адміністративно-правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2012. 195. с.

62. Картамишева О. Є. Правові фактори, що зумовлюють необхідність державного регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 1. С. 53–56.

63. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Київ, 2004. 288 с.

64. Кіріка Д. В. Правові та організаційні засади фінансового моніторингу у сфері страхової діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 220 с.

65. Клочко А. М. Злочини у сфері банківської діяльності. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1 (10). С. 68–71.

66. Коба В. Б. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами при розслідуванні шахрайства у сфері е-комерції. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 291–295.

67. Коваленко В. В. Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2017. 304 с.

68. Ковальчук А. Т. Фінансово-правове регулювання грошово-кредитних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 170 с.

69. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

70. Костенко Ю., Короленко О., Гузь М. Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1758/1694>.

71. Кредитна кооперація України: сучасний стан та перспективи розбудови : монографія / за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса : Друк Південь, 2010. 348 с.

72. Кривошеєв К. О. Фінансова безпека країни: теоретико-правовий аналіз. *Правові горизонти*. 2018. № 12. С. 28–34.

73. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: аналіз процесів трансформації. 2024 рік : монографія / авт. кол.: О. Г. Кулик, І. В. Наумова, Л. В. Лісниченко, А. А. Бова, І. Г. Лубенець, І. П. Багаденко ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Кулика. Київ : 7БЦ, 2025. 296 с.

74. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2024. 306 с.

75. Кримінальне уложення Німеччини (нім. Deutsches Strafgesetzbuch, StGB). URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lshellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-Uebersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf.

76. Кримінальний (Пенітенціарний) кодекс Естонської Республіки. URL: http://www.riigikantselei.ee/arhiiv/rto/pae/2005/pae_nr17_06-12-2005.pdf.

77. Кримінальний Закон Латвії від 07.06.1998 р. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.

78. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / пер. з лит. К. В. Менченя ; під ред. О. В. Коротюк. Київ : ОБК, 2021. 158 с.

79. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

80. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : Дакор, 2018. 352 с.

81. Кримінологія: Загальна і Особлива частини : підручник / за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.

82. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2009. 348 с.

83. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2009. 312 с.

84. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2004. 208 с.

85. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.

86. Кримінологія : підручник / за заг. ред. В. В. Чернея та О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

87. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ : Маслаков, 2020. 612 с.

88. Криниця С. О. Небанківські фінансові установи: управління, фінанси та облік : монографія. Київ, 2010. 408 с.

89. Криховецька З. М., Форос Л. Р. Аналіз діяльності та перспектив розвитку кредитних спілок в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 1063–1071.

90. Кужелєв М., Стабіас С. Діяльність небанківських фінансових установ в Україні в умовах воєнного стану. *Економічний вісник університету*. 2023. № 58. С. 99–105.

91. Купрієнко В. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 20 с.
92. Купрієнко В. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 240 с.
93. Купрієнко В. М. Зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2, т. 3. С. 130–134.
94. Купрієнко В. М. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2019. № 42. С. 130–134.
95. Купрієнко В. М., Тичина Д. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : монографія. Київ : 7БЦ, 2021. 140 с.
96. Куровський С. В. Фінансово-правова охорона банківських відносин: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 251 с.
97. Курс кримінології: Загальна частина : підручник / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 326 с.
98. Лапішко М., Винник А. Проблеми ринку кредитування України в умовах воєнного стану. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 3 (31). С. 180–189.
99. Лепех С. Кредитні спілки в Україні: історія і сучасність. *Вісник Львівського університету*. Серія : Юридична. 2001. № 36. С. 336–339.
100. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. Київ : Україна, 1997. 167 с.
101. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

102. Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями. Біла книга. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannya-rinku-kredituvannya-finansovimi-kompaniyami>.

103. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

104. Макаренко Н. К. Кримінологічна характеристика особи професійного злочинця: огляд соціологічного моніторингу. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2018. № 3 (5). С. 136–141.

105. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. Київ, 1998. 134 с.

106. Методичний посібник з фінансових розслідувань / Спільний міжвідомчий проект у сфері боротьби з вигодами від протиправної діяльності. 2017. 36 с.

107. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 320 с.

108. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні : монографія. Харків : Константа, 2018. 482 с.

109. Мороз Ю. А. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3, ч. 2. С. 399–404.

110. Мороз Ю. А. Теоретико-правові засади вчинення кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4, ч. 3. С. 81–86

111. Мурована Т. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144>.

112. Настанови з накладення арешту на майно в кримінальному провадженні та передання його в управління уповноваженим органам : наук.-метод. рек. / М. С. Цуцкірідзе, Д. О. Жоравович, О. В. Пчеліна, Ф. Є. Пронін, В. В. Романюк та ін. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2022. 152 с.

113. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.

114. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2021. № 53. С. 128–131.

115. Огляд глобального ринку кіберкредитування: основні тренди та прогнози. *FORINSURER*. 2024. № 4 (100). С. 23. URL: <https://forinsurer.com/insurancetop>.

116. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.

117. Оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності третіх країн (СОСТА 2017) : посіб. з методології. Київ, 2017. 52 с.

118. Панасюк І. С. Вплив тіньової економіки на небанківську фінансову безпеку України. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 131–133.

119. Панасюк І. С. Детермінанти скоєння кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. *Правова позиція*. 2025. № 1 (46). С. 77–81.

120. Панасюк І. С. Надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2. С. 871–876.

121. Панасюк І. С. Стан та тенденції шахрайств у сфері діяльності кредитних спілок в умовах воєнного стану. *Кримінологія і війна: екзистенційні виклики для України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 6 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 243–246.

122. Панасюк І. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3, ч. 2. С. 266–272.

123. Поліщук Р. М. Фінансово-правове регулювання відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами : дис. ... д-ра філософ. : 081 – Право. Київ, 2021. 234 с.

124. Положення про авторизацію надавачів фінансових послуг та умови здійснення ними діяльності з надання фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України від 29.12.2023 р. № 199. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_29122023_199.

125. Положення про визнання належності послуги чи операції до фінансової / обмеженої платіжної послуги та виявлення здійснення безліцензійної діяльності на ринку небанківських фінансових послуг і платіжному ринку : Постанова Правління Національного банку України від 04.09.2024 р. № 105. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/regulation-nonbank-fs-market/credit-unions>.

126. Положення про визначення пов'язаних із кредитною спілкою осіб : Постанова Правління Національного банку України від 11.01.2024 р. № 5. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_11012024_5.

127. Положення про вимоги до інформаційних (автоматизованих) систем та порядку ведення персоніфікованого обліку у кредитній спілці : Постанова Правління Національного банку України від 14.02.2025 р. № 18. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_14022025_18.

128. Положення про вимоги до системи управління кредитною спілкою : Постанова Правління Національного банку України від 02.02.2024 р. № 15. *Офіційний вісник України*. 2024. № 20. Ст. 1326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015500-24#n1127>.

129. Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільна важливість : Постанова Правління Національного банку України від 08.11.2023 р. № 143. *Офіційний вісник України*. 2023. № 104. Ст. 6255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0143500-23#Text>.

130. Положення про застосування Національним банком України коригувальних заходів, заходів раннього втручання, заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України від 25.12.2023 р. № 183. *Національний банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_25122023_183

131. Положення про здійснення безвиїзного нагляду за діяльністю з надання фінансових та супровідних послуг : Постанова Правління Національного банку України від 14.12.2023 р. № 162. *Національний банк України.* URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/regulation-nonbank-fs-market/credit-unions>.

132. Положення про порядок призначення, здійснення та припинення тимчасової адміністрації страховика, кредитної спілки : Постанова Правління Національного банку України від 23.12.2023 р. № 178. *Національний банк України.* URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/regulation-nonbank-fs-market/credit-unions>

133. Прикладний кримінальний аналіз на базі інформаційно-аналітичної системи «RICAS» : метод. рек. / Д. Ю. Узлов та ін. Харків, 2018. 90 с.

134. Про внесення змін до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» щодо розкриття інформації : Закон України від 15.01.2015 р. № 123-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 10. Ст. 64. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/123-19>.

135. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

136. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

137. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні: наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : наказ Міністерства юстиції України від 01.10.2020 р. № 418. *Офіційний вісник України*. 2020. № 91. Ст. 6444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1217-20#Text>.

138. Про кредитні спілки : Закон України від 14.07.2023 р. № 3254-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 85–86. Ст. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>.

139. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n625>.

140. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print>.

141. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.

142. Про правонаступництво Національного банку України в здійсненні державного регулювання та нагляду на ринках фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України від 25.06.2020 р. № 82. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0082500-20#Text>.

143. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. ; Введено в дію Указом Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>.

144. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>.

145. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX Відомості Верховної Ради України. 2023. № 3–4. Ст. 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>

146. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джу́жі. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

147. Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України : монографія / О. Користін, Д. Швець, Б. Бутко, Б. Денисенко та ін. ; за заг. ред. О. Є. Користіна. Київ : ВАІТЕ, 2024. 444 с.

148. Рекуненко Т. О. Особливості забезпечення державно-правового регулювання у галузі фінансів. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 116–123.

149. Резнік О. М. Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 2–2 (30). С. 69–72.

150. Рівень тіньової економіки в Україні становить 50% – експерт. *I-UA.tv*. URL: <https://i-ua.tv/news/44267-riven-tinovoi-ekonomiky-v-ukraini-standovyt-50protsent-ekspert>.

151. Річний звіт Національного банку України за 2024 рік. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2024-rik>.

152. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції : монографія / кер. кол. авт. Н. М. Внукова. Харків : Ексклюзив, 2014. 218 с.

153. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

154. Садченко М. М. Правові та організаційні засади діяльності органів внутрішніх справ у здійсненні фінансового контролю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 260 с.

155. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.

156. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 16 с.

157. Собкович О. В. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наука і техніка сьогодні*. Серія : Право. 2025. Вип. 3 (44). С. 222–230.

158. Собкович О. В., Тичина Д. М. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 43–50.

159. Соловйов Е. П. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ як основа формування методики їх розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1–2. С. 130–139.

160. Справа № 374/81/22. *Ржищівський міський суд Київської області*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/116357072/>.

161. Справа № 711/197/15-к. Придніпровський районний суд м. Черкаси. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/85511776>.

162. Станіч В. С., Менченя К. В. Кримінальний кодекс Французької Республіки. Київ : ОВК, 2017. 348 с.

163. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : затв. Указом Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.

164. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності : монографія / за заг. ред. М. П. Стрельбицького. Київ : Кондор, 2004. 600 с.

165. Тахтай О. В. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3–2. С. 129–134.

166. Тахтай О. В. Кредитно-фінансова сфера як об'єкт корупційних правопорушень. *Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники* : матеріали міжвідом. круглого столу (Київ, 23 груд. 2016 р.). Київ, 2016. С. 120–123.

167. Тахтай О. В. Становлення та розвиток механізму державного регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 273–282.

168. Тесленко Т. І. Характеристика небанківських фінансових установ та побудова бухгалтерського обліку в небанківських фінансових установах. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 2 (13). С. 376–380.

169. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін. Харків : Право, 2019. 544 с.

170. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології : зб. наук. праць Київ : Маслаков, 2021. 300 с.

171. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

172. Типологічне дослідження «Відмивання доходів від податкових злочинів» : наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 21.12.2020 р. № 122. *Державна служба фінансового моніторингу України*. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ДСФМУ/Typology%202020.pdf>.

173. Тихонова О. В. Фінансова безпека України: кримінально-правові та кримінологічні основи : монографія. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2015. 484 с.

174. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : Видавництво Людмила, 2023. 612 с.

175. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання : аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.

176. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

177. Токар В. В. Фінансові системи зарубіжних країн : навч посіб. Київ : КНЕУ, 2010. 348 с.

178. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник. Одеса : Юридика, 2024. 180 с.

179. Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. Одеса : Гельветика, 2023. 352 с.

180. Трач С. С. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *KELM*. 2020. Vol. 4. № 3. С. 182–187.

181. Трач С. С. Поняття та сутність господарської злочинності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2, № 12. С. 136–145.

182. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження: монографія. Київ, 1995. 300 с.

183. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

184. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ : Атіка, 2005. 332 с.

185. Хоменко В. П. Методологічні засади запобігання злочинам у фіскальній сфері: міждисциплінарний підхід. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 70–81.

186. Хомутенко А. В. Система фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ України : монографія. Одеса, 2009. 188 с.

187. Цяпало О. С. Іпотечні банки Галичини наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. *Фінанси України*. 2005. № 5. С. 103–108.

188. Чаплигін К. М. Державне антикризове регулювання небанківських фінансових інститутів в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 5. С. 54–58.

189. Черней В. В. Історико-правові засади становлення та розвитку інституту небанківських фінансових установ в Україні. *Митна справа*. 2013. № 4, ч. 2, кн. 1. С. 101–107.

190. Черней В. В. Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 523 с.

191. Черней В. В. Характеристика особи злочинця та організованих злочинних груп у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні. *Митна справа*. 2013. № 2, ч. 2, кн. 1. С. 68–73.

192. Черней В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 3–11.

193. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія. Київ, 2014. 456 с.

194. Черней В. В. Кримінологічна характеристика діяльності небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. Вип. 22, ч. 1, т. 3. С. 78–80.

195. Чернишов Г. М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 255 с.

196. Чернявський С. С. Концептуальні засади комплексної методики розслідування фінансового шахрайства. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2009. № 4. С. 177–183.

197. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 40 с.

198. Чернявський С. С., Користін О. Є., Некрасов В. А. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 165 с.

199. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

200. Шакун В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. 2019. 544 с.

201. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

202. Шелестак Г. Т. Сутність і значення діяльності небанківських фінансових інститутів у розвитку фінансового посередництва в зарубіжних країнах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 22. С. 336–342.

203. Школьніков В. І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованій злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 300–303.

204. Шмігельська Н. О. Адміністративно-правове регулювання профілактики правопорушень у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 173 с.

205. Шостко О. Ю. Аналіз ефективної діяльності системи кримінальної юстиції у сфері протидії організованій злочинності в окремих європейських країнах. *Проблеми законності*. 2009. № 1. С. 176–185.

206. Шуляк Ю. Л. Поняття, ознаки та види шахрайства в кримінальному праві зарубіжних країн. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2010. № 3. С. 229–234.

207. Юридична психологія : підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. ; заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. 2-ге вид., доопр. та допов. Київ : КНТ, 2008. 352 с.

208. Ярмиш Н. Н. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз) : монографія. Харків : Право, 2003. 512 с.

209. Anghel C. Fighting economic crime in the european arena. *The Annals of the University of Oradea Economic Sciences*. 2010. № 1 (2). 23–37. URL: <http://anale.steconomieuoradea.ro/volume/2010/n2/001.pdf>.

210. Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch – StGB). URL: https://www.i4j.at/gesetze/bg_stpo.html.

211. Canada's financial institutions working together to Stand Against Scams. *Central 1 Home*. URL: https://www.central1.com/in_the_news/canadas-financial-institutions-working-together-to-stand-against-scams/.

212. Codice Penale Italiano. Regio decreto 19 ottobre 1930, n. 1398. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codicePenale>.

213. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention on the protection of the European Communities' financial interests. *Official Journal*. 27.11.1995. C 316. P. 48–48. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

214. Council Regulation (Euratom, EC) No 2185/96 of 11 November 1996 concerning on-the-spot checks and inspections carried out by the Commission in order to protect the European Communities' financial interests against fraud and other irregularities. *Official Journal* 15.11.1996. L 292. P. 2–5. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

215. Criminal Code of the Kingdom of Spain / translation O. V. Lishevskaya. K.: OVK, 2017. 284 p.

216. Criminal Code of the Republic of Bulgaria. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2019\)034-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2019)034-e).

217. Criminal Intelligence Analysis. URL: <https://www.interpol.int/How-we-work/Criminal-intelligence-analysis2>.

218. Decision 804/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 establishing a Community action programme to promote activities in the field of the protection of the Community's financial interests (Hercule programme). *Official Journal*. 30.4.2004. L 143. P. 9–14. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

219. Ferguson A. The rise of big data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement. *New York University Press*. 2017. P. 272.

220. Fraud Prevention Month 2025. *Canada.ca*. URL: <https://competition-bureau.canada.ca/en/fraud-and-scams/fraud-prevention-month?utm>.

221. Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications, 2024. 120 p.

222. Open Source Intelligence. FMI 2-22.9. December 2006. URL: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fmi2-22-9.pdf>.

223. Ormerod T. C., Ball, L. J., Morley N. J. Informing the development of a fraud prevention toolset through a situated analysis of fraud investigation expertise. *Behaviour and Information Technology*. 2022. № 31(4). P. 371–381. DOI: <https://doi.org/10.1080/01449291003752906>.

224. Poland Criminal Code of the Republic Poland (1997, amended 2016) (Polish version). URL: [https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/uncac/LegalLibrary/Poland/Laws/Criminal%20Code%20\(Poland\).pdf](https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/uncac/LegalLibrary/Poland/Laws/Criminal%20Code%20(Poland).pdf)

225. Verykios V. S., Stavropoulos E. C., Zorkadis V., Katsikatsos G., Sakkopoulos E. Sensitive data hiding in financial anti-fraud process. *International Journal of Electronic Governance*. 2022. № 14 (1–2). P. 7–27. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEG.2022.123253>.

226. Wetboek van Strafrecht. URL: https://sherloc.unodc.org/res/cld/document/nld/1881/penal-code-of-the-netherlands_html/Netherlands_Penal_Code_1881_as_amd_2014. Pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати анкетування
45 слідчих та 85 оперативних працівників Національної поліції;
74 детективів Бюро економічної безпеки, 55 працівників НБУ,
73 членів кредитних спілок, 35 членів Всеукраїнської асоціації кредитних
спілок, щодо проблемних питань запобігання кримінальним
правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок

Запитання	правоохоронні органи	НБУ	кредитні спілки
Загальна кількість опитаних	204	55	108
1. Як Ви оцінюєте загальний рівень криміногенних ризиків у сфері діяльності кредитних спілок в Україні в умовах воєнного стану?			
негативний	70%	66%	73%
не змінився	30%	34%	27%
2. Чи вважаєте Ви чинну систему державного регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок достатньою для запобігання кримінальним правопорушенням?			
так	55%	70%	40%
ні	45%	30%	69%
3. Наскільки ефективним, на Вашу думку, є ризик-орієнтований підхід НБУ у сфері нагляду за кредитними спілками?			
ефективний	46%	28%	59%
не ефективний	54%	72%	41%
4. Чи достатньо, на Вашу думку, фінансової прозорості та відкритості у діяльності кредитних спілок для запобігання зловживанням?			
так	30%	40%	40%
ні	70%	60%	60%
5. Як Ви оцінюєте роль внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в кредитних спілках у запобіганні кримінальним правопорушенням?			

Позитивно	36%	20%	46%
Негативно	74%	80%	54%
6. Чи сприяє цифровізація діяльності кредитних спілок (ІТ-системи, автоматизований облік, електронна звітність) зниженню рівня криміногенних ризиків?			
Так	28%	34%	80%
Ні	72%	66%	20%
7. Чи сприяє діяльність професійних об'єднань кредитних спілок (асоціацій) запобіганню фінансовим зловживанням і шахрайству?			
Так	28%	34%	80%
Ні	72%	66%	20%
8. Наскільки ефективним, на Вашу думку, є ризик-орієнтований підхід НБУ у сфері нагляду за кредитними спілками?			
Ефективний	36%	16%	54%
Мінімізований	74%	94%	86%
9. Які види кримінальних правопорушень у діяльності кредитних спілок є найбільш поширеними?			
проти власності – ст. 190, 191, 192КК України	75%	86%	62%
у сфері господарської діяльності ст. 205-1, 206-2, 209, 212, 222КК України	65%	74%	38%
у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України)	54%	44%	82%
10. Чи забезпечує чинна процедура реєстрації та ліцензування кредитних спілок належний рівень кримінологічного запобігання?			
так	12%	36%	26%
ні	88%	64%	74%
11. Наскільки ефективними є інспекційні та безвиїзні перевірки НБУ як інструмент раннього виявлення криміногенних загроз?			
Ефективні	62%	74%	58%

Неефективні	38%	26%	42%
12. Наскільки ефективною є взаємодія НБУ з правоохоронними органами у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок?			
Позитивно	10%	20%	28%
Негативно	90%	80%	72%
13. Чи потребує, на Вашу думку, удосконалення система фінансового моніторингу операцій кредитних спілок з точки зору запобігання відмиванню доходів?			
так	56%	24%	8%
ні	44%	76%	92%
14. Чи вплинув воєнний стан на зростання криміногенних загроз у діяльності кредитних спілок?			
так	84%	70%	40%
ні	16%	30%	60%
15. Наскільки важливим є створення спеціалізованого інституту фінансових (небанківських) розслідувань для запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок?			
Потрібно	85%	60%	33%
Непотрібно	15%	40%	67%
16. Чи достатньо повноважень мають правоохоронні органи для ефективного реагування на кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок?			
так	16%	30%	60%
ні	84%	70%	40%
17. Як Ви оцінюєте рівень професійної підготовки персоналу кредитних спілок у частині управління фінансовими та криміногенними ризиками?			
Достатній	16%	30%	60%
Мінімізований	84%	70%	40%
18. Наскільки вагомою є роль громадського контролю та медіа у запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок?			
Достатня	16%	30%	60%

Мінімізована	84%	70%	40%
19. Чи забезпечує чинне законодавство належний рівень захисту прав та законних інтересів членів кредитних спілок у разі вчинення кримінальних правопорушень?			
так	16%	30%	60%
ні	84%	70%	40%
20. Чи потребує розроблення та впровадження Концепція забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 року додаткових кримінологічних інструментів запобігання?			
так	84%	80%	90%
ні	16%	20%	10%
21. Які напрями загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання Ви вважаєте пріоритетними для мінімізації криміногенних ризиків у сфері діяльності кредитних спілок?			
регуляторний	35%	85%	55%
правоохоронний	65%	15%	45%

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Панасюк І. С. Детермінанти скоєння кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. *Правова позиція*. 2025. № 1(46). С. 77–81. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2025/1/16.pdf>.

2. Панасюк І. С. Надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2. С. 871–876. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/130.pdf>.

3. Панасюк І. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 2. С. 266–272. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/69-1.pdf>.

4. Панасюк І. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. *Наше право*. 2026. № 1. С. 80–86. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2026-1/NP_2026_1_080.pdf.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Панасюк І. С. Вплив тіньової економіки на небанківську фінансову безпеку України. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 131–133.

6. Панасюк І. С. Стан та тенденції шахрайств у сфері діяльності кредитних спілок в умовах воєнного стану. *Кримінологія і війна: екзистенційні виклики для України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 6 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 243–246.